

דפים מיומני הארץ־ישראלי ומיומנים אחרים

א

בשנת 1882 במניתי עם אותם האנשים, אשר תנועת העליה היהודית הלאומית העירה את ליבם ונשאתם על גליה ועל גלי הים לארץ־ישראל. בחסות משפחת לונגס אוליפנט הנוודע הפלגתי מקושטא לארץ־הקודש בספינת־קיסור אוסטרית. לאחר נסיעה נעדרת־הרפתקות, עוררתי בוקר אחד מרת אוליפנט (אשר נפטרה — אויזה! — לפני שנתיים ימים) באמרה: "הרצל, כבר קרובים אנו אל חיפה! קום וראה את הר חרמון ואת הר הלבנון. מביאים אנו אותך אל ארץ־אבותיך". אין לך ראייה טובה יותר לאהבה שרחשה הגברת המנוחה לעמנו ממלות־נועם מעטות אלה. כמה שונה היה מנהגה ממנהגו של מר שייד * — הממונה בזמן החוץ על המושבה שייד הברון אדמונד דה רוטשילד, ** אשר על חשבונו ווקפים את המימרה הגאה: "Die Juden müssen krepieren" (לוי יתמגרו להם היהודים!).

כיפא, חיפא או חיפה היא עיירה קטנה עתיקת־ימים, הנזכרת בתלמוד: רבי יצחק איש חיפא. חיפה נקראה כך על־שום חופה, שהוא גמל טוב מן הטבע. ואם נכתב שמה כיפא, הרי שנגזר מן הסלעים שבחוף (כיפא = סלע, אבן). גידולה של העיר החל מומן שנת־שבו בה הגרמנים. העליה הביאה רבים מאחינו למושבה זכרון יעקב, שאמורה היתה לקום, אלא שמר שייד ונאמניו לא היו רחבי־לב דיים להניח למושבה הזדמנות ראויה. בברון נמצא לנו זרבל חדש, אך לא היה לנו עזרא או נחמיה להנהיגו.

האוכלוסים היהודים הם ספרדים. הם חנוונים וסותרים. כבני־המקום חביבה גם עליהם ה־"dolce far niente" *** — עישון הנרגילות ולגימת קפה. תרוצים יותר הם יהודי "המגרב" (המערב), בני טוגיסייה ובני מרוקו. על הר הכרמל, אשר אליהו הנביא בעז־רוחו הוציא את שמו לתהילה, כהר סיני לפניו, כמקום אשר בו נודע כי ה' הוא האלוהים, עומד עתה בית־בוירים קאתולי, שיושבים בו ה־"פרקליטים", ואילו על הר סיני נבנה בית־בוירים יווני.

למרגלות הר הכרמל ישנה מערה, אשר לתוכה נמלט, על־פי המסורת, אליהו הנביא מפני איובל אשת אחאב. בעיני בני־המקום, ערביים ויהודים, דרוזים ונוצרים, קדושה עד מאוד המערה הזאת, הקרויה בפיהם "חדר". לכל עדה יומה המיוחד לה בשנה, אשר בו תעלה שמה לרגל ותעשה שם לילה שלם בחפילות ובשירות. מאמינים

* אליהו שייד. (ג. י.)

** זכרון־יעקב.

*** הבטלה הנעימה, החיים ללא דאגות. (המתרגם)

הם כי איש חולה העושה שם את הלילה, קם מחלילה. בשבת שלאחר הצום הגדול באים יהודי פקיעין — עיירה קטנה, מהלך כמה שעות מחיפה — עם גשיהם וטפם ועורכים שם תפילה ומקריבים טלה או כבש לכבודו של "מר אליאס" (האדון אליהו). סבורני שקהילה קטנה זו היא שריד-אמת של עשרת השבטים. אין בהם מזריפות-השכל של הפולנים, אף לא מעצלותם של הספרדים. הם חיים על אדמתם. נדמה לי שהקירתו של הישוב בפקיעין עשויה להיות מעניינת יותר מחקירת גונדאר, והעזרה לאנשי פקיעין — נכונה יותר מן העזרה ליהודי הבש שיהדותם מפוקפקת.

ב

הר הכרמל אין לו הכבוד המוטל בספק להיזכר בספר מלכים כמקום הקשור לאיוו עלילה עקובה מדם. שלא כגלברוע, אין לו גיבור-הנל כשאול, ושלא כהר תבור, אין לו אשה גיבורה כדבורה. אמנם קשור הוא למלחמה ולגיבור, אלא שהמלחמה הזאת הייתה "מלחמה בשלום" [כך במקור!], ותולדותיו אינן כתובות באותיות של דם כ"ראם באש-ה'. כי יום תמים ניטשה המערכה בין האמת ובין השקר, בין האור ובין החושך. כאן נישא דגל ישראל — "יה נסי" [כך במקור!] — בידי המנצח, הלוא הוא אליהו הנביא. המסורת אומרת כי הוא עודנו חי, ואכן, דמותו ותורתו של תחנת עוזן חיות בלב הבריות. בראש מגדל בית-הנזירים שעל הר הכרמל בוערת משואה להנחות את דרכן של הספינות התועות בחשכת הימים. האם לא נצדק באמרנו, כי ממש כך זורח לעד אורה של דת-האמת מן ההר הזה — להנחות דרך את בני ישראל במשברי ים הגלות?

יש אומרים כי השם כרמל נגזר מן המלה "כרם" [כך במקור!], ואילו אני גורס שפירושו כפשוטו: היינו הר-תבואה ("כרמל" בעברית תבואה), כי ברמה עולה יפה גידול התבואה, ואילו הגפן עושה שם פירות דלים. הגיר, שהוא אחד מיסודות הקרקע, יפה הרבה יותר לגידול הזית, והזיתים מצויים בשפע לחוף ים כנרת.

בימי-קדם היתה על ההר אוכלוסיה גדולה, שנחלקה לשבטים רבים וסרה למרותו של אחד ממלכי הברית, שבראשה עמד מלך ירושלים, מבית "צדק".

לפנים נבנו ערים וכפרים רבים על מדרונותיו, ובפרשה מלחמתו הגדולה של יהושע ב-36 מלכי כנען, נזכר בין המלכים אנשי-המלחמה גם מלך יקנעם לכרמל. מה שזומם ההר עתה! מקום שהיה לפנים הומה מאדם, שוקק חיים ומעשים, הוא עתה כמעט כמדבר לא-נושב. דממת עצבות שוררת כאן, ואר מזמן לזמן תפרינה זמרתם והדגונות, הנכאה של הכרמליטים, או נחרתו הפראית של חזירי-הבר, המתרוצץ על-פני ההר. מכל עריו נשארו רק שתים — גל-עד להדרו שפנה — עספיה ודליה; וזו האחרונה נזכרת בתלמוד: אבא הכותן איש-דליה.

דליה, הידשבת על פיסגת הכרמל, היא כפר קטן ונחמד. כאן יש לו ללורגס אוליפנט גוה-קיץ, "הרחק מן התמוז הנסער", וכאן כותב הוא את הרומאנים שלו ושוקע בהגיגות המיסטיים העמוקים על מהותם האלוהית של הדברים, הגיגים אשר הובאו לפני העולם ב-"Subnumita" * שלו ובשאר ספריו. כמה הרביתי לעמוד אצל

* צ"ל Sympneumata. (ג. י.)

הבית, תחת תאנה, משפיל עיני אל השרון, שם שרה לפנים השולמית הנאותה שיר־אהבה לקול רינת הזמיר ביער, או מביט אל עמק יזרעאל, שם שפכו גיבורי יהודה את דמם למען עמם וארצם.

בעמדי שם, בנוגה־הכסף של הירח, הרבייתי לחלום על ימים עברו, ימים של חב, והגיתי באימי הזמן הזה. מתי יבוא הקץ לגלותנו? מתי ישוב החתן, ישורון, אל חיק בחירת־לבו, ציון, לשכון עמה לנצח. הו, לאלוהים פתרונים!

ג

יושבי הכרמל, אנשי ההר, הם הדרוזים. זהו ענף מלבב של משפחת בני־שם הגדולה. מושבם הקבוע הוא בהרי ה"חרון" (כך קרוי החבל הזה) ובהר הלבנון. בלבם של בני השבט הזה חיה ויוקדת אהבת החופש והדרור. גם הם, ככל אנשי־ההר, גיבורי־מלחמה. תרוצים הם יותר מן הערביים ומכניסי־אורחים יותר מבני־המקום הנוצריים. חיים הם חיים פשוטים עד מאוד; אינם שותים שכר או יי"ש כנוצרים, אף אינם מעשנים טבק, כתורכים, אלא ממלאים את ה"נגרילות" שלהם בעשב מיוחד הצומח רק בפרס. מסורת היא בידי הספרדים היושבים כאן, כי אלה הם שרידי הפלשתים, שישבו בארץ בימי דוד, בברית של המש ערים, כמשפט ערי ההאגנה כימינו. את שרשה האטימולוגי של המלה "דרוזי" אינו יודע, אך סבורני שאינה אלא סידוס של המלה הגרמנית Druden או Druden-fuss, שפירושה רגל־השטן. (ה"ד" הרכה בערבית נשמעת כ"ס" הגרמנית או האנגלית). רעיון זה נראה לי, כי בימי־הביניים סברו שהדרוזים עובדים במסתרים את השטן. אולם בעגיון זה של דתם נחלקו הדעות מאוד. הספרדים בני דורנו סבורים שהם עובדים עגל (סמוך ובטוח אני שאין זה עגל־הזבח). הערביים והנוצרים מאמינים שהם עובדים את ה"נשיות" (מושג שהוא קרוב, כנראה, ל"das ewig weibliche" * של גיתה). אפשר שרעיון זה לידתו בעובדה שנושי הדרוזים לוקחות חלק בטקסי הדת יחד עם הגברים — דבר שאינו עולה בקנה אחד עם הרגשתם של בני־שם בענינים אלה. אבל אני כשלעצמי אין לי ספק שלא כך הוא פולחנם ושאינו להם שום עסק עם השבט הקרוי "עבדין אל־פארז" (עובדי הנשיות), היושבים בצפונה של ארץ־ישראל, בתבל שליד ביירות. כל האגדות על דת הדרוזים מתארות אותה כסוד. סוד היא, אישוא, אבל "סוד גלוי". יודעים אנו כי הם מאמינים ב"חפים", מי שהיה מלך מצרים ומושלח, כמין קאיוס קאליגולה ערבי. חכים זה התאמר כי הוא אֵל והכביד מאד את ידו על היהודים בממלכתו. נתמזל המזל ופקד גם אותו גורל כל העריצים. קמה מרידה, והשליט נפל. אבל הדרוזים מאמינים כי עודנו חי וכי באחרית־הימים יחזור ויהיה מושל תילונו ודתי לעולם כולו.

ד

האיש שנתן לדרוזים את תורתם הוא המנה, אשר היה, לפי אמונתם, איש־אלהים ומסר בידיהם את "ספרי־הסוד" הקדושים. בהגהגת גיבורם, "פקיר אַדיון", הם פרוצו

לארץ-ישראל ובחרו להם את ההרים למושבם. שם אלוהים בפייהם הוא "קדימת" [כך במקור!], ומלה זו תהיה לנו מפתח לפתוח בו את חזרי-החושיך של "דת-הסוד" שלהם. שהרי "קדם" [כך במקור!], פירושה בעברית "מזרח", ובכשדית-ארמית "ימים עברו". הפועל "יקד" [כך במקור!] משמעו "לבעור", או "להאיר". מכאן שהמלה העברית המורה על צד-מזרח נגזרת מרפיון עליית החמה. והנה, אמונה עתיקת-יומין היא כי האדם, ככל שאר העצמים, מורכב מ"ארבעת היסודות", שאחד מהם היא האש. ורתוסטרא מדבר על צמד העיקרים: אור וחושך. מבין שני האלים הנגדיים במאניכאיזם הפרסי, אורמוז ואהרימן, אורמוז הוא אל-האור, ואילו השני (שההברה הראשונה בשמו אף היא נקשרת עם "אור", אשר על-פי התלמוד פירושה גם "חושך" וגם "אור") הוא אל-החושיך. גם משה ממשיך את אלוהים ל"אש אוכלת אש".

מכאן נבין מדוע זה נחל קישונו, שמוצאו מהר תבור והוא הולך בתוך עמק יזרעאל עד הישפכו לים, בין עכו לחיפה, נקרא גם "נחל קדומים". [כך במקור!] זאת ודאי על שום השבט העתיק של "עובדי-האש" אשר ישבו לגדותיו. כך נוכל, לאורה של "קדימה", להתבונן ב"סוד" דתם של הדרוזים, אבל לא בסודות הפולחן שלהם — טקסי הדת שלהם הם עדיין כספר החתום.

ה

לפני שאוסיף להכניס את הקורא באלף קסמיה של ארץ-הקודש שבאסיה, אטמוח לפניו בקשתי להתלוצץ אלי בטובו אל ארץ-מולדתי ב"חצי-אסיה", כמות שהיא קרויה בפיו של בן-ארצי הנודע קארל אמיל פראנצוס. אכן, "חצי-אסיה" היא ל"אסיה" כפתח-דבר לספר; זהו תלמוד-תורה לדרדקים, אשר בו יכין עצמו האדם להיכנס לאולפנא השמיית הגדולה: אסיה. מראה תנועותיהם המהירות של יהודי גליציה, שעה שהם מתרוצצים ברחובות קראקוב ולמברג בקפוטותיהם השחורות הארוכות, יכשיר את הגוסס להבין את התנועות והמחזות הדומות לאלה — הגם שהן מתנוות יותר — של אחינו הישמעאלים המתהלכים בראש חוצות, בארצות המזרח, ב"טאלארים" הארוכים ובתרבושים העליונים שלהם.

תגעתי לגליציה מן העולם הטמיר שהתגוררתי בו לפני היוגלי, בשנת 1855. שם עיר-מולדתי הוא ולוצ'וב. נתחנכתי ככל ילדי היהודים בגליציה, והצטיינתי באותם לימודים מיוחדים, אשר אליהם משכתני אהבתי לספרי תורת-הרזון. משחר-ילדותי לא חדלתי להגות בירושלים כל היום וכל הלילה. ספר "הבריאה" לאברבנאל היה הספר הראשון של חכמה תילוניית שלמדתי עם מזרי בן-ציון דרייפוס. בכוח ההשפעה שהשפיעו עלי אשה עשירה וזראת-שמים, ומשכילה בכל התכמות החודשות, חסה אוארבך, וקצין אוסטרי (שלימדני את הלשון הגרמנית), עקרתי ללמברג, לאתר שיצא לי בעירי גם שם של יודע-ה"ן וגם שם של אפיקורוס. בלמברג שלים הפילוסוף המהולל אברהם קרוכמל את דמי הוצאת חיבורי הספרותי הראשון — קונטרס עברי קטן של 20 עמודים, בשם "אוסטריה", ובו שירי-ברכה לכבוד מלאות חצי יובל שנים לעלייתו של הקיסר על כס-המלוכה; שירים שראוי, אולי, להזכירם עתה, בזמן שהקיר"ה חוגג את יובלו.

בלמברג התחלתי להכשיר עצמי להיכנס אל הגימנסיון. בכך סייעוני האגודה המדינית "שומר ישראל" וד"ר לוונשטיין, המשמש, כאז כן עתה, כרבה של למברג. קיצצתי את פאותי והתקנתי לי בגדים על-פי הנוסח הגרמני החדש. בשמעה זאת, באה אמי בבהלה גדולה לעיר והחזירתיני לולוצ'וב. ואף-על-פי שהייתי תמיד חסיד גלהב של תורת הקבלה בנוסח הבעל-שם-טוב, נעשיתי מזקיע גלהב לא פחות להונאותיהם של הרביים עושי-המופתים השורצים בגליציה, אשר השחיתו את תורתו הטהורה של אבי החסידות. תכלית הקבלה היא להכיז את האדם להיכנס בסוד המהות האלוהית, לקשור קשרים עם הרוחות (השדים), שהם החוליה שבין בני-האדם והמלאכים, ולקנות שליטה על כוחות-הטבע. שלוש דרכים בקבלה. הראשונה היא דרכם של קורוובאי ודונאלה, שעל-פיה אפשר להגיע לתכלית האלה על-ידי התפשטות הנפש מכל גשמיות והתרכוזת בתורת הדברים שבקדושה. השנית, דרכו של יצחק לוריא, דורשת להשתחרר מכל תאנה של החושים, לחיות בפרישות מן העולם, לסגן את הגוף, לטבול טבילות מיחדות, וכדומה. השלישית, שהיא דרכו של הבעל-שם-טוב, היא להרכות שמחה. בהתענגנו בתבונה על כל מה שנתן לנו הקדוש-ברוך-הוא, אנחנו עובדים אותו כפי מיטב יכולתנו. רק כאשר בריאים אנחנו כגופנו, יכולים אנחנו לקבל את "השכינה" (את האלוהי — בלשון נקבה). כאן ראוי להביא מימרה אחת שלו, משונה וסגולית לו: "כאשר בהנה אני מקיטור מקטרת, אני מסב להקב"ה קורת-רוח יותר משמסיבים לו רביים ידועים בתפילותיהם". דברים אלה צריכים להביז כרוזם, ולא כדברים של יוהרה. "הכול טהור לטהורים". התלהבותי לתורתו זו של הבעש"ט, היא שעוררה בי את הזעם שאני שופך עתה על עיוותיה וסילופיה שפשו בעם.

1

ישראל בעל-שם-טוב, אבי החסידות, היה אותב-אדם לאמיתו. גדולים היו בעיניו גמילות החסדים וביקור החולים. כמשה בשעתו לא הוריש גם הוא את כסאו לבנו, אלא בחר לו כיורש את תלמידו ר' צ'ר מטאריץ. ומה לנו ראייה טובה יותר מזו לבשמתו הטהורה והטובה. שונים תכלית השינוי הם הרביים עושי-המופתים החדשים; הם אמנם מתאמרים ללכת בדרכיו, אבל כל מעייניהם רק בעשיית עושר מן המוניטין שלהם, כמו הדאגל-להמה [כך!] של טיגט, שלעולם אין לראותו פנים אלא בעזרת הזהב. שערי השמים של אנשים אלה נפתחים על-נקלה במפתח של זהב. קצתם הם רביים עושי-מופתים, הנוסעים ממקום למקום ומוכרים את ברכותיהם לשוטי הכפרים, כאלכימאים הנודדים וכנוכלים של ימי-הבינים. מוטב היה לו גתחייבו רוכלים אלה, כשאר עמיתיהם, לקבל רשיון לממכר ברכות. בכל שאר המובנים, הרבי עושה-המופתים הוא דמות ציורית מאד. הוא לובש קפוטא ארוכה של משי שחור: פאותיו ארוכות יותר מרעמת הסוס; הנהו חשוף תמיד כנהו של רופא-האיליל או הלולנץ בימינו. חדר-הכניסה שבביתו הוא מקום-מושבו של "הבלבר". קהל גדול, אנשים ונשים, צובא על שולחנו של הבלבר, וכל אחד מרצה לפניו את בקשתו, והוא רושמה על פתקה. כאן בא משהו מנוסח הפניה אל הרב-מג: "אגן, חנה בת מרים, מבקשת ללדת ילדים". ולאחר שהיא משלמת כמה קרויצר לבלבר, היא נכנסת ובקשתה בידה

אל הרבי. בפתח חדריו של הרבי ניצב על דרכה עזר מישהו — שאינו איש-עסק העומד ברשות עצמו כבלר, שקיומו על מתן כתב-הבקשה הראוי, אלא איש מאנשי פמלייתו של הרבי — שגם הוא תובע את שקלו. בהיכנסה נגלה לפניו מחזה נורא-הוד. הרבי יושב לו באותה ארשת של למדן מתמיד, שאנו יודעים אותה מן התמונות של המחזה "פאוסט", ולפניו פתוח אחד מספרי הקבלה. היא מניחה לפניו את הפתקה ועמה עוד כמה פיסות-נייר ששוזן גדול יותר. ואז עוצם הרבי את עיניו כשוקע בעליית-הגשמה וממלמל דיבורים שוודאי "לא יבינם העם" וקרוב לוודאי ש"לא יבינם" גם הוא עצמו. זאת היא הברכה; ותחסידיה הנאמנת, לאחר שהיא זוכה בברכה, הולכת לה שמחה וטובת-לב, ומפנת את מקומה לשוטה אחרת כמותה. לעתים יבואו סוחרים — יהודים ונכרים — להינעץ ברבי בעיני עסקיהם. אוראז ידמו מאוד דיבורי הרבי לדיבורי האוראקל בבלפק, בימי-קדם — כלומר, מקוטעים, מחוכמים וניתנים להתפרש לפנים הרבה, על-פי הענין הנדון. וכאשר מתפלל הרבי עושה-המופתים לעצמו, באה התעלות-רוחו לכלל הפעה בכרכורים ופיוזוים, בצעקות, בזמרה ובדילוגים. ולפעמים יאחו את כל החסידים בולמוס מטורף של עבודת-אלוהים, אשר גם תלמידיו של הגנרל בות * יוכלו ללמוד ממנו לקח.

אבל החשובה שבכל תפילותיהם של החסידים היא, כמדומה, סעודת השבת. לאחר שמברך הרב על הלחם, רוחשים המון חסידיו סביב לשולחן, ואז פורצת מלחמה גדולה על ה"קוגל" (פשטידת השבת). מי שעולה בידו לחטוף פרוסה קטנה של "קוגל" מאושר יותר מאיש אנגלי המוצא אבן-טובה. הרבי של נאדורנה שומר את ה"קוגל" שלו ימים רבים לאחר השבת, וכבוד גדול הוא בעיני חסידיו לזכות בכמה פירוים, לפי שמאמינים הם כי באלה קונים הם להם מקום בסעודת לווייתן שלעתיד לבוא. את ה"הבדלה" עושה הוא אור לרביעי בשבת. עליו יאמר בלשון הנביא: "משוגע הנביא, אויל איש-הרוח" [כך ?].

ז. דברים אחדים על לורנס אוליפנט המנוח

הדיעה על מות ידידי ואיש-חסדי מר אוליפנט, אשר לו הקדשתי את ספר שירי ("ברקאי"), היתה לי מהלומה כבדה. עמדתי בקשר תמידי עם המשפחה כל עת מחלתו — אשר ממנה, למרבה הזדבבה, לא קם עוד — והחדשות האחרונות היו נותנות-תקנה, לכן היכתני ככה, בתורה בכל תקפה לפתע-פתאום. יחסי עמו ועם משפחתו יצוירו בעתם ב"דפי מיומני", אבל עתה מבקש אני לומר דבר-מה על האיש עצמו. הוא המשיל עצמו כאבן מתגלגלת. ואף אני כאבן מתגלגלת גמשלתי. ואם, כמאמר הבריות, אבנים מתגלגלות אינן מעלות סחב, הרי מכל-מקום נתקלות הן זו בזו; וכך נתגלגלה לידי הזכות להתוודע אליו.

לפני עשרים וחמש שנים פנה עורף לאמונת הנוצרים בהשפעת ידידו מר האריס — אמריקני, איש-דת לשעבר, אשר עודנו חי. מר האריס הוא איש שניתן בכשרון שירי יוצא מגדר הרגיל. עיקר תורתו היא שאלוהים הוא זכר ונקבה — זיווג שלא נעלם גם מעיניהם של חכמי התלמוד והקבלה. וכבודו כן בריאתו. בנכר יש מיסוד הנקבות

* ויליאם בות, מיסד "צבא-הישועה" ומפקדו. (ג. י.)

ובנקבה יש מיסוד הזכרות. תורות-סוד אלה מקורשות בחזיונות של התחדשות חברת בגי'תאדם, והחזוה קורא אל אחי
 "לחיש בסדר העולם החדש
 כמו באש, ובחיים, ובנין".

הוא מעוררם

"לדבוק בטבע הפשיים",

ולהודות ל"אחד שהוא שנים" הגדול על פלאי הבריאה.

מר אוליפנט ואשתו נמשכו אחרי הרעיונות האלה והרחיבום. אהבת-הזולת התמה והישרה, העבודה המסורה בלב ונפש למען אחרים — זו היתה לדידו הדרך היותר טובה, דרך-האמת היחידה לעבודת-אלוהים. "דת העבודה" — זה השם אשר קרא לאמונה החרישה, ושבע שנים עבדו הוא ואשתו עבודה קשה, מלאכת-כפונם, וכל מאכלם לחם ותפוחי-אדמה, כדי להיטהר מן התאוות הגשמיות ולהתקיץ עצמם להתמזג עם המהות האלוהית. לראשונה נתודעתני אליו ואל אשתו בשנת 1882, בקושטא. אין ספק, שחממת הקבלה שלי לא חלפה על-פניו בלי להטביע בו את רישומה, והוא החל לכתוב ב"אי הנסיך" (ליד קושטא) את Altiora Peto שלו, שהוא לאמיתו של דבר אות-מבשר לחיבורו Sympneumata. ספר זה האחרון, תחילת כתיבתו בחיפה והוא בעיקרו פרי-עטה של אשתו — גאון אמיתי כשלעצמה. בספר זה גם לי חלקי-מה, כשותף לעבודה, מאחר שמר אוליפנט עשה שימוש באותן ידיעות שהיו לי בעיקרי הקבלה של ה-pneuma. כשמתה עליו אשתו הראשונה, החל לכתוב במצנת רוחה, כך האמין, את ספר-המופת שלו בתורת-הסוד, אשר יצא לאור זה לא כבר. דרכינו נפרדו כאשר עמד בחצי הספר — אבל על כך אוסיף לספר ב"דפים מיומני".

הערצתו לדת ישראל ואהבתו לעם ישראל היו עזות מאד. נסיעתו לארץ-ישראל לא באה אלא משום קשרו לתנועת ההתנחלות בארץ-הקודש. הוא האמין כי לא יבוא השלום לעולם עד אשר יתקיימו דבריהם של נביאי ישראל ובני ישראל ישובו לארצם. לפני שנתן הברון אדמונד דה רוטשילד את חסותו לשמונים המשפחות שבחיפה, הן באו עד כיכר-לחם ומר אוליפנט סעד אותן ביד רחבה חדשים אחדים בכסף ובמבלושים, ודלתו היתה פתוחה לרווחה לפני כל רעב וצמא. פעם אחת, הביא גרמני באישון-לילה כמעט שני מנגנים של מתישבים יהודיים, אנשים, נשים וטף, תשושים מרעב וניחרים מצמא, רטובים ויגעים מן הדרך, והאדון והגברת אוליפנט ואני עצמי קמנו ממשכבינו, והכינונו למענם קפה ובגדים חמים ויבשים. "הרצל", אמרה לי הגברת אוליפנט, "הלא איש גומלי-חסדים אתה, רוצה נא אל היהוטל פרמלי והבא משום את כל הלחם אשר להם, כי אחיך מתים ברעב". במו ידיה שירתה אותם והגישה את הקפה ודברי המאכל למעונים עלובים אלה.

היו יהודים שחשבו את מר אוליפנט למיסיונר — ואולי אף טבעי הדבר שחשבו כך, בראותם את כל מעשי החסד והצדקה ששקד לעשותם. ראייה כי לא כן הדבר — אם אמנם נדרשת לכך ראייה — הוא המקרה דלקמן: כשהיה מר אוליפנט בן 30, שימש כציר ארצו ביפאן. כעבור שנים, והוא כבר מתגורר שוב בלונדון, באו שני בניו של אחד משרי אותה מדינה, שעמו קשר קשרי ידידות בשבתו ביפאן, לתור

את המטרופולין הגדולה. תפארתה שבתה את לבם ועשרה עיור את עיניהם, והם חיפשו אחר מר אוליפנט מזדעם וביקשוהו כי יביאם בחיק הנצרות, לפי שסמוכים ובטוחים היו כי אך בכוח דתו זכה העם האנגלי לכל האושר וההצלחה הגדולה הזאת. מר אוליפנט שמע את בקשתם ולא חלק עליהם אפילו במלה אחת; הוא אך שכר שוטרי־הרש אשר הוליך את האורחים לכל משכנות־העוני של לונדון והראה להם את כל הסחי והמאוס אשר ב"עיר הלילה הנורא". ואז חזרו בהם שגי המורהיים הצעירים ואמרו: "אכן, טובה תורתו הטהורה של קונפוציוס מן הדת הרמה והנשגבה אשר בצלה עשויים לפרוח דברים כמו אלה".

*

עתה זה הלכתי לראות בפעם האחרונה את ידידי ומישיבי. שוכב הוא, כישן שנת־ישרים, על מיטתו בבית קר מאונסטטיוארט גראנט דאך אשר בטוויקנהאם, בחדר רם ומלא אורה. בהתבונני נסער ונרגש בפניו הנאצלים, חלף בזכרוני כל מה שהיה וכל מה שעשה למעני; ושפתי לחשו אותו מאמר עברי בעלה: "חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא". אצל מיטתו מונחים היו ספריו וכתבי־ידו. ודאי עבד ממש עד ליציאת נשמתו. הלווייתו (אשר הגברת אוליפנט הואילה להומינגי להשתתף בה, ואשר נועדה להיות פרטית בהתלס) תיערך בבית־העלמין של טוויקנ־האם בתצות־היום, ב־27 בחודש זה. שלום לעפרו!

ח

העידית שבין הרביים עושי־המופתים של גליציה הם שלושת האחים אשר בצ'ורטקוב, בהויסאטין ובסאדגורה. עשירים מופלגים הם וכפרים שלמים שייכים להם. אין הם חייבים לחיות חיי גדודים כעמיתיהם. מעליהם תפורים לפי הנוסח החדש. גרים הם בארמונות כנסיכים. שירתם וריקודיהם אינם עולים לאותה מדרגה של דקות מטורפה כשל עמיתיהם הקטנים מהם. אבל המתנות הגינות להם שונות אף הן, אך להיפך — הפחות בשכרם (סלחו לי, במתנתם) גדול ממירב שכרם של הרביים עושי־המופתים הפשוטים. 25 רובל הוא הסכום היותר קטן שאפשר לשקול על ידם, וכפי המסתבר מן האמור לעיל, זבערים הם אף יותר משאר בני־אומנותם. תנאי גידולם והחינוך שנתחנכו משתר ימיהם הם סיבה מספיקה לבורותם. מיום שיצאו לאויר העולם נחשבו כפלא־הבריאה, בינקותם כבר באו לשחר את פניהם המוגי חסידים, אשר בעיניהם היה כל תיוך שלהם וכל פטפוט־של־תינוקות מלא משמעות נבואית — ומגנן יימצא לילדי־טיפוחים אשר כאלה הומן והחשק לשקוד על הלימודים הרציניים כשאר בני־גילם? אך מלאו להם שלוש־עשרה שנים וכבר משיאים להם נשים וכך משילים עליהם משא שהוא יותר מכפי שנותיהם, והלא אין לבקש מהם להדיר עצמם מן הנאות של חברת־בני־אדם, לשון־הרע והחנופה

"לבנו לתענוגות ולחיות חיי עמל".

סאדגורה היא לחסידים כמין מכה. בבואי לצ'רנוביץ, עיר־תבירה של פוקובינה, שם הלכתי למכור את קונטרסי "אוסטריות" (ושם העגיקה לי מועצת העיר ברוב

הסדה המיכה), יעצוני ידידי ללכת אל מי שהיה בזמן ההוא הרבי עושה־המופתים של סאדגורה. כשהבאתי לו את ספרי, שמדפס היה כדרך דברי־השיר ולפיכך היה בבחינת חידוש בעיני הרבי, תמה עליו תמיהה גדולה וזמן־מה היה מתבונן בו במהופך. ואני, מסתיר את צחוקי, קראתי: "במתילה מכבודך, רבי; הספר הפוך בידך", וישרתי את הספר עד שתשור והבית [כך!] ושאר האותיות שוב לא עמדו עליונים למטה ותחתונים למעלה. בעבור ספרי נתן לי הרבי שטר של המישה רובלים. בצאתי הלך אחרי איש עשיר־למראה, שחזותו כשל קבלן ממשלתי רוסי, וביקשני שאמכור לו את שטר חמשת הרובלים במחיר עשרה רובלים. "שכן", כך אמר, "זו לי הפעם הראשונה שאני רואה מטבע שנתן הרבי לאדם; אכן, איש דגול אתה ודאי, אם היתה לך היזכיה [כך במקור!] לקבל סכום־כסף מכיסו של הרבי. אנא מכור לי אותו, כי אין שום ספק שזהו קמיע אדיר־כוח". נענית לו בתנאי שנחתום את העסקא בכוס של יין־טוקאי (על חשבוני, כמובן). ולאחר שנעשו החליפין, הרמתי כוס של ברכה לכבוד "הפתאים — אשר עליהם כל פרגסתנו".

ט

עוררתי את העם כנגד הרביים עושי־המופתים בדרכים שהיו פשוטות בתכלית ואף־על־פי־כן מועילות. מאחר שהייתי מגיד שיעור באגדה לפני קהילת יהודי ולוצ'וב, לא התמצתי שום שעת־כושר להביא, ולפעמים בדרכים עקלקלות עד מאד, לידי קטרוג עליהם. למשל: אותו מעשה בשלמה המלך שצ'נה לאנשיו להתקין עירובין [במקור: עריבון] (תחום־שבת, שכל הנושא חפץ מחוצה לו מחלל את השבת), ושמעה בת־קול [כך במקור] שאמרה: "חכם בני ושמה לבי", פירשתי כך: ידעים אנחנו ששלמה המלך נעשה עריץ לעת זקנתו וזמן המקרא למדנו שרבים חרשו מזימות עליו, אבל שלמה ידע את בני־עמו. הוא ידע שבימות החול טרודים הכל בעבודתם ואינם גותנים דעתם על כך, אבל ביום השבת, כשמתקהלים הם בבית־המקדש וזמנם ודעתם פנויים לחשוב על עול־השלטון המוטל עליהם, גדולה הסכנה שיתקוממו כנגדו. לפיכך צ'נה לתחום את הרחובות בעירובין שמחוצה להם אסור יהיה לשאת כלי־זון. את האמצעי המדיני הזה הסמך על האיסור הדתי: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי". מכאן למדתי גזירה שווה על הגשמיות המתעטפת פעמים רבות באיצטלה של אמונה, וגינתי את האיסור שהטילו הרביים עושי־המופתים על לימוד התורה, שסיבתו בחוש שזהם חוששים, שמא יגלו חסידיהם, לאחר שיטיבו יותר לדעת את הדת לאמיתה, את אחיות־העינים אשר בתורת האמונות התפלות שלהם. הפועל־היוצא של עקשנותי זו היה שצעירים רבים, שנתחנכו חינוך חסידי (?), נהרו אלי ללמוד מפי תורה ולשון עברית תדשה. כל אותו זמן עסקתי אני עצמי בלימוד קבלה ממש, ב"ספר יצירה" [כך במקור!]. אשר לפי האגדה הוא הספר היותר עתיק בספרותנו המהוללה, ומנחסים אותו לאברהם אבינו בכבודו ובעצמו — אבי עמנו, עם־עולם. כרך קטן זה יש בו בשנים־שלושה מעמודיו חכמה ותורת־אמת יותר מאשר בכל הכרכים שבבתי־הספרים בעולם כולו, ו"המוזיאון הבריטי" בכלל זה. הספר הזה הוא מעיין הקבלה ומקורה הראשון — ולא ה"זוהר", שהוא זיוג של סברות ופירושים עם תורת־סוד אנדית ואינו זיוג מן השמים. לאתר

שנלאיתי לשמש כמוכח-בשער, הלכתי לברודי ליטול פרידה מידידי קשי שור*, הי"נטטור" של יהדות גליציה ועורך "החלוץ", כי היה בדעתי לעלות לארץ-ישראל. בלמברג גפרדתי לשלום מידידי הד"ר לונשטיין**, המשורר שמואלי שפרלינג וש. בובר *** (תכם המדרשים). כיסי לא היה ריק, משום שהקיסר העניק לי פעם אחת 50 פלורנים ופעם אחרת 25 פלורנים, וכשבידי כל אלה וסכומים אחרים וכן מיטב ברכותיהם של ידידי ורעי, יצאתי ברכבת לעיר-הבירה בודא-פשט. אבל כאן שכרוני הבנקאים בראון ושוח' לשמש להם סוכן בבולגריה וברומניה. שנה תמימה עבדתי בארצות-הבלקן. בעת ישיבתי ברומניה הדפיס ד"ר שוורצפלד הנודע בספר-השנה שלו "Annuaire Pentru Israelit" את תרגומי העברי שזכה בפרס לפואימה הרומנית "Ginta Latina" (משהו מפרי-עטו של הד"ר ג'נטר הופיע גם הוא, אם זכרוני אינו מטעני, באותו גליון). לאחר שהפסדתי כסף רב, נסעתי מווארנה לעיר-המלוכה, מושב השולטן, קושטא.

י. קושטא

והנה אני בקושטא, היא קונסטאנטינופול, עירו של קונסטאנטין, או איסטמבול, כשמה בפי התורכים. כאשר כבשו גרודי התורכים, ובראשם מוחמד השלישי, את העיר, היו מתרדצים ושואלים בלשונם: "איסטמבול", רוצה לומר, "היכן היא העיר?" כי קושטא מחולקת היתה לשתי ערים, ומאז נקראת קושטא בפי התורכים איסטמבול — כך סיפר לי תורכי זקן, כרומי, היושבת על שבע גבעות, כך יושבת גם עירו של השולטן על כמה גבעות, העוטרות לה כמגדלי זהב; ברק נרקתן והדר מסגדיהן הרבים-מספור, המשתקפים בתוך הים, הם תאנה לעינים. על גבול שני העולמות, לחופי שני הימים, עולה כלילת-החופי, מתנשאת כאילו נתמנתה למלך על כל ערי תבל. בתולדות עמנו נועד לה לעיר זו תפקיד מכאיב ומצער. התלמוד מספר שבשעה שנשא המלך שלמה את בת פרעה, מלך מצרים, ירד המלאך גבריאל ונעץ קנה בים, וכך נוסד כרך גדול שברומי [כך במקור]. פירושה של אגדה זו מסתבר מתולדותיו של קונסטאנטין הגדול, הקיסר הנוצרי הראשון וצורר עמנו. המלך שלמה הוא בתלמוד סמל לאמונה באלוהים, ובת פרעה, לאמונת הנוצרים (על-פי התלמוד למד אבי הנצרות במצרים)****. הקנה, על-פי הנוצרים הנוצרים, סימל את ישו עצמו. בימי-קדם האמינו היהודים כי כל אומה יש לה המלאך המליץ שלה, וכאשר שתי אומות גלחמות זו בזו, גלחמים גם המלאכים שלהן בשמים, והמלאך היוצא וידו על העליונה, אומתו מגצחת. על ארבע האומות הגדולות — היהודים, היוונים, הרומיים והפרסים — הופקדו, לפי המסורת, ארבעת מלאכי-הפנים לשמרון. המלאך מיכאל הוא שומרם של בני ישראל (מיכאל פירושו: מי כאלוהינו — שהרי ישראל גבחרו לבשר את בריתו של אלוהים); גבריאל הוא מגינם של היוונים (גבריאל

* יח"ש — יהושע השיל שור, עורך "החלוץ". (ג. י.)

** הרב ד"ר יששכר לונשטיין. (ג. י.)

*** ר' שלמה בובר. (ג. י.)

**** מוטל בספק. (הפרת עורך הפתח)

פירושו כותהגברות); רפאל — של הרומיים (רפאל פירושו ענק או גיבור-חיל); ואוריאל — של הפרסים ("אור" פירושו אש, והפרסים היו עובדים לאש).
ועתה, לאחר שהסברנו כל זאת, נוכל להבין את האגדה התלמודית. כאשר נתחזקה הנצרות, הגיף קונסטאנטין הגדול, אשר בחר לו את קונסטאנטינופול כמקום-מושב, את נס הנצרות (ואת מתארת, בלשון-הסמל, ירידתו של גבריאל כדי לנעוץ את הקנה בים). ולהלן מוסיף התלמוד ומתאר בלשון-רמזים את תולדות העיר קושטא מימי קונסטאנטין.

יא. גידופי העמים

כשם שבימי-קדם, לפני זמן הנוצרים, היתה קושטא המקום אשר בו נפגשו יחד הבארבארים של קרים עם שכיות האמנות והרעת של יוון, כך היא במאה התשע-עשרה מקום התיכור של תרבות המערב עם הפאנאטיות של המזרח. ה"צילינדר" השחור של בני אירופה וריזי הצעד קד לתרבוש האדום של המוסלמים כבדי-הראש, המתלכים בעצלתם. כמה אנשים מצויים בקושטא — רק אלה הוא היודע. לדעת מחברים אחדים (ובדקר בכללם) גדול מספר היושבים בה ישיבת-קבע למעלה ממיליון נפש, אלא ששטף הזרים, הגוהר מדי יום ביומו אל "קרן-החב"י, מגדיל הרבה את מספר האנשים בעיר בכל יום. ארבעה לאומים יושבים בקושטא — תורכים, יוונים, יהודים וארמנים. התורכים הם עבף מן הגזע המונגולי-הטאטארי. לא רופא אני, לא אֶתנולוג אף לא פֶּרְנולוג, ואיני יכול להגיד מוצאו של אדם על-פי צורת גולגלתו. לפיכך ניצנץ רעיון במוחי לגלות מוצאו של כל איש ואיש על-פי גידופיו. כך מצאתי כי הרוסים, ההונגרים והתורכים בני גזע אחד המה, היינו: הגזע המונגולי-הטאטארי.

דבר-גסות אחיד ומיוחד העולה על שפתיהם של כל השלושה, אף על שפתיו של בן-הטובים, מלמד על קרבת-הדם העמוקה של שילוש-הלאומים הזה. לגרמנים ולאנגלים הרבה הרפות משותפות. הערבים שבאסיה, יהודי פולין שבהצי-אסיה (גליציה) וברוסיה מצטיינים באחדות קללותיהם, שסיבתה הוודאית הוא מוצאם העמי המשותף. "אין אלה בוק" הערבי הוא "א רוח אין דין טאטן צריין" של הפולנים, ושניהם משמעם: "היכנס הרוח (השד) באבין". אף ראיתי כי הקללות השגורות בפי הערבים שבאפריקה שונות הן מקללות אחיהם שבאסיה. כך, על-דרך התיקש, מאששים את הבדלי הגזעים גם דברי-הימים, שלימדוני, כי אלה הקרויים הערבים והמאזרים שבאפריקה היו ב"יבשת השחורה" לפני שפשוטו לאפריקה הערבים בני-אסיה. עוד הערה אחרונה לענין מעניין זה: הרפותיהם של הספרדים (יהודי ספרד ופורטוגל) שונות מחרפות אחיהם, בני גליציה ורוסיה. ועל כך לא נתמח, כי מסורת היא בידינו שיהודי פולין באו מאסיה דרך הקאוקז והים הכספי. האשכנזים (יהודי גרמניה) שמרו על מנהגי אבותיהם השמיים ועל צביזונם; שלא כספרדים, אשר מחמת חיייהם בסביבה שונה והגלייתם לספרד — היא סיביר של רומי העתיקה — נתחללו בהם התמורות הגובעות מכך. על זאת יעידו דברי-הימים, האגדה והתעודות החקוקות באבן ובברזל. עדות לקיומה הממושך והמתמיד של יהדות גרמניה הוא קודם-כל בית-הכנסת הישן-החדש שבפראג, שהוקם במאות השנים הראשונות לנצרות, והוא הבנין היהודי היחיד ישן בעולם הנכרי-השמי,

אשר אבני־יסודו הן, לפי המסורת, מאבני בית־המקדש, וכן המטבעות הפולגיים העתיקים עם הכתובות העבריות שעליהם; שנית, ספר דברי־ימי פולין, המספר כי זמן רב לפני שנתנצרו הפולגים, היו בתוכם סותר־עבדים יהודיים, וכי כמה הגמזנים רומיים אדוקים־בדתם יצאו לאותה מדינה לפדות את העבדים; שלישית, האגדה שבזמן שנשפט ישו לפני בית־הדין הגדול בירושלים, שלחה הסנהדרין שליח לבית־הדין היהודי של וורמיוז, העתיקה שבקהילות ישראל באירופה, לשאול כיצד לנהוג עם בן סורר ומורה זה שבקהלם, והעצה היעוצה להם היתה: "אם רוח אלוהים מפעמתו, אין בכוח איש לעצרו; ואם לאו, ילך לו בדרכו עדי אובד". (אם תניחו לו חבל ארוך דיו, יתלה את עצמו)*.

יב. על התורכים

רוב מגינם של יושבי קושטא הם, כמובן, התורכים. ואף־על־פי שהתורכים הם עם של אנשי־מלחמה, הם אנשים טובי־לב ולשונם כה רכה וערבה — ממש תאנה לאזני הור. בזכות נועם לשונם ואורחותיהם, חן לבושם (שאינו נבדל ממלבושתם של יושבי־קרנות שבפונד־סטריט או בבולוואר איטלין, אלא בתרבוש ובצורת חלקו העליון של המעיל) וגקיון גופם, אכן ראויים הם להיקרא הצרפתים של ארצות־המזרח. עם מצויין ועו הם, ותהילת נשיהם שרו בצדק נושוררים לאין־ספור. עיקר זמין בעיניהן המצודדות; אכן, תכלת עיניהן היא ממש כתכלת השמים ומבטן המכשף מלא קסם טמיר. פניהן מכוסים כפניהם של אלוהי המצרים, בשעה שהן מהלכות בחוצות. ידוע ידע מוחמד את עמו, שעה שתיפו את גן־העדן שלו. הואיל והתורכים הם בני הגזע הסאטארי־המונגולי, נבדלים הם במנהגיהם ובעיסוקיהם מבני־דתם הערבים. אפשר שמחמת דלות ספרותם החילונית הם קנאים יותר בדתם מן הערבים, אשר להם ספרות חילונית נהדרה.

צרות־דעת זו מתגלה במנהג שהם נוהגים עם נשיהם. שום אשה רווקה אינה רשאית לצאת החוצה ללא רעלה של משי. הערבים, לעומת זאת, לא הטילו איסור כזה על בנות המין החלש. רבות מן הנשים התורכיות אין כל חן בתנועותיהן, וזה מחמת חיי העצלות שנגזרו עליהן; האשה הערבית, הלוקחת חלק בעבודת הבית והשדה, כאשה האנגלית שלנו, הילוכה חי וקל. תורכים רבים עובדים בשירות הממלכה — הם משמשים כפחות, כפקידים נכבדים, וכדומה; אך ערביים לא תמצא בכל המשרות האלה, כי אין הרשות נוטת בהם. אותם התורכים שאינם פקדי הרשות, הם רובם ככולם תגונים או בעלי־מלאכה; אין להם כשרון־הסוחרים המצויין אשר לערבים, שכן זו סגולתם וייחודם של בני־עם.

דתם של התורכים היא, כידוע לכול, דתם של הערבים — דת האיסלם. מאמינים הם באל אחד, שהם קוראים לו באחד ממאה השמות שנתכנה בקוראן — אֵלֵה,

* מעניין שתשובה דומה השיב, לפי האכנגליון, רבן גמליאל. סופו של דבר, כך מספרת האגדה, שעצה זו הגיעה לירושלים במאוחר, הואיל והנסיעה לוורמיוז ובחזרה נמשכה שנתיים ימים. (הערת עורך העתון)

הקרוב כמובן ל"אלוהים" העברי. קוראן משמעו "קריאה", כאחד השמות שניתנו גם בעברית לכתב־ההקדש — "מקרא". עיקרי העניינים שבהם דומים ונחלקים היהדות והאיסלם, ידועים היטב ולא ארחיב עליהם כאן את הדיבור, ואף־על־פי־כן ראוי לעמוד בקיצור על ענין אחד או שני עניינים. הכבוד שהולקים המוסלמים בפנינו לנביאים גדול הרבה יותר מן הכבוד שאנו חולקים למשה רבנו. אמנם נערץ בעינינו מאד רבנו הגדול, ובכל־זאת אינו נחשב אלא כשלוחו של אלוהים; אף אינו חוגגים שום מאורע ממאורעות חייו, כשם שחוגגים המוסלמים את ה"הגירה" — הבריחה שברח מוחמד ממכה למדינת. כאשר קורא ה"מונים" [מואזין] את המאמנים לתפילה המש פעמים ביום מעל צרית המסגד, "לי אלה אלה, לא מוחמד ראסול־אלה!" [כך במקור] היינו: "אלה הוא אלוהינו ומוחמד הוא שלוחו", איני יכול שלא לומר בלבי, כי בה־בשעה שבארצות הנוצרים או המוסלמים חייבים להקהיל את המתפללים בקול פעמונים מצלצלים או בקול צעקה, הרי לא צריכים היו היהודים מעולם שזכיזכום כי הגיעה השעה לחלות את פני אלוהיהם.

אות אחר לכבוד הגדול שמכבדים את מוחמד היא החובה שמרגיש כלבו כל מוסלמי ("מושלם" — כמו שכל עם מכנה עצמו) נאמן לעלות לרגל, לפחות פעם אחת בחייו, ולהשתטח על קברו. אבל מסתבר שהעליה לרגל נעשית לשמה של ה"כעבה", לא פחות משחיא נעשית לשמן של קבר הנביא. ה"כעבה" היא אבן שחורה, אשר לפי אמונתם הורידה גבריא־אל מן השמים עוד לפני זמנו של מוחמד. אבן זו היתה מקודשת כל־כך בעיני הערבים, שכבר אז היו עולים אליה לרגל, עד שמוחמד, שוודאי הבין כי לא יוכל להוציא מלבם את האמונה בה, עשאה חלק מתורתו. האמת שבשורש המסורת הזאת — כך סבור אני — היא שה"כעבה" היא אבן של כוכב נופל, אשר בנפילתה חוו כמה ערבים בעלי אמונות תפלות. הם מונים את שנותיהם למן ה"הגירה" כשם שתנוצרים מונים אותן למן הולדתו של ישו. ואף־על־פי שהמוסלמים מאמינים בא־ל אחד, כמונו, הריהם מאמינים גם ב"קיסמט" (תגורל), אשר האמונה בו היא רבב על התיאולוגיה שלהם וסוד קפאונם המדיני והחברתי.

יג. קיסמט ובקשיש

קיסמט משמעו כמשמע המלה העברית "מול" (כוכב), ללמדך שגורלם של אנשים וממלכות נחרץ מראש בהשפעתם של גרמי־השמים. כאשר ה"סיאודר", ראש הצבא, מובס בקרב, אין הוא מטריח עצמו לחקור ולדרוש, שמא גבר עליו אויבו בכוח טכסיסי־המלחמה שלו או במספר חייליו, אלא הוא פורש לאהל, מצית לו את הנר־גילה, לוגם מן הקפה השחור וממלמל: "זהו הקיסמט". וכך כל איש ואיש בחייו־המעשה שלו נכנע פעמים רבות בלי מלחמה. האמונה בקיסמט היא שריד מן הזמן שלפני האיסלם, כאשר עבודת הכוכבים והמזלות עדיין משלה בכיפה, ממש כשם שצמח הדבקון עודנו סמל מקודש בעיני כמה עמים, אשר להלכה כבר חדלו להאמין בא־ל "תור" וקיבלו עליהם את דתו של ישו. גם משוררנו המהולל אבן־עזרא מאמין בכוחם זה של גרמי־השמים, אמונה שאכן היתה רווחת מאד בימי־הביניים.

אבל התלמוד יוצא בתקיפות גדולה כנגד התורה המשתקת הזאת. "אין מול לישראל" — אין כוכבים ומזלות הורצים את גורלו של עם ישראל, בידיו של הקדוש-ברוך הוא אנתנו, העושה בטבע כרצונו.

התורכים מכונים עצמם עות'ומנים, על שם עותמן שולטנם הראשון. מנהגי תפילתם פשוטים מאד. כמו כל עמי שם, אין להם כמרים. הגיעה שעת התפילה, מיד פותחים כל הנאספים במסגד בתפילה בלי שימתינו לשום כומר, ובכל מקום שנמצא המוסלמי — אם בשוק, אם ברחוב ואם בבית-המרחץ — הוא רוחץ את ידיו ואת פניו פעמים אחדות (כדרך החסידים), רוחצו שתחילתה שטיפת המרפק, ואחר-כך כורע ברך ומכוון פניו לעבר קפה. בבתי-המסחר שלהם תוכל לראותם קוראים ב"קוראן", מזמרים אותו בנוסח המקובל עליהם ומתנועעים אגב כך, כשם שאחיהם היהודים לומדים גמרא. ראשיתם הוא ה"שית" או "אסלם". זהו כמין כותן גדול של הדת הכללית ואחד מתפקידי הוא להודיע על ימי החג, כי התורכים קובעים את מולד הלבנה על-פי עדותם של עדי-ראיה, כיהודים בימי-קדם וכקראים בימינו.

דבריי-קטרוג רבים על אורחותיה של הרשות התורכית נכתבים בעתונים האנגלים. על-ידי תיאור קצר, מתכוון אני להראות היכן שורש מגרעותיהם. התורכים נטלו לתם את שיטותיהם של הערביים, אשר מקורן בהוקי תורתנו, שנחקקו בעצת יתרו, כמסופר בספר שמות. הכליף (הקרוי עתה שולטן, שהוא שלטן בעברית, היינו מושל) הוא אבי המאמינים ומגן הדת. שלטונו הוא שלטון עריץ, אשר רק הצורך להישמע כלפי חוץ למצוות הדת שם לו סייג. המלה "כליף" פירושה "הראשון", היא קשורה עם האות אל"ף העברית (האלפא היוונית), אשר משמעה במקורה הוא העתוד ההולך בראש הפדר. האל"ף בעברית משמעו בהשאלה גם "נסיד" או "מושל", ותרגומו בנוסח האנגלי לכתב-הקודש duke [דוכס]. מועצת השרים נקראת "דיואן", שפירושו "אסיפה"; בית-המשפט קרוי "שער", המוכיחו את כל המקומות הרבים שבהם מספר המקרא על המשפטים שנערכו בשערי הערים.

בעיני הציבור נתמלאה עצת יתרו כרוחה, ואילו בעיני הצבא היא נתמלאה ככתבה וכלשונה. לכל עשרה חיילים שר-עשרה, לכל תמישים — שרי-תמישים, וכן הלאה. אלא שאיתרע מזלם והם שכחו לקבל את התנאי היחיד שהעמיד יתרו, אשר בלעדיו אין קיום לכל המערכה הסדורה הזאת — הם לא דאגו לכך שמעשיהם של היסודות האנושיים אשר בה לא ישתבשו מחמת פעולתו המשחיתה של הזהב. ה"בקשיש" (Trinkgeld, Pourboire) הוא לשלטון כ"קיסמט" לדת. השוהיתות מושלת ככול. לא "פי שלושה חמוש הוא זה אשר בצדק יריב את ריבו" — את כף הזכות והחובה במשפט מכריע הכסף הנשקל על ידיהם של השופטים. הרעה החולה הזאת אין ספק שיש לה איון נגיעה בדרך שבה ממנים את פקדי הרשות; האפגדים, כלומר רמי-היחש, הם היחידים אשר מנחרת המשרות בממשלה פתוחות לפניהם.

החייל התורכי הוא אמין-לב ונאמן. לעולם לא יתלונן על הרשות, אפילו בשעה ששכרו אינו ניתן לו בעתו. כל דבר משביעו רצון ושום דבר אינו ממרידו. חיי הצבא התורכי שונים הם מזיי הצבא בשאר ארצות אירופה. לא תמצא צעין פרוסי או אנגלי היושב לשולחן אחד עם חייל פשוט; אבל בבית-קפה תורכי יראו חיילים מכל

מדרגות הצבא לוגמים קפה בצותא, מתחברים עם כל אדם ומשחקים ב"קש־קש". אתנה זו מצמיחה צייתנות מרצון, שהיא צייתנות נכונה יותר מאשר המשמעת הקשיתה של הצבאות הא־ריים.

החומר של הצבא התורכי הוא, איפוא, מציין; אך לרוע המזל, הפחות, כלומר המפקדים, נבחרים, כאמור לעיל, רק בזכות ייחוסם. לאחר שיתקבל בממלכה התורכית המנתג להפלות את האדם בסולם־הדרגות בזכות מעלותיו, שוב יזהיר תצי־הסתר שעל נסו של המלך על פני הקיסרות כבראשונה. הקרב של פלוגת במלחמת האחרונה עם רוסיה הוכיח בעליל את יתרונו של מצביא כעזתמן־פחה איש־העם. האומה משיבה לדעת היכן מקום התורפה שלה. יום אחד, כשהייתי מהלך בחוצות קושטא, ראיתי זמר סומא מגנן בעוד ומוקף כרגיל בקהל של מאזינים. וזה היה שירו:

פשהלי

יזרדייה,

נרגליה,

אישתיה,

מוסקוב טרפטר

גלדיה.

"הפחה על הגוזזטרא מעשן את נרגילתו. מדרום בא הצבא הרוסי". אבל פשוטי־העם אינם טורחים לשים קץ לשלטון הזה. העם ממלמלים בריבואת קולותיהם "קיסמט"; והפחות משיבים באלף לשונותיהם "בקשיש". שאלו תייר אנגלי, שתור ממסעותיו בארצות־המזרח, היש עוד תקוה לתורכיה; והוא השיב: "כן, אם הם יפתחו את הרמונותיהם ויסגרו את ספרי הקוראן שלהם". אבל נבצר מבינתי, כיצד יש בכוחם של ההרמון והקוראן להשפיע על המצב הכלכלי של הממשלה. לעניות דעתי יש תקוה לתורכיה רק אם ישברו פשוטי־העם את עול הפאסאליזם וישכחו את המלה "קיסמט" והפחות ימחקו מאוצר־המלים השגורות בפיהם יום־יום את המלה "בקשיש".

יד. הערב־רב של קושטא

שגיים לתורכים במעלתי־השיבותם בכלל האוכלוסיה של קושטא הם היוונים. מתגוררים הם בעיקר ב"גאלאטה" — שכונה שיסדה יונים בני גאלאטה. אותם תמצא בכל בית־יין ובכל בית־שעשועים גודע לשמצה. מבליים הם את ימיהם בשתייה ובמשחק בקוביא, ומזמן לזמן רוצחים זה את זה. בנייה המנוונים של קלאס העתיקה, שאין בהם אף זכר למוג האמנותי או לאהבת הספרות של אבותיהם הקלאסיים, ולא נחלו אלא את הרגל הקלפטומניה, שאפשר בא להם בעטיו של הטיפוח שטיפחו בני ספארטה את האמנות לגנוב מבלי להיתפס בכף, כשחוקי ליקורגוס מחזקים ידיהם בכד. בקיצור, אפשר לומר עליהם בלשון, שאמנם אינה נקיה אך ברורה, שהם "בריות השודדות". וכשם שאין אשה יוניה מהלכת בלא צלב, כך אין יוני המהלך בלא סכין, ופעמים רבות אף יארוב בסמטאות אפלות לעוברי־אורח תמימים כדי להתנפל עליהם.

לא בנדיר מסתיימת מריבה הפורצת באחת ממאורות-השכרות שלהם בקרב של סכינים.

“כאשר נפגשים שני יוונים, מתלקחת תגרה” —

כלשון הפתגם העממי, שאין ציטוטו מדויק, אבל במובן אחר. לאחר שעושה היווני מעשה-רצח, הוא מקפיד לנקות את סכיניו בפיו, מתוך האמונה התפלה כי אם כך יעשה, הרצח לא “יצא החוצה”. אין כל פלא, איפוא, שרבים מהם נשכרים לעשות מלאכות שפלות. בכל מה שנוגע לדת, גדולה קנאותם לא פחות מבערותם. הרצח, הנגיבה והגזל הם עבירות קלות בהשקאה עם החטא שבאכילת בשר ביום-צום. בניידתם הרוסים, וכן היהודים, מכנים אותם בכוז ה”מומלחים”, על שום מנהגם להמליח את גופו של הרץ הנולד. גם היהודים הקדמונים החזיקו במנהג זה, כנזכר ביחזקאל. היוונים של קושטא רוחשים ידידות לתושביה היהודים-הפולנים יותר מאשר לספרדים.

הארמנים, ענף צרדי מן הגזע השמי, גם הם מרובים בעירו של קונסטאנטין. זהו עם חסון מאד ולמרביתם כתפים רחבות מאד. בכל שנה בא זרם-אדם גדול מארץ-מולדתם, ארם-נהרים, ליד הר ארט, שפניו מועדות אל עיר-בירתה של תורכיה. זרם מהגרים זה סיבתו בלחץ הקשה-מגשוא שלוחצים אותם שכניהם הנוודים, הפושטים עליהם תדיר מארץ הכורדים ובוזזים אותם. בקושטא מתפרנסים הם כסבלים וכמשרתים בבתים. אורחותיהם שלווים, אבל לשונם גסה ומשובה.

יחד מכל הזרים מתבלטים כאן הגרמנים והאנגלים. כוח-השפעתם של הסוחרים הצרפתים מתמעט יום-יום; המסחר נתון כמעט כולו בידי האוסטרים, שספינות-המשא שלהם באמנות על כל ארצות הליבאנט. היהודים רבים מאד. הם מונים למעלה מ-100,000 איש — ספרדים, אשכנזים וקראים. הספרדים — או ה”ספניולים”, כמו שהם נקראים כאן — הם רוב מניגה של האוכלוסיה היהודית, כי גמלטו לכאן בעת הגירוש הגדול מספרד ומפורטוגל בשנת 1492. בעיקרם יושבים הם בשכונות קטנות כקסקה קוסטנג'וק. בתיהם קטנים אבל גקיים; הרצפות מרופדות במרבדים, ורהיטיהם — ספה קטנה, כמה שרפרפים שכאילו נועדו בשביל ילדים, אספקלריה, ספרים אחדים, כמה נרגילות, תנור שאינו קבוע במקומו ו”מזרח” (כך במקור!). “מזרח” זה, ככל ה”מזרחים” שכיבשת ובארצות-הקדם, כתוב בו רק פסוק אחד בן שתי שורות: “אדם דואג על איבוד דמיו ואינו דואג על איבוד ימיו; דמיו אינם עוזרים וימיו אינם חוזרים”. רק הפולנים, אשר אינם מתמירים בלאו של לא תעשה לך פסל ומסכה, מקשטים את ה”מזרח” בתמונה הידועה של משה רבנו שפטרם לראשו ושל אהרן הכהן שוקגו יורד לו על-פי מידותיה.

ה”ספניולים” הם סבלים, משיטי-גזנדולות, וירקנים, ורבים מהם חלפנים. במרוחקים קצובים לאורך כל ההרובות שבין גאלאטה ואיסטמבול, תוכל לראותם עם שולחניהם הקטנים, עליהם תיבות של זכוכית ובהן שרר-כסף ומטבעות זהב וכסף ונחושת. כאשר ראיתם לראשונה הבנתי מדוע נקראו החלפנים בתלמוד “שולחנים”. כבורסה ל-*la haute finance* כן החלפנים האלה לעסקי יום-יום של אנשי המזרח. הספרדים רובם עניים ורובם אנדקים בדת. כמה חבל שאדיקותם היא מצנת אנשים

מלומדה ולא התלהבות דתית אמיתית. הם חיים בדת, אך הדת אינה תיה בהם. כשם שבקרב הנכערים שבבני פולין היהדות פירושה פיאות ארוכות וקפוטות ארוכות, כך פירושה בין הספרדים אמירת תהילים וקריאה בספרי קבלה, ומה בכך אם אינם מבינים מה שהם ממלמלים? ואף-על-פי-כן עונג הוא לבקר בבית-כנסת של ספרדים ולשמוע את כל הקהל לוקח חלק בשירת התפילות. מרבית מנגינותיהם הן "שירי גולה" עצובים בסולם המינורי — שירים ערבים ונוגים, הממוגגים את הלב בעוצם רגשותיהם. כשקמים הם לתפילת "שמונה-עשרה" בלחש, פונה החילה כל אחד מהם לכל שכן ושכן ומרים את ידו בתנועה מורחית, כמבקש מחילה על חוסר-דרד-ארץ זה שהוא אנוס לגהוג כלפי אחיו. גם התגינות רבה יותר בבתי-הכנסת הספרדיים מאשר באשכנזיים.

טו. עוד על ה"ספניולים"

בראש כל קהילה מקהילות ה"ספניולים" שבקושטא עומד "חכם", ולפעמים "חכמים" אחדים, וכל אלה שומרים אמונים ל"חכם באשי" היושב בקוסטנג'וק והוא נשיאם של כל היהודים שבממלכת הצ'יחסהר. בכ"י ה"חכם באשי" נתנה הרשות כוח-שלטון רב. בתור-המבוא שבביתו הותקן כלא, ששני חיילים שומרים עליו, ובו מורשה הוא לכלוא עבריינים יהודים. לעתים מוזמנות הוא בקרא אל השולטן בעניניהם של היהודים, שהוא בא-כוחם הרשמי. כך היה בימי-קדם מעמדו של ה"רשיג'ולתא" בחצרו של מלך פרס. אך עיקר עיסוקיו הם אלה הנובעים מהיותו הרב הראשי של הקהילה. גדולי האמוראים בסורא ובפומפדיתא היו דורשים בציבור רק פעמים בשנה ושאר זמנם היו מקדישים להוראה. אפשר שסיבה אחת לידידתה של יהדות ביוזנטון היא היפוכו של המנהג הזה. אמנם נכון הוא שבכללו של דבר עושים רועי-העדה הספרדיים למען צאן-מרעיתם יותר מן האנגליים; הם אינם נחפזים כמותם מסעודה לסעודה ומנשף-מחולות לנשף-מחולות; ועם-זאת אינם מקפידים על התינוך היהודי כשם שמקפידים עליו אחיהם שבלונדון. גם כאשר מיסדת חברת "כל ישראל חברים" בתי-ספר, מוגעים כאן רוב היהודים הדתיים את ילדיהם מלבקר בהם. והם צודקים. שפן בתי-הספר של "כל ישראל חברים" שבארצות-המזרח, כמוהם ככנון יתר-על-המידה אשר בכל-לין, אשר יהדות אנגליה באחלתה כה גאה עליו, מזיקים יותר משהם מועילים. המורים רובם בחורים צעירים שנתחנכו בפאריס וכל סגולתם היא הלשון הצרפתית השגורה בפייהם. הם מביאים לתוך חדרי-הלימודים את האוירה החולה של בבל חדשה זו, ותו לא. כאשר המזרח בקיאים בשפות רבות ובפספוטיו בלשון-צרפת לא ישתפר כלום. אף יהודי טוב לא יוכל להיות, כי הרוח החמרנית של "עיר-התענוגות", בושאת-דברה שואפת-המותרות של תורת "אכול ושתה כי מחר גמות", מרעילה את מעיינות היהדות. המיליונים של "כל ישראל חברים" היו מביאים תועלת הרבה יותר גדולה אילו השתמשו בהם ליסוד מושבות למען היהודים היוצאים מאירופה, לנטיעת עץ-חיים, ולא לנטיעת עץ-הדעת אשר כות, שפרץ ממית את כל אוכליו.

אף-על-פי שרוב ה"ספגולילים" הם עניים מרודים, גומלי חסדים הם מטבעם, ככל בני-שם. המצוינת שבחברות-הצדקה הרבות שלהם היא "חברה קדישא", החברה הקדושה, מאחר שהמצוה לדאוג גם לדל ולאביון שייקבר בכבוד, נחשבת כמצוה גדולה וקדושה. אמרתי גומלי חסדים מטבעם ככל בני-שם, ואכן, עוד קודם שנפוצו בני-התרבות היושבים לחופה הדרומי של אירופה במרבית היבשת, כבר היו קיימים ופועלים בקרב היהודים רוב המוסדות, אשר לפי המקובל הביאום לשם לא מכבר הנוצרים. גם עכשיו, כאשר מוסדים בני העמים הארזיים את יישוביהם, נגלים תי הקהילה קודם-כל באגודות של מוסיקה, גימנסטיקה או ספורט; ואילו היהודים מציינים התחברותה של קהילה חדשה בייסוד "חברה קדישא".

אפשר שאהלי-שם וארמנות-האבן של העמים הארזיים אך סמל הם לרכות מזגם של אלה ולקשיחותם של אלה. בנות המין היפה בעדת ה"ספגולילים" הן מזיגה של יפי הנשים התורכיות וחינן של הצרפתיות. עיניהן הכהות היפות של הנשים הספרדיות בקושטא יש להן אותו הכוח המושך, אשר לפי האגדה הקדמונית הנודעה יש לו להר-המסורתיין — חרדת כל יורדיהים. הן קורנות אור יקרות ככרק אבני-חן נהדרות. רפאל או פידיאס שמחים היו אילו ישבה לפניהם אחת מבנות-ישראל אלה. לא זו בלבד שחינת-ארה גדול משל בת-החרוטה התורכיה, אלא אף הנועותיה חיוניות וגמישות משלה. על נשים כמותה כתב המשורר:

"אפסו יפעה הוא הלזכה
פסטר צח ושמי פוכב".

כי הלזכה הקל יש בו אותו קסם לא-מוחש שרצה ביירון למסרו בציר הנחמד הזה. בשבתות ובמזעדים מכסות הנשים את ראשיהן במצנפות שחורות, רקומות בזהב או בכסף. השחור הוא סימן לאבל על חורבן הבית; גם על ה"חכמים" חביב הצבע הזה. מזור הדבר שבכל שעות היום אזהבות הן להתלבש במה שקרוי באנגליה "שמלת-ערב", אשר מחשופה עמוק עד מאד. על הגבירות האריות חביבות השמלות ברות האפנה האחרונה, ואילו הגבירה השמית חומדת אריגים יקרים ותכשיטי פאר. ענקים של מטבעות זהב וכסף עוטרין את צואריהן של נשים ספרדיות רבות. אהובות עליהן גם הנעלים הקטנות והעדינות.

ואולם, הן עצמן ראיות לשבה הרבה יותר מתבשיליהן. שלא כמבחר המאכלים של עקרת-הבית הפולנית, יודעות הן רק מין הדגוני אחד של מזונות שמניים. רק שמן ושמן בכל; כאילו חיות הן, ממש כדגי-הסרדינים, בתוך שמן. בני השכבה הבינונית והנמוכה ממעטים מאד לאכול; הבשר עולה על שולחנם (בתוך שמן, כמובן) רק פעם אחת בשבוע. עיקר מזונם פירות ודגים. אך כילתה עקרת-הבית להכין את סעודת הדגים השמנית על הכירה וכבר היא באה אצל חבורה של הולכות-רכיל, או שהן באות אצלה, ועמהן היא לוגמת קפה, מעשנת את נרגילתה, ומספרת ושומעת את אלף-הסיפור-והסיפור של ארצות-המזרח, אשר לעולם לא יהיו לזרא. בהתכנסן כך בתוך בתיהן נתזנות רגליהן בסנדלים ולא בנעליהן הקטנות והעדינות.

אותו זמן עסוק הבעל בעבודתו מחוץ לבית. לעת הארוחה הוא קונה מעט לחם ודגים בחנות או מעט לחם ומין דבר-מתיקה ממוסמס, ובאלה שובר הוא את רעבונו

עד לערב; או מביא הוא הביתה נתח של כבד או של טחול ואותו שורה אשתו בשמן ומבשלת לסעודת-ערבית, וכך חולפים החיים.

וכך חולף גם היופי; זוהר נשיותן מתעמם; הנישואים בעודן באפן, חיי העצלות והמזון הדל מעבים את תווי-הפנים ומטשטשים את תן הגזרה. אבוי! הבלקה נוחתת אתותיה בכל דבר נחמד ונהדר —

”הפּרַח הַפּוֹרֵחַ הַיּוֹם, מָהָר יָבוֹל”.

טו. על יהודי אוסטריה ופולין אשר בקושטא

קהילת האשכנזים בקושטא מונה כאלף נפש. היא נתלקת לשתי עדות, שהחשובה בהן היא עדת יהודי אוסטריה. יהודים אלה הם סותרים, חנוונים, בנקאים, רופאים, בעלי-סנדנאות, מנהלי-פנקסים, וכיוצא בזה. יש להם בית-כנסת קטן ונאה ובית-ספר, אשר מלמדים בו עברית, גרמנית, תורכית ולימודי-חובה אחרים. החינוך הזה עולה לאין ערוך על החינוך בבתי-הספר של “כל ישראל חברים”. הוא מוזק בממונם של אנשי העדה, ונעזר בסכום קטן, הניתן בעצלתם על-ידי חברת כל ישראל חברים. העדה האוסטרית היא קהילה שהיחידות היתה משתבחת בה בכל ארץ. העדה השניה היא עדה מעורבת עד מאוד ויש בה יהודים מכל הגלויות. רוב אנשיה הם פונדקאים, חייטים, סנדלרים, בעלי אכסניות או בתי-אוכל, ויתרם נמנים עם “הבריות החשודות”, שכבר הזכרנום לעיל. העדה הזאת אינה מאוחדת באמת; אין לה בנין בית-כנסת משלה, אלא כמה בתי-תפילה ארעיים. אבל כל מיני מוסדות-צדקה קטנים לעזרת המהגרים והאביזנים משגשגים שם. יהודי פולין נתשבו בקושטא מקרוב, בימי מלחמת-קרים. בקרבות של פאלאקלאבה וקבאסטופול שבו התורכים כמה חיילים יהודים שבצבא רוסיה והביאום לקושטא. כאן התפרנסו מחייטות ומסנדלרות, אף חסכו להם קצת כסף, גידלו את ילדיהם וכך החלה קהילתם הקטנה לגדול. זהו איפוא ישוב שקם בכוחותיו הוא ומתפתח תדיר; כבר יש להם בית-ספר טוב ובית-תפילה קטן ונאה.

להוותנו אין הספרדים והאשכנזים חיים אלה עם אלה חיי שלום וידידות, כמו שראוי היה שיחיו, אבל בכך אשמים בעיקר ה”חכמים” וה”רבנים”. אכן, מאחר שרשיים אנו בגלות ושונאים אנטי-שמיים סובבים אותנו מכל צד, היה עלינו לפחות לשמור לנו אותו כוח שמקורו באחדות. מנהיגינו יכולים היו למצוא להם עיסוק אחר במקום המלחמה על סיסמאות. כבר הגיעה השעה שיקום יהודה ויתן רסן על מנהיגיו, כדי שהעם אשר אלוהיו אחד, יהיה גם הוא אחד. לבד מההבדלים מעשי-ידיהם, ישנם גם הבדלים טבעיים בין הספרדים לאשכנזים — הבדלים של אורח-חיים והבדלים גופניים. הראשונים חביבה עליהם יותר הבדידות, והאחרונים — החיים בחברותא. הפולנים, שאינם נותנים את דעתם על סידורי הקניטציה במעונותיהם, מקפידים מאד על נקיזן גופם; ה”ספנילים”, לעומתם, בהתם נקיים, אבל הם מתעצלים ומתרשלים בכל הנוגע לנקיזן גופם. זוהי חידה, שאף אינני מתאמר לפתרה. הראשונים יושבים בחלק האירופי הנוצרי של העיר; האחרונים — בשכונות המזוהמות של ביונטיון,

בסמוך מאד לתורכים. וישואי-תערובת בין שתי העדות הם חזון לא נפרק. אבל המריבות הן מעשה-בכל-יום, ולכל אחת כינוי-הגנאי החביב עליה להטיחו בהברתה. נדמה לי כי העמוקים בהבדלים שבין שתי העדות שרשיהם בקורות-חיהן. בה-בשעה שהיהודי הספרדי עדיין ניכרים בו פצעייהם של כבלי העבדות הרומיים, הרי נשתמר ביהודי הפולני-הגרמני במידה גדולה יותר הטבע העמי המקורי, משום שהוא יצא מן הארץ מרצונו, לאחר מלחמת בר-כוכבא הנוראה. גם אפשר שזה האחרון הוא מבני עשרת השבטים. כראיה לסברה הזאת אביא את עגותיהם השונות. במקומות ידועים אינם יכולים לבטא את השין אלא כשין, כבני אפרים בפרשת "שיבולת" המפורסמת. חלקם מגלגלים בריש גרונית מופלגת. משיחה שהיתה לי לפני שתי-עשרה שנים עם הפרופסור קאופמן בבודא-פשט, נסתבר לי שהוא מסכים עמי כי התברה האשכנזית נכונה יותר מן התברה הספרדית. לפי הבדלי עגותיהם של היהודים הפולני-הגרמנים יכול אדם להכיר את מוצאם של בני הקהילות השונות; ואילו ה"ספניולים" מדברים כולם בעגה אחת — בלשונו המסורסת של "אל סיד". לראשונים גם הושי-הסוחרים, אשר ירשונו מאבותיהם יושבי החופים; והאחרונים, שהם מבני יהודה ובנימין, אשר ישבו בפנים הארץ, אין להם החוש הנמרץ הזה. כן אין לו ליהודי הספרדי הרגשות הלאומיים והגזעיים אשר לאחיו האשכנזי, שכל חייו היו מסכת אחת של רדיפות מצד נוסעי-הצלב, השופטים ועמי-הארץ, בה-בשעה שחייו שלו עברו עליו בשלנת צלו של תצי-הסהר, אשר רק מזמן לזמן הפריעתה חמת-ועמו של אושררפן עריץ.

יז. היד הכחולה ועין-הרע

היהודי הספרדי אמנם פטור הוא מאותה כת של מוצציהם בצורת רביים עושי-מופתים, אך עבד הוא לאמונה בתכמת כף-היד. כל תורכי זקן או תורכי זקנה המעמידים פנים שבכותם לומר את העתיד על-פי קוי כף-היד מוצאים להם אנשים קשובות ולב מלא אמונה ויראת-כבוד. בכל אחד מבתי היהודים הספרדים בארצות המזרח תמצא על כל מוזהה תתימת כף-יד כחולה פשוטה אצבעותיה. כמעט נוטה אדם לחשוב שהבתים סומנו כך בידי כנופייה ככנופיית "ארבעים השודדים" המפורסמת. אבל טביעת כף-היד, כפרסת-הסוסים אצל האנגלים, נקבעת שם בידי הדיירים עצמם. זהו כביכול קמיע כנגד עין-הרע. אני סבור שהרעיון לקמיע זה יסודו אגדה שבתלמוד, אגדה זו כך לשונה:

מי שמתגרא מעון רעה
אל הנחיר יגיע אצבעו;
"אני מורעו של יוסף", יקרא,
שאין עין-הרע שולטת בו.

בלשון-הסמלים של הקבלה, הדלת היא רמז לחטמו של אדם — החלק היותר קדמי של בית-הגוף. הצבע שנתייחד לשבט יוסף הוא הצבע הכחול. והזיווג של שני אלה

הוא שהצמיח מעשה־אמנות מגוון זה, הנראה על כל בתיהם של ה"ספנדלים". היהודים הפולנים, ככל בני־שם, מאמינים גם הם בעין־הרע. כאשר ילד נופל למשכב, מזעיקים אליו זקנות חכמות, הקרויות "Absprechen", היינו "מגרשות" שדים". וכך בעשה גירוש השדים: הוקנה גוחנת אל הילד, אחר־כך רוקקת שלוש פעמים לצודדין ומפזמת לחש שראשיתו כדלהלן:

שלוש נשים עומדות על צוק,
הראשונה אומרת "אני חולה";
השנייה אומרת "אינני חולה";
השלישית אומרת "אני חולה".

את המשכו של הלחש איני זוכר, אך סיומו בערך כך: "לאן אתה הולך? לך למדבר. הנאיל ואינך יכול לשתות מים מן הים, לא תוכל לשתות את דמו של הילד הזה". מסתבר שנתערבה כאן, ברעיון הזה, אגדת־מסתורין על הערפד. האמונה בעין־הרע ימיה כימי כל דת. פעמים רבות אמר אלוהים בלשון־המליצה המקראית: "ושמתי עיני עליהם" — לטובה או לרעה.

ועתה, אודה ואתוודה כי תמיד רחשתי אהדה נסתרה לאמונה בכוחן של העין הטובה והעין הרעה. ומדוע לא? אם קסם מבטח של אשה כבר גרם לאנשים שיקריבו את אָשרם, עשרם וחייהם, מדוע לא יהיה ככוח הזה גם לעין הרעה. הכוח הקוסם אשר באדם מתרכז בבבחי־העין — וראיה לכך הסיפורים המופלאים על כוחו של מבט נעוץ להדביר חיות משתוללות. אין כל ספק שכוחו של מאלף־האריות תלוי במידה רבה בטבע מבטו. אבל אינני מסכים עם אחי־לאמונה השמים מבטחם בקיומו של איזה קמיע בעל כוח נגדי.

האמונה התפלה השומרת את צעדיהם בעודם בחיים, מלווה אותם עד לקברם. בחציה האסיאני של קושטא נמצא בית־הקברות הגדול "בית־עלמין" (בית־הנצח), כמו שקראוהו גם המצרים הקדמונים). דרך־אגב, גם התורכים נוטים לעשות את מסעם לשמים דרך אסיה. את הסיבה לכך, ראוי לבקש בפולקלור של עמם. התורכים מאמינים כי יבוא יום ובני־עמם יצאו מאירופה וישונו לאסיה — ערש־מולדתם. יש המסבירים גם את רצונם של היהודים הספרדיים להיקבר באסיה בניטיית־לב כזאת. אבל אני סבור ששרשו באמונה המקובלת כי ביום־הדין יתגלגלו כל המתים עד שיגיעו להר הניזתים ורק אז יושבו להם הנשמות — ומשום כך נוח להם שיימצאו קרוב לשם בכל האפשר. חוששים הם מפני הגלגול תחת הים הרגוש.

י. כיוס

"Und die Sonne Homerus sie lächelt mir auch"

(שילר)

בדרך גדול כביזנטיזין, בסבך כזה של רחובות הרריים ומפותלים, אין חיון של מורה פרטי חיים שראוי להתקנא בהם. חוץ מזה, גם רווחי לא ידעה שלות באותו זמן וגופי היה עלי דרי. ידעתי צער צעצועים על חיבתה השפעתה של סקה אוארבך, ידידתי ומגינת, ובכלל הייתי במצב חלוש. לפיכך נשלתי לי, בעצת ידידי, חופשה

של ששה חדשים בכיוס, חדשים אחדים קודם-לכן פקד את המקום שהוא הרעש של שנת 1881 והחריב כמעט את כל בתי האי ואת המבצר הפיל ארצה. מספר התרועים והפצוצים הגיע עד 40,000; רק אחדים מבתי-הקפה שעל שפת-הים לא נחרבו. מאחר שעליתי לחוף בלילה, מצאתי לי מקום באחד מבתי-הקפה האלה ותיכתי לנריחת הזמנה. לבסוף היה שכר לאורך-רוחי, כאשר זרם נאדר של אור ארגוני הציון את המזרה, ועתה יכולתי לומר כלשונו של שילר: "שמשו של הומרוס הייתה גם אלי". אבל האור גילה לעיני גם את החורבן שחוללו הכוחות אשר מתחת לפני האדמה — לא בתים ולא ארמונות, אלא גלי אבנים, ותו לא. למרבה הפלא, נשארו העצים מושרשים היטב באדמה. בצלם של עצים אלה סודרו סידורים של בתי-קפה "תחת-כיפת-השמים". שותקים ישבו האורחים ולגמו את המשקה הריחני. על ענפי הגג תלויים היו קניניהם החמריים של הבעלים. על ענף אחד ראיתי כינור אשר רוח הבוקר הקרה עברה במיתריו. כמו חי ניצב לפני ציורו של משורר תהילים: "על גהרות בבל, שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון; על ערבים בתוכה תלינו כינורותינו". שקוע במחשבות נגזות שמתי פני אל הרובע היהודי הנקרא מאהאלי. לא נשאר שום סימן שיעיד כי היה כאן ישוב יהודי. 25 משפחותי נסו אל אחינו גדיבי-הלב שבאיזמיר. לבסוף, מצאתי בסוכה קטנה "חכם" זקן עם אשתו וילדיו. לאחר שבירכנו איש את רעהו בברכה המקובלת "שלם עליכם", סיפר לי בקול-בוכים כל מה שעבר עליו בעת הרעש. אמרתי לו כי מוטב להם ליהודים שיעזבו מקום זה הנורע הרייגעש. והוא השיב בדכנות: "לא כן הדבר. לא האש שבתוך האדמה היא שהמיטה עלינו את האסון הזה, כי-אם הלוויתן. תנועת זנבו היא שחוללה את כל החורבן. הלוויתן — אותו דג אדיר שהעולם נשען עליו. ירע אתה שכדורי-הארץ שלנו מוקף מכל צדדיו במים והלוויתן שוכב על-פניהם שקוע בתרדמה. וכשהוא זע מפעם לפעם מתוד שנתו, נרעד העולם". הסברתי לו את פשר הדבר לפי תורתם של הגיאולוגים, ולא קיבל. רק כאשר העמדתיו על כך שדבריו של משורר תהילים סותרים להלוטין את סברתו ("המביט לארץ ותרעד; יגע בהרים ויעשנו"), גראה מוכן ומזומן למשוך את ידיו ממנה. אבל נדמה לי שהאור החדש הרעישו יותר מן הרעש.

איש אחר מאנשי המקום, מבני הלאס העתיקה, פירש לי את סיבת הרעש כך: "האֵלים הקדמונים שלנו, נוס ברהמזל וְאָרְס האמיץ ובאכנס היפה, וכל בנות החמד של האולימפוס, אשר האֵל החדש ושליחיו גירשוּם מעל פני האדמה, קבעו את משכנם באיזה בור-כלא שמימי שמתחת לפני האדמה, מתחת לאֵינו האהוב. אבל מפעם לפעם, מעוצם אהבתם לבני-עמנו, יוצאי חלציהם, הם מתאמצים לשוב ולפרוץ להם דרך אל האויר העליון, כדי להביא לבני-חלוף את אור החדות של הימים ההם. אבל עדיין אין השעה כשרה. הרוחות הרעות יוצאות כנגדם, ואגב מלחמתם מדועזע האי עד יסודו". כששאלתי כיצד יכול הוא, כאיש גוצרי, להאמין בדבר אשר כזה, השיב לי: "האם לא הוקירו אריסטו וסוקראטס שלנו את האֵלים, והאם לא הוקירו תנוצרים את אריסטו וסוקראטס שלנו? אין ספק שיש מידה של אמת באמונה באֵלים הקדמונים".

כיום הוא אי יווגי בים האַגיאַי. לפנים היה מיושב בצפיפות, אבל מאז המהפכה

של שנת 1882 והטבת בימי קאפדון פחה, פחתו אוכלוסיו עד 100,000 נפש. עיר-הבירה של כיוס, סאקיס, יושבת לחוף הים. רוב מנינם של התושבים הם יוונים. לפנים היתה שם קהילה יהודית גדולה — עד אילם לכך הוא עץ ברוש הפורש את בדין על קברו של הרב והגיאומטרן הגדול, רבי יעקב, הנודע בכינויו בעל-הטורים. הרעשים התכופים ודאי רוקנו אותו בהדרגה מיהודי, עד שבבואי לשם, נשאר באי רק "הכס" אחד בלא קהילה. בכיוס מרובים ההרים, וכולם הרי-געש. קרוב לודאי שמשופעים הם במחצבים, גם שמקפידים שלא לגעת בהם. ביערותיו עצים רבים — עצי זית ועצים הנותנים שרף. מזהל זה, השרף, הוא מסחרותיו העיקריות הנשלחות לחוף-לארץ. זהו, סבורני, אותו "שרף", שעליו אומרת המשנה שהוא נוטף מעץ-הקסף, אשר שימש בבית-המקדש. ואפשר שה"קסף" אינו אלא סירוס שסירסו בעברית את השם כיוס. בני-המקום משתמשים במזהל זה להתקנת יי"ש, הקרוי בכל בתי-היין שבארצות המזרח בשם "שרף".

יט. גביע של יין כיוס

"Kein tropfen geht verloren,

Von dem, was weise trinken"

(מירוה שאפי)

כיוס הוא אחד המקומות שלפי טענתם נולד בהם הזמרים. ואכן, לפי דעתי אין מקום הזה ראוי להפעים את רוחו של משורר גדול. הטבע, האשה והיין — אלה שלושת מעוררי השיר הגדולים — נאים וטובים הם כולם באי העליו הזה. הגב, למשל, היין. מעורר-השראה זה מלא יקוד כאדמת-הגעש שהגפנים צומחות מתוכה. מאליו מובן שמאז ומעולם יצא שמו לתהילה. משבת המלך כמפינס כמורעצת אחשדרפניד לתכן מסע-מלחמה חדש, שיקוי זה הוא שהעיר את רוחו לקרב. גביע של יין כיוס הוא-הוא שבתוכו המיסה קליאופטרה את הפנינה, שהאמגוש הציעה לפניה לשותתה. בעת מלחמת היהודים ברומאים, העבירו יוספוס פלאביוס, ראש חיל-המגן בגליל, וקציניו את לילותיהם בסביאת היין הזה. התלמוד מספר כי בשל תרגולת ואפרוחיה חרבה העיר הישראלית טורי-מלכא (הרי-המלך), וכי מעוזו האחרון של ברי-כוכבא נפל בשל אשקא דרספק. לדוגמאות מאלפות אלה, המלמדות "כיצד מאורעות גדולים סיבתם דברים של מה-בכך", ארשה לעצמי להוסיף כי גלותנו מארצנו ואלפים שנות נדודינו לא באו אלא בגלל גביע של יין (כנראה יין-כיוס). כאשר פרצה המלחמה בין היהודים ובין אדוני-העולם, הרומיים, ואספסוף יאנוס הפליג בדרכו לגמל עכו בראש ארבעה ריבוא חיילים, מינתה הסנהדרין (בית-הדין העליון) בירושלים את יוספוס כשר-הצבא בגליל.

והנה יוספוס זה, תהיה גדולתו כסופר אשר תהיה, אין ספק שהמוסר לא היה צר לרגליו ושהרגש הלאומי לא פיעמו — וראיה לכך, שהתחתן במתנם של הרומאים בעת רעב ומגיפה. במאותו עמדו בסנהדרין על הטעות שטעו במנותם אדם שזכה ולפיכך גמרו אומר להתליפו באחר. כתבו לו, איפוא, איגרת מחוכמת ותומיגוהו

לכוא לירושלים ולהינעד עמם. השאר יסופר בלשונו של יוספוס עצמו, ואף-על-פי שאינו נוקב בשם היין, כמעט אין ספק, מאחר שפעמים תכופות מזכיר הוא את חיבתו לייין-כיס, כי זה המשקה ששתו באותה מסיבה:

"את המכתב הביא פרש אמיץ-לב, צעיר לימים מאד, אחד מאנשי צבא המלך לפנים. היתה אז השעה השניה של הלילה ואני הסבתי לסעודה עם רעי ועם ראשי הגליל. אחד ממשרתי הודיעני, כי בא פרש יהודי. צייתי להביאו לפני. הוא לא בירך אותי, רק מסר את המכתב ואמר: 'את (המכתב) הזה שלחו לך האנשים אשר באו מירושלים. כתוב נא גם אתה חיש מהר, כי אין אני לשוב אליהם'. המסובים השתוממו על עזות מצוהו של הפרש, אולם אני ביקשתי לשבת ולסעוד אתנו. הוא מיאן. את המכתב החזקתי בידי כל הזמן כפי שקיבלתי, ושוחחתי עם ידידי על ענינים אחרים. אחרי שעה קלה קמתי ושלחתי את האנשים לישון ורק לארבעה מרעי הקרובים ללבי צייתי להישאר, ועל עבדי פקדתי להכין יין. באין איש רואה פתחתי את האגרת וממנה הכרתי את מחשבת האנשים אשר כתובה. ואחרי-כן חתמתי כבראשונה — כאילו לא קראתי אותה, ובאחזי אותה בידי כבראשונה צייתי לתת לפרש עשרים דרכמונים להוצאת הדרך. הוא קיבל את הכסף בתודה ובוהה הכרתי בו, כי הנהו רודף בצע ושאפשר ללכדו בוה. אז אמרתי: 'אכן, אם תאבה לשתות עמנו יחד, תקבל בעד כל כוס דרכמון אחד'. הוא הסכים בחפץ-לב והרבה לשתות יין למען יקבל כסף יותר. כאשר השתכר לא יכול כבר לשמור סוד, וכלי שגשאל גילה את הערמה אשר חיבלו (אנשי ירושלים עלי) וכי הוציאו עלי משפט מוות. אחרי שמעי את זאת, עניתי להם כדברים האלה: 'יוסף (אומר) ליצונתן ולחבריו שלום. לשמחת לבי שמעתי כי באתם אל הגליל בשלום, ויתר מזה (אשמח), כי אוכל למסור בידכם את הפיקוח על עניני הארץ הזאת ולשוב למולדתי — את זאת הפצתי לעשות מכבר. הייתי בא אליכם, איפוא, לא רק לכסלות כי אם גם למקום רחוק מזה, בלי כל דרישה מצדכם. אולם הנני מבקש סליחה, על אשר לא אוכל לעשות כזאת, יען כי מתחקה אני בריגול אחרי עקבות פלקידוס, האומר לעלות על הגליל. ובכן, בואו נא אתם אלי, אחרי קראכם את המכתב הזה. היו שלום.'"

כך השאיר בידי יוספוס את המנהיגות ועמה את היכולת לבגוד בעמו, אשר לא התמהמה לנצלה, וכך הוטבעה בגביע של יין כיס כל תפארת ירושלים. גם אני עצמי חשתי בכוחו של יין כיס. בשתותי ממנו כאילו עפו עלי צללי המסתורין שעסקתי בו לפני; בכעין חלום מזור כאילו נמשכו הגיגי אל שתי גשימים. אחת מהן ידעתי — זו היתה טסה אוארבך. השניה — מי היתה?

מתלומותי אלה עוררתני סערת הרדיפות שפרצה ברוסיה כנגד בני-עמי האומללים. יום אחד, בסטילי על שפת-הים, נשאתי את עיני והנה שתי ספינות חולפות זו על-פני זו בים המתנוצץ. האחת דחוסה היתה קרבנות יהודיים עלובים, אשר גורשו מרוסיה בקנאותה של הכנסייה היוונית; והשניה נשאה את הקרבנות היווניים העלובים, שגורשו ממצרים בקנאותו של ערבי פחה. מעטים הם המראות מעוררי-המחשבה כמראה הזה שראיתי בחיי — דוגמה ממשית כזאת ללעגה של ההיסטוריה: בני-עם

* על-פי "חיי יוסף", עברית: ד"ר מנחם שטיין, הוצאת שטיבל, תרצ"ט. (המחרגם)

הנופלים קרבן ליוונים, יוונים הנופלים קרבן לבני-אֵשׁ; רדיפת המערב ורדיפת המזרח אהדדי. האין יד עליונה המניעה את הביבות ?

כ. הקול-קורא הלאומי היהודי

"Volksstimme ist Gottesstimme"

(פתגם עתיק)

על חופיו היפים של המוסטרוס, בבזוקרין, בחדר-מועצה מפואר, סביב לשולחן הירוק, נועדו יחד שגרירי המעצמות הנכבדים כדי לחרוץ את גורלה של ארץ-הנילוס. אצל שפיר-הזתב של דולמה באצ'ה עמד איש-חסד נוצרי, לורנס אוליפנט, והמתין עד שתבוא שעתו להיראות לפני השולטן ולהפציר בו שיתן לגולים יהודים מקלט בארץ-הקודש, שהיתה לפניו ארצם. ובאותה שנה עצמה, 1882, באכסניה קטנה בגאלאטה, נתכנסה אסיפה של ישראלים צעירים. רוב הנאספים היו סטודנטים, בעלי-מלאכה או תלמידי-חכמים. יותר מעשרים פטריטישים יהודיים באו לאסיפה הסודית הזאת. מימי לא שמעתי דברים להטים יותר, מימי לא ראיתי התלהבות בעינים ובלשון ובהתנהגות, כרוח אשר פיעמה את הנואמים בחדר הדל ההוא. תוצאתה של האסיפה היתה שהוקמה אגודה לאומית יהודית בשם "בילוי", שהיא ראשי-תיבות של הפסוק "בית יעקב לכו ונלכה". לאגודה סניפים רבים, אשר לכל אחד מהם שם מפורסם בדבריי-ימי-ישראל, כגון "כרתי ופלתיו". היה גם סניף של בעלי-מלאכה שנקרא "החרש והמסגר". אחר-כך נוסד בקאטוביץ שבפרוסיה סניף שנקרא "חובבי ציון", שעודנו משגשג ופורח. מן המרכז יצא הנוסח העברי המשובב-נפש הזה: *

קול קורא

אל אחינו ואחיותינו בארצות גלותם, שלום עליכם.

"אם אין אני לי, מי לי?" (הלל)

כמעט אלפים שנה עברו למן אותו יום מר וגמור, אשר בו עלתה באש, לאחור מלחמת גבורה, תפארת בית-מקדשנו, ועל מלכינו וקנינו הושמו אויבי הגלות תחת כתריהם ונזריהם. ארצנו, אשר בה ישבו אבותינו האהובים, אבדה לנו. אל הגלות גטלנו עמנו, מכל תמודותינו, רק זיק אחד מן האש, אשר עשרה את בית-מקדשנו, משכן אלהינו, והזיק הקטן הזה שמר על קיומנו עת מצודות צרינו התפוררו לאבק, והזיק הזה היה לשלהבת-יה, שהאירה את פני גיבורי עמנו ונתנה בהם את הכוח לשאת את אימי "מחול המוות" ואת עינויי האוטו-דאָ-פּה. ועתה שוב מתלקח הזיק הזה ויאיר לנו, כעמודי-האש ההולך לפנינו, את הדרך לציון, בעוד מאזורינו עמודי-הענן, עמודי-הענות, המאיים עלינו להשמידנו. הגרדם אתה עמנו ? ומה עשית עד שנת 1882 ? האם ישנת וחלמת את חלום-השוא של "ההתבוללות" ? עתה, תודה

* ככל שחייפשונו את המקור העברי של הכרוז הזה, גם בספרות הדנה בנושא וגם בעתוונות התקופה, לא עלה בידינו למצוא, והוא ניתן כאן בלית ברירה בתרגום מאנגלית. (המש')

לא, הקיצות מתרדמת העצלות. כנופיות הקוזאקים הפראים עוררנוך משנתך הכשופה. עיניך נפקחו לראות את הבלות תקנת-התעושים. התוכל לשמוע את דברי הרהב והקלם של אויבך ולהחריש? התכוף ראשך לפני חסנם של פראים גס־רוח? איה גאותך הישבה, הרוח שפיעמתך לפנים? זכור כי היית עם אשר נתברך בדת חכמה, בתורה ובמצוות, בבית-מקדש לאלוהים, אשר כתלו עודנו עומד כעד אילם לתפארת העבר, כי בארמונות ובמצודות ישבו בניך ועריך הזוהירו בזוהר התרבות, עת כל אויבך הפראים האלה התפלשו כחיות בבצות נאלחות בצל יעריך העבותים. עת עטו בניך בוז וארגמן, לבשו הם פרוות שועלים ודובים. האם לא תבוש, איפוא, לקבל את מרותם?

נזאש הוא מצבך בארצות המערב; כוכב עתידיך זורח במזרח. מתוך ידיעה עמוקה של כל זאת וברוח תורתו של חכמנו הלל הזקן: "אם אין אני לי, מי לי?" ומנינו וגמרנו להקים את האגודה הזאת לשם התכלית הלאומית: —

1. שם האגודה יהיה ביל"ו, על־פי הפסוק "בית יהודה לכו ונלכה!" והיא תתחלק לסניפים, לפי מספר החברים בכל מקום ומקום.
2. מקום־מושבו של הוועד יהיה בירושלים.
3. לבדבות ולתרומות לא תהיה מכסה ולא יהיה סייג.

בזאת אנו רוצים:

א. כי ארצנו שוב תהיה לנו לבחלה. אלוהים נתנה לנו והיא שייכת לנו ככתוב בגנוי דברי־הימים.

ב. לבקש זאת מן השולטן, ואם לא יינתן לנו הדבר, לבקש כי זרשה לנו לכל הפחות להתנחל בה כמדינה בתוך מדינה גדולה ממנה: ההנהלה הפנימית תהיה בידינו, יינתנו לנו זכויותינו האזרחיות והמדיניות, ונפעל עם הקיסרות התורכית רק בענינים חיצוניים, כדי לעזור לישמעאל אחינו בשעת דחקו.

מקווים אנו כי טובת עמנו הדגול תעורר את הרוח הלאומית בעשירים ובאדירי־הכות, וכי הכול, כעשיר כעני, יתנו את מיטב חילם לענין הקדוש הזה.

היו ברוכים, אחינו ואחיותינו היקרים.

שמע, ישראל, ה' אלוהינו ה' אחד, וציון ארצנו תוחלתנו האחת. יהי אלוהים עמנו!

ח ל ו צ י ב י ל "ו

מאז הוציא כורש מלך פרס את הכרותו לא השפיע שום קול־קורא על בני־עמנו כקול־קורא הזה. כבר־השמל עבר בארצות הגולה ונסך בכל מקום חיים חדשים ועוז. סניפי האגודה הלאומית צצו בעיירות ובערים למאות. ברוסיה נתרוקנו אוניברסיטאות רבות מן הגוער היהודי. רבים מאלה אשר בעטיין של הרדיפות הסתירו את יהדותם, נהפכו לפטריוטים גלחבים, ואפילו קנאים, הנכונים לשפוך את טיפת דמם האחרונה למען עמם. רבים עלו לארץ־ישראל מתוך כוונה לצאת למדבר שבערב, כדי להיות חיי פששות כבדואים, ללמוד את אורחותיהם של בני המקום, ואף לחקור את מצבם של יהודי חיבר ולעשותם בני־ברית לתנועת שיבת־

ציון. אל מעבר לימ־השיש שטף זרם התקנה וההתלהבות, אבל לשוא היתה הסתערותו — הוא התנפץ אל לבי־האבן אשר למר הירש, שהוא כאן כן עתה, מנהל בית־הספר החקלאי של "כל ישראל חברים". ארון זה, אשר כל גדולתו בכך ששירת בצבא הצרפתי, ואשר אין לו, כפי הנראה, שום רגש לאומי, יצא בעוז כנגד אנשי ביל"ו, עד שרבים מהם נפל לבם והם הפליגו לאמריקה, הארץ שאין בה רוח־שירה, והניצוץ האלוהי כבה. בייחוד אני זוכר סטודנט אחד של היידלברג, אשר בטיילו עמי יום אחד בירושלים, שאלני: "מת, סבור אתה, תחול שיבת־ציון?" "אלוהים היודע", השבתי לו. "בתוך שנתים", קרא בהתלהבות. פסריוט זה הוא עכשיו בנקאי עושה־חיל כיפו. ו"כל ישראל חברים", אשר ברפזתה את ידי העליה הלאומית לארץ־ישראל, היא האשמה העיקרית בכך, שהמוני יהודי רוסיה נשארו בחוסר־ישע בצרפת, עם יבוש זרם העליה, ממלאה את כל העתונים בקינות על עניים הגדל וחולך של היהודים. איתרע מזלנו ובשעת שנועדו יחד שגרירי המעצמות כדי לישוב את השאלה היהודית, לא נמצא לנו ברון הירש להציג לפניהם את משאת־הנפש היהודית ועמו גם את תפתרון היהודי. השעה באה, אך לא נמצא האיש. אשר לי, הביאתני התנועה הזאת אל אחת הפרשיות המופלאות בחיי. על־ידיה נתודעתני אל לורנס אוליפנט המנוה.

כא. האדון והגברת אוליפנט

מכרתי עם לורנס אוליפנט לא החלה בטוב. אותו זמן הייתי לאומי קנאי כל־כך, שכעסתי בשמעתי כי איש נוצרי כאוליפנט מערב עצמו בעניני התנועה הלאומית היהודית. מה לנוצרי ולענינינו? אמרתי בלבי, ונמנית וגמרת ללכת אל הנוצרי הזה ולדבר משפטים אתו. הנה כי כן, הפלגתי בבוקר קיץ נאה אחד בספינת־קטור ההולכת לבזוקדרי ובעלותי אל החוף מיד שמתי פני אל ביתו של בעל־דבבי אוהב־הבריות. אחד המשרתים הוליכני לטרקלין קטן. בהיכנסי ראו עיני בפעם הראשונה את מרת אוליפנט, ובראותי אותה חשתי כי הלכתי שבי אחר אותו קסם מופלא, אשר נעמה השרה על כל מי שבא במתיצחה. נדמה לי אז כי מבין אני מי היתה אותה אשה שגיה בחלום־המסתורין שלי, חשתי כי מכאן ואילך עתידים חיייה להשפיע על חיי.

מרת אוליפנט, שהיתה ישובה על ספה, לא אמרה דבר. בעלה הוא שפתח בשיחה. "מה רצונך?" שאל, כמובן.

"לא כלום", השבתי. "רציתי רק לדעת מדוע אתה, איש נוצרי, מתערב בשאלה היהודית?"

"האם גדולה קנאותך עד כדי כך, שאתה מתנגד לזה?"

"אינני קנאי כל־עיקר", השבתי, "אך הבן לא אוכל מה זכותו של אדם, אשר לא זו בלבד שאינו יהודי, אלא הוא נוצרי, להתערב בדבר".

כמענה, הוציא לורנס אוליפנט מתוך מגירה גליץ של ה־"Neue Freie Presse" והצביע על אחת הפסקאות. נטלתי את העתון וקראתי הודעה מפרי־עטו, כי הוא ואשתו נטשו לצמיתות את הנצרות לפני 25 שנים.

"נחה דעתך?" שאל בנועם־לשון, ואחר־כך הוסיף: "בעת מסעותי על־פני אירופה,

בפגשתי ברבים מבני-עמך, אך כל מי שבא אלי, בא לקבל טובת הנאה — זה כסף, זה בגדים וזה עצה. אתה הראשון הבא אלי שלא בענייני. מאחר שעשית עלי רושם, התרשני לשאול אותך לדעותיך ולאמונותיך בדבר אלוהים, האדם, העולם ופשר החיים?"

"בחפץ-לב", השבתי. "יהודי אני וחי על-פי ההלכה. אני מאמין באל אחד ובקדושת הישכינה, שהוא תויוג הנזכר בתלמוד ומבואר בקבלה. הקדוש-ברוך-הוא, שהוא עיקר-העיקרים, יש בו כל היסודות, כשם שאפילו בגבר יש משהו מטבע האשה, ולהיפך".

"וזה מנין לך?" שאל בענין רב.

"וכי לא סיפרה התורה, שאדם הראשון כבר נמללה בו האשה? בכמה מקומות בתלמוד נאמר שאדם נברא דו-פרצופין. במסכת סנהדרין הוא נזכר כמיין — מלה שמשמעה 'זוג'. את דברי חזקתי בעובדות גופניות.

בשעה שביארתי את ביאורי החליפו ביניהם מר אוליפנט ורעייתו מבטים של פתיעה והנאה, וכשכיליתי לדבר, אמרו בקול, כמה נפלא הדבר שפגשוני, שהרי גם הם מאמינים בטבעו הדו-מיני הזה של אלוהים. אין זאת כי-אם אלוהים הוא שלחני אליהם — כך אמרו. הם הזמינוני לטעוד אתם, ואחר-כך רשמו לפניהם את כתובתי. בהיפרדי מעליהם, נשקתי למארחי ולמארחתי כמנהג ארצות-המזרח, למן היום שהוא נעשיתי עבד וידיד נאמן למרת אוליפנט אצילת-הלב. הגיתי בה יומם ולילה. כמעט שלוש שנים כבר חלפו מאז נפטרה לעולם שכולו טוב, אך בלבבי עודנה תיה ועדיין מרגיש אני ברוח הטובה שנסכה על נפשי.

כעבור ימים אחדים קיבלתי מברק ממר אוליפנט, שקראני לבוא אליו. בעניתי לו. בפעם הזאת שאלני אם אצאת לגור עמו. הסכמתי. ואז סיפר לי ששכר בית ב"איי-הנסיך". חזרתי לקושטא ובכסי כסף שנתן לי כדי לישב בו את עיני וכעבור שמונה ימים קבעתי את מושבי בביתו של מר אוליפנט, כאחד מבני-המשפחה.

כב. הנביא הריס

Wer Calderon versteht

Der weiss was Hafis gesungen

(גיחה)

כך החלו חיי החדשים ב"איי-הנסיכים". ניתן לי חדר נוח ויפה-רהיטים בקומת-הקרקע. ידידי החדשים, חברי לדירה, קראו לי הרצל. מרת אוליפנט שאלתני, לפי דרכה הגשית המלבבת, באיזה שם קראה לי אמי. אמרתי לה שקראה לי הרצל, והיא גזרה כי זה יהיה שמי. הסבת-שם זו היתה לה משמעות מיוחדת בעיניהם: סבורים היו כי את השינוי ביחסים יש להטעים על-ידי שינוי השם. כאשר דבקו לראשונה בתורתו של מר הריס הסבו גם הם את שמותיהם הפרטיים: הוא מלורנט "וודבין" והיא מאליס "לילית" — פילגשו של אדם הראשון, לפי האגדה. נראה כי מרת אוליפנט לא ידעה את השם הרע שיצא לה לאוונת הזאת בקרב היולדות היהודיות.

על הנסיכות שהביאו את מר אוליפנט לדבוק בתורתו של הריס סיפר לי פעם אחת כך: "אליס ואנוכי", אמר, "הלכנו פעם אחת לאסיפה לשמוע דרשה מפי מר הריס,

ונפקחו עינינו. בו במקום החלטנו לגטוש את הנצרות ולהצטרף אל אנשי חבורתו, 'אגודת החיים החדשים'. שבע שנים עבדנו בפרך בעידור האדמה וכדומה, ועיקר מוזגנו היה חלב ותפוחי-אדמה. עבודת-כפנים זאת קיבלנו עלינו במצנת אבינו הרוחני החדש, כדי שגיטוהר מן התאוות החמריות". סבורני כי בתום תקופת ההיטהרות, יסד אליפנט חברה משלו, על-פי אותם עקרונות, בברוקטון — נחלתו אשר באמריקה. אפשר שאילו הילוקיי-עות קליי-ערך בין הרב לתלמידו החישו פרידה זו, לפי שאוליפנט אמר לי פעם אחת: "הגם שיש לי עילה לרגוז על מר הריס בגלל ענינים של ממון, בכל-זאת אני מעריצו ומכבדו, משום שהוא גביאנו".

משנתו של הנביא הריס מעורפלת ולוטה סוד, אולם הבקי בתלמוד ובקבלה קל לו יותר להגיע לחקרה. הנביא, שהיה לפניו איש-דת בקליפורניה, השאיר אחריו ספרים אחדים, כולם בלשון השירה. במובן זה הלך בדרכו של מוחמד, אשר פרקי ה"קוראן" שלו קרויים "סורה" — תרזים. לגבי מהות האלוהים, דומים עיקרי תורתו לאלת שכבר נזכרו לעיל. האלוהים הוא דו-מיני; בכל גבר ישנו חלק משלים מן הנקבה, ובכל אשה — חלק משלים מן הזכר. ככל שמטהרים אנתנו את נפשתינו מן התאוות החמריות, כן מתקרבים אנתנו אל המלאכים במידות הטוהר והזוהר. יש כאן יותר משמיניות של סנדנבורגיות בתורה זו. באחד משיריו הוא כותב (אני מצטט על-פי הזכרון):

"הדונת העולם החלה, / עמנו היא נולדת; / ברכת השנים' שב'אחד' / פתק העליצות. / אנו, שבודדים היינו, / כבולים אל שער הקדושים המעונים, / מתגושאים למדרגת כלולותינו / הו, אדם עלי אדמות".

אחר-כך הוא ממשיך ומזחה כנגד פולחנו של "צלוּב". לדידו, בכל רגע שעושים אנו לכיבוש האוּתִינו, אנו נצלבים. דברי-מהאנתו נפתחים במלים: "לא עוד עטרת קוצים". ולאחר שהוא יוצא כך כנגד הנצרות, הוא מבשר את תפארתו של יסוד-האשה האלוהי בזיווג הגדול. ובדבריו על ה" *Ewige weibliches* [הגשמי הנצחי] הזה בטבע הוא אומר:

"לא בבית-לחם הגוועת ברעב, / לא שם היא מופיעה; / לא ירושלים הקודרת / מקצרת את שגותיה. / לה היא האדמה לקחת / עוללים אל חיקה, לעורר / שתקים מפחדיהם".

קדשו אינם לא פאולוס ולא פטרוס, כיי-אם גאריפאלדי וקשוט — גיבורי החירות. אותם מרומם הוא בשיריו. בעיניו כל עריץ כמוהו כאנטיכריסטוס בסכימה הנוצרית. עבודת-האדמה המטהרת היא הדרך שבה מתקין עצמו האדם לקבל את הכלה — את יסוד-האשה האלוהי. מעניין שגם בתלמוד (אבות דר' נתן) מצאנו: "לא השרת הקדוש-ברוך-הוא שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה".

כל אדם חושב יסכים עם "הנביא" לגבי הצורך לטהר את יצרנו. "חובות הלבבות" קשות הרבה יותר מ"חובות האברים". לאהוב את הכל, לעבוד למען הכל, לשמות בכל — שילוש זה עשוי להפוך בשר-ודם למלאך-אלוהים. התלמוד אומר: "איהו גיבור? הכובש את יצרו"; אגדה נפלאה מספרת כי בארץ-השחר חי רב-מג אחד, במול שמו, אשר על-פי הקווים שבכפידו של אדם יכול היה להגיד את טבעו,

תולדותיו ומחשבותיו הנסתרות. שמע הרבי-מג על הנסים והנפלאות שחולל משה רבנו ויצא אל המדבר כדי לראות פנים את המחוקק ולחקור את סוד כוחו. בבואו אל המדבר הלך לאהל של משה, ובאחוז בכף-ידו כדי לברכו מצא לו שעת-כושר לבחון את הקווים החרוצים בה. קריאת תמהון נפלטה מפיו. ובנעצו עיניו בעיני מחוקקנו האלוהי, שאל: "האומנם אתה הוא משה, עושה-הנסים? לא ייתכן כי ניהנת בכוחות אלוהיים, כי אתה רוצח". "כן, רוצח אני", השיב משה בשלתי-נפש. "נולדתי במול מאדים, ונגזר עלי שאהיה שופך דם. כשהייתי בן שמונה-עשרה שנים הרגתי אדם. אבל דוקא בזה סוד כוחי — אני, שנוצרתי להיות רוצח, פרצתי את גדר טבעי והתגברתי על ההשפעה הרעה שבצלה נולדתי. לכן נעשיתי מחוקק". בשמעו זאת נפל הרבי-מג אפיס ארצה לפני משה, וקרא: "לא אדם אתה, כי-אם מלאך עלי אדמות. רק אתה לבדך תוכל להגיע עד חקר סודות הזמן. אך כל נסיד ונפלאותיך כאין וכאפס הם לעומת הגס הגדול הזה — כי קנית לך שליטה על עצמך".

כג. יום של דיג עם לורנס אוליפנט

"איזהו חכם? הלומד מכל אדם"

(פרקי אבות)

"איי-הנסיכים" הוא אי יפה, שאדמתו אדמת טרשים. כאן בנו להם הסוחרים העשירים הגדולים את גוות-הקץ שלהם. המקום נקרא כך משום שאליו נהגו להגלות את הנסיכים העותומניים, לאחר שדוכאו מהפיכות-החצר. ספינות-קיסור קטנות מהלכות בין האי למטרופולין — שהמרחק ביניהם אינו אלא שלושים מילין אנגליים. בית משפחת אוליפנט היה על החוף, ושכן היה לגו באפר פחת הנדע. כאן התנהלו חי לפי הסדר הזה. הייתי קם משנתי בשעה שש בבוקר. לאחר פתי-שחרית הייתי פורש לחדרי ללמוד אנגלית. אמנם קשה לדבר "אנגלית כלשונה", אך קשה שבעתים לקרוא נכונה "אנגלית ככתבה". בלימוד לשון נוראה זו הייתי מתנגע עד לצהרים. כאשר היתה מרת אוליפנט בקו הבריאות, היתה מנחה אותי בסבך הזה. לפני סעודת-הצהרים הייתי הולך לגנו של באפר פחת לרחוץ בים. לאחר הסעודה, נהגתי לבקר ידוד אחד, איש גרמני, ששימש אותו זמן כמורה של המודיר (כעין ראש-עיר אצלנו) של קושטא. המודיר הזה היה לפני שגרידה של תורכיה בארצות-הברית. אוליפנט היה מיודד עמו, ובהשפעתו נתבקש המורה הגרמני ללמדני לרכוב על סוס. שלושה ימים בשבוע לימדני. מדבר היה תמיד בתפארתה של גרמניה שלמן 1870, ובכך עוררני לחלום על "הרסטוראציה הלאומית" של עמי שלי. כמה פעמים ביליתי בנעימים את שעות אחר-הצהרים במשתקים עם ילדי המודיר. כשהיה היום גאה, היינו שלשתנו, מר אוליפנט, מרת אוליפנט ואנוכי, הולכים לטייל. יום אחד הזמינני מר אוליפנט להתלוות אליו בהפלגה של דיג. כאשר כבר היינו מרוחקים מרחק הגון בתוך הים, התחיל פתאום לגולל באוזני את תולדות-חייו. "נולדתי בסקוטלנד", אמר. "משחר ילדותי עשו עלי רושם הזק לימוד כתבי-הקודש והקריאה בסיפורי-הנפלאות של ארצות-הקדם; ולפיכך נעשיתי להוט אחר מסעות. בהיותי בן תשע-עשרה ערכתי את מסעי הראשון וכתבתי על ספר את קורותי. אותו זמן שימש אבי כאב-בית-דין

בצניילון ולכן פניתי לעסקי הפוליטיקה, ודרכי זו הוליכתני ממקום למקום. נעשיתי בעיבוד. אין לך כמעט מקום על־פני האדמה שכה־רגילי לא דרכה בו. עקב נסיפותי הרבות נתחדעתי אל בני־עמך המופלאים. הייתי ברומא ומצאתי שם רק בנינים חרבים, ואף לא זכר לרומאים האדירים. הייתי בארצו של פרעה, ומצאתי שם רק חנוטים מלוכלכים, ולא את בני־עמו הנבונים והחרוצים של רע. אבל את זרעו של אברהם מצאתי בכל אתר ואתר ביבשת שלגו, ממש כמות שהיו לפני אלפים שנה. סוד קיומם הוא סוד אלוהי; ברכת אלוהים היא ששמרה אותם, כתבטחת הנביא הגדול ישעיהו: 'אני ה' לא שְׁפִיתִי, ואתם בני־יעקב לא כליתם.'* ראיתי כי אכן קיים אלוהים את הבטחתו. התחלתי להתעמק בכתבי־הקודש ובתולדות עמך ובאתי לכלל מסקנה כי חוקי ישראל הם־הם חוקי־אלוהים. חוקי הרומאים, שהם יסוד עקרונות המשפט החדש שלגו, חלו בהם תמורות. אין כוחם יפה לגבי כל הזמנים, כל התקופות וכל המדינות. אך חוקי ישראל כוחם עומד לעולמים ומתאימים הם לכל, כי חוקי אלוהים הם.

כאן הרתבתי עוז להיכנס לתוך דבריו ולספר לו אגדה מן המדרש. אמר הקיסר דיקליטיאנוס לאחד מרבותיו: "טוב אני ממש, שנאמר: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת". "לא ולא", אמר רבנו, "אתה שקיים אתה, אין הבריות מקיימים את גזירתך, ואילו משה גזירותיו מתקיימות גם אלפי שנים לאחר שמת; למשל, שמירת השבת". אמר לו דיקליטיאנוס שהנה יראה לו בפעיל כיצד בני־עמו מקיימים את מצוותיו ויום אחד גזר שאיש לא ידליק אש בביתו. אחר־כך הזמין את רבנו שיצא עמו לרחובות העיר ויראה שאיש אינו עובר על מצות פיו. עדי־מהרה הגיעו לבית, שאש עליה מבוערת בו. "מה זאת?" שאל דיקליטיאנוס, "האם לא שמעתם את מצות הקיסר?" "כן", השיב בעל־הבית, "אבל אשתי חלתה והרופא צוה עליה שתרחץ באמבט חם". המשיכו המלך והרב את דרכם. עדי־מהרה באו לבית אחר, שגם שם הפירו את דבר המלך. וכששאל אותה שאלה, השיבו לו: "כן, אבל אשתי כרעה ללדת והרופא צוה לחמם את חדרה". אמר הרב: "תישברנה עצמותיו של האיש, שגזירותיו אינן מתקיימות אפילו יום אחד והוא אומר טוב אני ממש, אשר גזר: 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, וגזירתו מתקיימת בעולם כולו'." כל־כך נהנה מר אוליפנט מן המעשיה הזאת, עד שאמר לי כמה הוא מצטער שאינו יודע כלל את ספרות התלמוד. לאחר רגעים אחדים המשיך את סיפורו. "כשיצאתי ליפאן כמזכיר הראשון אצל השגריר הלורד אֶלְגִ'ין, למדתי לדעת את דתם של בני־המקום ואת מנהגיהם. כבר קודם־לכן הייתי מעריך נלהב של קונפוציוס הנאור, מנסד דת־המוסר. באותו ליל־אימים, כאשר תקפו בני־המקום את מחוגני" (כאן חדל כדי להראותני צלקת בידו הימנית) "באותו ליל־בלהות ניצנץ רעיון במוחי, שאפילו הגדול שבחכמי המוסר אינו יכול לכשם את עמו בלי ניתוח האלוהות. גדול הוא קונפוציוס, אבל תמורות כבירות יתחוללו בעמו בכוח־השפעתה של הציביליזציה החדשה. משה הוא מחוקק אלוהי ועמו יתקיים כל עוד ירצה בכך 'שומרם ומגינם'. מה שניבאתי בלבי אותו לילה ליפאן אמנם התקיים — יפאן שוב איננה היום מה

* מלאכי ג, ו. (המתרגם)

שהיתה לפני שלשים שנה. תורה-הזהב של יפאן נסתיים ובא תורה-הברזל של התוחח והכידון. אבל אותו יהודי שראה את זריחת החמה על הר המוריה, מתבונן עתה, כמות שהיה, בשקיעת החמה בארץ-ישראל".

כד. יום של דיג עם לורנס אוליפנט (המשך)

"החטא הקדמון", המשיך מר אוליפנט, לאחר שהיה תפוס בשרעפיו שעה קלה, "המתואר בכתבי-הקודש, שאף מצאתיו באוצר האגדות של כל העמים, אפילו אצל היפאנים, ודאי שנסמך על איזו עובדה מן המציאות. נפילה-לחטא דורשת תגיבה. חייבת לבוא בעקבותיה עליה. לפיכך הרביתי לחשוב על הדרך אשר בה יוכל אדם להתעלות משפל החטא. בשוברי לאירופה צללתי בעמקי המסתורין של הגנדה-אנסטה. כשהירחתי בדבר, נראתה לי תורתו של זרתוסטרא בדבר שני היסודות, הטוב והרע, תורת-אמת. בכל דבר שבעולם מתגלים שני הקצוות האלה. אבל לאחר שהוספתי להרהר בזה, היו שני האלים (אורמוז ואהרימן) מגוחכים בעיני; שהרי, אם עשויים להיות אלים בגיית-חרות, להיות שרויים תמיד במחלוקת — כמה טובים הם מבשרי-ודם? לפיכך הנחתי לשני האלים האלה לריב את ריבם ואילו אני נפניתי למלחמה שבין שני הכוחות שבנפשי. אבל לא מצאתי לי מנוחה עד שהצטרפתי לאגודתו של הנביא הריס. הוא-הוא שפקח את עיני להבין את מסתרי הבריאה ולראות את הסולם אשר בו חייב אדם לשפס כדי שיגיע למצבו הראשון. אחר-כך מצאתי כי תורת-הסוד של הריס דומה לתורת הקבלה. והנה, הרצל, שלחף אלוהים אלי לחוק את לבי בתורת-האמת. זה הפלא — שאתה, יהודי צעיר-לימים שהלשון אשר בה בישר נביאנו (הריס) את תפארת האמת זרה לך, תבוא לכלל אותה מסקנה עצמה לגבי סוד הוויגו האלוהי, כאחד מתברי האגודה. לפיכך מאמין אני, שנשלחת אלי מאת אלוהים, אשר גם עורר בלבך את החיבה אל מרת אוליפנט. הבטיחני נא, איפוא, כי תחיה על-פי אמונתך ותכבוש את יצריך ותתעלה ממדרגה של בשר-ודם למדרגה של מלאך — כמו שהיה האדם קודם לחטא. את עמך בחר לו אלוהים להיות שלוחו ולהפיץ את תורתו בכל העולם. יודע אני, הרצל, את דעתך על ישו, שכופר אתה בעצם קיומו ושלדודך אין הוא אלא רעיון משיחי, שדמיון העם עשאו בשר-ודם. אשר לי, מאמין אני שאמנם אדם כזה היה קיים, אבל איני מאמין באלוהיותו. מאחר שהיה בן לאב יהודי, והוא עצמו היה יהודי, נעשה בעקיפין מורה לעפויים, כלי לקרב בו את עובדי-האלילים צעד אחד אל האמת. אדם, שהיה כליא שנים רבות באפילה, אם מעמידים אותו באור-הצהרים, הוא מתעורר. עיניו צריכות להתרגל לאור בהדרגה. כך גם נתקרבו בהדרגה עובדי-האלילים אל אמתה של דת ישראל דרך המיתוס הנוצרי. אינך יכול להסביר את שפיגוזה לילד; תוכל רק לספר לו את קורות רוביגוזן קרוזו. הוא הדין באותם ילדים מגודלים עובדי-הכוכבים-המזלות. אלים כיופיטר, כרונוס, בכמוס או מולך, אשר בילו את כל זמנם באכילה ושתיה וקטילה, אלים אשר אחד מהם הרג את ילדיו והשני שאף בהנאה את הריח שעלה מגופות בני-האדם הנצלים באש אשר הוקרבו על מזבחו, היו נדונים בעת החדשה למוות, הרף אלוהיותם. אכן, אלוהים שילדיו הורגים אותו הוא עליה לגבי אלוהים ההורג

את ילדיו, והאמונה בו חייבת להכשיר את נפשות עובדי-האלילים לתפיסת האלוהות האמיתית. ישו האמיתי הוא עמך — הנרדף שבכל העמים, כי הוא-הוא השליח המביא אליהם את בשורת האמת. הרדיפות שרדפו את בני-עמך שברוסיה בזירים קנאים, אשר הוקיעו אותם על הצלב, לא יוכלו למנעם מלקום לתחייה ומלחדש את ימיהם כקדם בארץ-ישראל. לפיכך הלכתי אל השולטן להשתדל למען היהודים. השולטן קיבלני בסבר פנים יפות, ואף נתן לי במתנה קופסת זהב לטבק-הרחה. אלא שהוד-מלכותו הסתה את אזנו למפריחי בדוותה ולמלעיו לעו — אם יהודים ואם נוצרים, איני יודע, כי לא טרחתי לחקור בדבר. (כאשר נמנית עם חברי הפרלמנט, הייתי שם חבר שתקן עד מאד, כי יתור מדי הייתי שקוע במחשבות על האני-הקטן שלי משעצן את דעתי על עניניהם של אנשים אחרים). אבל אפילו אורחם-ורבעם של הסובלטים החדשים נותן בלבי אמונה כי קרוב היום שבו ישונו היהודים לציון. הסירה, שעלתה על חופו של אי אחר, הפסיקה את שטף יודיו של מר אוליפנט. עלינו לחוף והתכבדנו בקפה ובנגרילות, ואחר-כך ביקשני מר אוליפנט לגמול לו ולספר בקצרה את קורות דרכי הרוחנית. לאחר שתארתני במלים ספורות את יציאתי מן הקנאות ושנאת-הנשים אל רחבת-הדעת והערצת "הגשמי הנצחי", קרא אוליפנט: "אתה היית אלטורה פטו".

בדרך חזירתנו צד אוליפנט דג קטן אחד ויחיד הגישו לי. בשובנו אמרה מרת אוליפנט: "עבוכן, מה הפליתם בחכתכם?" "זאת", אמרתי והראיתי לה את הדג הקטן. "וזאת?" אמרה ופנתה אל בעלה. "את אלטורה פטו", השיב. ולמן אותו ערב החל לחבר אותו רומאן מפורסם שלו.

כה. "לילית" אוליפנט

מארחתי, מרת אוליפנט, היתה אשה משכלת מאד, שנתמזגו בה החיוניות הקלה והנימוסים הנאים של יפהפיה צרפתית עם החן והנדיבות של גברת אנגלית. היא היטיבה לדבר ולכתוב צרפתית, גרמנית ואיטלקית. יתר-על-כן, היא אף היתה זמרת ומחוללת משובחת ומנגנת מצוינת בפסנתר. וכשם שידעה לכהן בטרקלין, כן ידעה למשול במטבח. שם היתה ממש ספר-בישול מהלך על שהים. מתוך נאמנות למצוה המשולשת של הרים — לאהוב את הכל, לשמוח בכל ולעבוד למען הכל — הקדישה את רוב זמנה למעשים המביאים אושר לבני-אדם. פעם אחת, לאחר שעות מרובות של עבודה במטבח, החלה לתקן את כותונתה. אמרתי לה שמוטב לה שתנחה. "לא", השיבה לי, בחיוכה המצודר, "בעבודה אני נחה. הדבר היחיד המעייפי הוא הבטלה. אין לי הנאה וקורת-רוח גדולות מאלה שבעבודה למען זולתי. מוטבתי הוא כנסייתי ובישול מאכל ערב — תפילתי. התיקון שאני מתקנת את כותונתי הוא לרצון לאלוהים יותר מכל התשבחות שממללות לו שפתי אנוש". (זו גירסה שונה למימרתו של ישראל בעל-שם-טוב בדבר הקיסור במקסרתו, ואף געלה הימנה מבחינה מוסרית). את טוב-לבה אין הפה יכול להגיד. ופה ותמה היתה כמלאך-אלוהים. וסגולות-רוחה לא נפלו במאום משוהר-נפשה. חלק רב לה ב"סימפוניאטה" — ספר המסתורין אשר גם אני השתתפתי במידת-מה בחיבורו. כאן ניכרים ביותר עומק

מחשבתה וחיבתה לעיון המופשט. וכגולת-הכותרת לכל זאת, היה בה מין טעם של מזג, אשר צודד לב כל אדם שבא במחיצתה. אפילו שונא-הנשים הגדול, הגנרל גורדון, הלך שבי אחרי עדינותה ורחש לה ידידות והערצה. על רגשותי שלי כלפיה, חושש אני לדבר. כל דבר מרושע ושמא שפי נצטרף באש הצצה של מבטחה. מכל השעות הנעימות שביליתי בחברתה, אשר לא תישכחנה מלבי, אספר רק על אחת או על שתים. יום אחד, יצא מר אוליפנט לקושטא להביא לביתם גברת אחת — מרת קאתברט, ידידה ישנה של משפחת אוליפנט וחברת האגודה, אשר עבדה יחד אתם במצנת ה"חווה" בעת ההיסטוריה. כעת עזבה את אמריקה ובאה לגור עמו.

מרת אוליפנט קראתני אליה. היא לא השה בטוב ונתאוותה לגלגל שיחה. זו הייתה הפעם הראשונה שדיברנו זה עם זה באריכות ומתוך חירות. "הרצל", אמרה, "יודעת אני כמה גדולה אהבתך אלי. לא אתקור ולא אדרוש מה זאת 'אהבה'. לא נוכל להתגדירה כשם שלא נוכל להגדיר את מהותו של החשמל. זהו ניצוץ שמימי, פרי המגע של שתי מהויות נגדיות — החיובי והשלילי. אך הדבר המפליאני הוא זה שאתה, כיהודי אשר נתחנך בתחומה הצר של דת קנאית ולומד לראות את האשה כיצור נחות, בכל-זאת נתעוררה כך חיבה כלפי, אני שאפילו אינני מבנות עמי-הסגולה, ולפני שידעת דבר על טבעי. אמנם מעריצה אני את דתך ואת עמך, אבל כאשה נעלבת אני בחשבי כמה השפילו משה וחכמי התלמוד את בנות-מיני. משה קבע כי אשה נקבית בשלושים שקל, והתלמוד פוסל את האשה לעדות. פירוש הדבר שהיא נחשבת שקרבנית. אבל חוה, חרף אשמתה הכבדה, דיברה אמת. על-פי התלמוד אף טטורה האשה מלקחת חלק בכל עניני הדת. המצוות שנתחייבו בתן הגברים אינן חלות עליהן. אסור להן לשמש בכהונה וללמוד תורה. כמה סותר הדבר לרוח המקרא! דבורה, חולדה ומרים נתברכו במיטב המעלות ורוח אלוהים נחה עליהן. ביקשתי רבנים רבים הבקאים בתלמוד שיישבו לי את הסתירה הזאת, אך איש מהם לא הצליח לעשות זאת". לאחר שהירהרתי בדבר כמה רגעים, השיבותי: "אמא יקרה,* אם נציין עיין היטב במצב המין החלש ובמעמדו, לפי תורת-משה ולפי התלכה, נגיע לכלל מסקנה כי משה וחכמי התלמוד העריכו את האשה יותר מכפי שמעריכים אותן אבירי-הנשים ומגיני זכויותיהן החדשים. לא זו בלבד שהאשה לא חושפלה בעולם היהודי, אלא שחלקה בו היה חשוב אף יותר מחלקו של הגבר — וזאת אנסה להוכיח לך. היא אינה כאותה זולפה, הכבולה בכבלי-הפאר של ההרמוז, אלא כשולמית, המהלכת ככהנה קדושה בהיכלי החירות. זכרי נא, אמי היקרה, כי בימי משה (ואפילו בימינו) היו הבישוואין בעיני אנשי המזרח כמין עיסקה.

כו. "לילית" אוליפנט (המשך)

"זכרי נא, אמי היקרה, כי בימי משה (ואפילו בימינו) היו הבישוואין בעיני אנשי המזרח כמין עיסקה. מי שרצה לשאת לו אשה הלך אצל אביה של בחירת-לבו וקנה אותה כמו שקונים שור או סוס. אף הכמות נחשבה בקביעת המחיר: כלה שמנה

* לשון-סניג שנטלתי לי לפי בקשתה המפורשת. (המחבר)

היתה יקרה יותר מכלה כחושה. אבל משה נתן זכויות שוות לגבר ולאשה. הוא גמר אומר שלא לערב עניני ממון בעניני נישואין. מכאן ואילך נקנתה האשה באהבה ולא בכסף. שלושים השקל ששילם החתן לא היו מחיר כלתו, אלא סכום-כסף לתשלום הוצאות העברתה לביתה החדש. המלה 'נדה' [כך במקור !], או בלשון העם 'נדן' [כך במקור !], פירושה דמי נסיעה או העברה, והמס הזה מוטל היה על העשיר ועל העני כאחת, ללמד שאין קינים את האשה כבהמה. לכן גם לא התירה התורה לאשה לרשת את נכסי אביה. טוהר האשה הוא היה רכוש, ואם טהרה אבד לה, אכן דלה היתה."

"תערוכת הכלות' הנודעת שערכו היהודים בזמן שבית-המקדש היה קיים פעמים בשנה, באב ובתשרי, מעידה כי אכן מקובל היה שהאשה נקנית באהבה ולא בכסף. התלמוד מספר כי בנות ישראל היו נאספות בשלוש תבורות בכרמי טילה או 'עין גדי' ומתוללות תחת כיפת השמים, ואותה שעה היו הבחורים עומדים ומביטים בקליידסקופ החי, המסגור עינים. בשעה שהיו הבנות יוצאות במחול-המעגל העממי, היו המיוחסות שרות שיר עממי, אשר רק פזמונו החוזר נשתמר בדינו.

'בחור שא עיניך וראה,

תן עיניך במשפחה,

תן עיניך בנוי'.

ואילו בנותיחם של פשוטי-העם היו שרות :

'שקר החן והבל חיפוי,

אשה יראת ה' היא תתהלל'.

"רק כדי שתישאר האשה מופת ועלה, בפש טהורה אשר הצדדים השפלים שבחיים לא הטילו בה רבב, נפסלה האשה לעדות, וכדי שלא תהיה לה שום נגיעה בהחיות הבויות של גניבה ורצח. עומדת היתה בספירה גבוהה יותר ונבדלת לעצמה. לכן גם לא ניתן לה חלק בחיי הדת של הגבר, כדי שלא תבוא במגע עם הגברים שאמונתם היא פעמים רבות רק פסונה לכל הגשמיות שבחיים. אבל העובדה שבידיה הפקיד התלמוד את תינוך הילדים תוכיח, כי לא זילזלו בערכה כמעוררת ומכוננת. אלא שכאן עסקה בטוהר ובישר בלבד.

"קראתי פעם בספר עתיק, כי בשעה שצרו התורכים על ביונטיון, פרץ רעב בעיר. הלך אחד מאבות בני-הנזירים לאיש יווני אחד, בן-דתו, לבקש ממנו הלואה של 5,000 דרכמונים. הסוחר נענה לו והנזיר נתן לו שטר-חוב לחדשים ימים. כתום המועד הזה, בא הסוחר בתום-לב אל הנזיר ודרש את כספו, אבל הלה קרע את השטר וגירש את הסוחר מן הבית. רק זקנה אחת, משרתת אצל ראש-הנזירים, היתה עדה למעשה הזה. הסוחר, שנודעו עד עומק לבו, תבע את ראש-המנזר לדין לפני הסינוד הקדוש. כאשר שאלוהו, אם יש לו עדים, השיב כי זקנה אחת היתה שם בשעת-מעשה. על כך השיבו לו כי אשה פסולה לעדות והתביעה מתבטלת. 'כך ?' הרעים עליהם בקולו הסוחר, 'אם אשה פסולה לעדות, כיצד תוכלו להאמין בנצרות ? כי מיהו שהעיד על תחייתו של ישו ? האם לא מרים המגדלית ? אני אמנם מאבד בשל כך 5,000 דרכמונים, אבל אתם תאבדו 5,000 מאמינים'."

כו. "לילית" אוליפנט (המשך)

"הסיפור שסיפרתי לא זו בלבד שהוא מלמד שלא רק היהודים פסלו את הנשים לעדות, אלא אף מסתבר לנו ממנו, שהיהודים (והרי הנוצרים הראשונים היו כולם יהודים) לא זילזלו כך בעדות כזאת.

"וכרי נא גם זאת, אמא יקרה, כי עוד בימי-הביניים דנה מועצה שמינה האפיפיור בשאלה, האם האשה היא מן החיות או מבני-האדם!

"על-פי התלמוד", המשכתי לבאר למרת אוליפנט את יחסו של הספר הזה לשאלת האשה, "שייכת האשה לספירה אחרת, גבוהה יותר. וכיצד יסבירו אלה הכופרים בכך את הדרשה שדרש רבא הגדול לפני שומעיו בעיר מחווא (שבבבל), את הפסוק: 'כבדו את נשיכם ותעשו עושר' ? התלמוד אומר: 'אין חכמה לאשה אלא בפלג'. האם זה גינוי ? אדרבא, כלום אין זה קרוב לדעתכם שלכם, כי העבודה המועילה טובה יותר בעיני אלותים מכל שירי-ההלל של כל הכוזבים ? כל התקנות האלה לא הותקנו אלא כדי לשמור על סהרתה של בת ישראל ועל צניעותה ; לשמור על מקור הרגשות הטבעיים שלא ייטמא ושלא ייבש בקטיו של הלימוד, ואפילו הוא לימוד תורה. אלף נשים היו לו למלך שלמה, ואף-על-פי-כן רק אחת מהן — האשה החרוצה — היא שעוררתו לומר אותם דברי-שיר בני אלמוות, אותו תיאור מופלא של 'אשת החיל'. היש ספרות אחרת שציירה תמונה נאה יותר של האשה המופתית מוז שנתן לעולם אותו עם שטוענים כנגדו כי הוא מקל בערכה של האשה ? ושיר זה לא נשאר גנוז לתפארת באות המתה של הספר, אלא נכנס ללבם של בני העם היהודי ; הוא נעשה חלק מן התפילה. בערבי שבתות, לאחר שמכבדת האשה את הבית ועורכת את השולחן ומדליקה את הברות ומלבישה את עצמה ואת ילדיה במיטב מלבושיהם לכבוד שבת המלכה, והבעל שב הביתה ורואה את המראה היפה והמרומם הזה, הוא פותח בשיר-ההלל נפלא זה לאשה המסורה, שכתב המלך-המשורר לפני אלפי שנים".

"די. שייכנעט אותי", אמרה מרת אוליפנט, מחייכת כדרכה במתק ובחיבה. "נפלאה היא היהדות ביחסה אל האשה, כמו בכל שאר אורחותיה בחיי המעשה".

כה. הנסיעה לארץ-ישראל

"Von zwei Jungfrauen nehme ich Abschied, von Europa und von Dir" "משתי עלמות נוטל אני פרידה — מאירופה וממך". במלותיו אלה של היינריך היינה הגדול בישרתי לידידתי היקרה הֶסָה אוארבך על כוונתי לצאת מאירופה. מה נסער ורגש הייתי בכתבי זאת, שהרי למחרת היום עמדתי להפליג אל "ארץ זבת חלב ודבש". לעולם לא אשכח אותו לילה שבו גמרנו אומר לצאת לדרך. הלילה היה ליל ספטמבר שקט ושליו. מר אוליפנט קראני אל הדרו. מצאתיו קורן מאושר, אך סמוק כלשהו וגצנוץ של בעל-חזון בעיניו. עשרים דקות ישבתי שותק בין הבעל לאשתו. מר אוליפנט עצם את עיניו כמביט אל עולם-הרוחות הטמיר. לבסוף פנה אלי ואמר: "הרצל, אלזהים העיר את רוחי וצינני לצאת מן המקום הזה וללכת לארץ-ישראל לגור שם. ראיתי את מלאכך הטוב והוא שמה מאד שפינית לו סוף סוף

מקום בתוך גופך לשכון בו, אחר כל נודויו הרבים באין מעון לו. כן בצטויתי ללכת לחיפה. מצויה שם מושבה גרמנית, ואתה תוכל לדבר שם בשפת-אמך". כאן נשתתק מר אוליפנט והניח לאשתו להמשיך את דבריו. "יש בדעתנו להתגורר", כך אמרה, "בביתו של בן-המקום, של ערבי. יודעת אני כי ביום מן הימים עתידים אנו להתרושש, ואז ניוון בתפוחי-אדמה כאיכרים שבאירלנד". "ומה בכך?" נכנסתי לתוך דבריה, "כל עוד סמוכים אל שולחנו אנשים בני עמים שונים, שכולם רוחשים זה לזה ידידות ואהבה. זו תהיה לנו כעין חזרה לגן-העדן". "סמוכה ובטוחה אני, הרצל", אמרה, "כי יהיה בכוחך לעמוד בנסיון ההיטהרות הזו. אתה תרבה לסבול כמו שסבלנו אנו כאשר סרנו למשמעתו של הנביא הריס. אולי יישרתי קצת למענך את ההדורים; פתח תישרם אתה למען אחרים, כדי שיוכלו בני-אדם להיכנס לגן-העדן בעודם בחיים". "אמן", עניתי אחריה בהתלהבות.

לאחר שנתנו בידי כסף והורו לי מה לעשות, שכבתי לישון. למחרת בבוקר, לאחר שביקרתי, רכוב על סוס, בכל המקומות החביבים עלי באי כיום הנחמד, נסעתי לקושטא, עשיתי שם את כל ההכנות הנחוצות ושוב נצטרפתי למשפחת אוליפנט וירדתי עמם בספינת-קישור אוסטרית גדולה. בשעה ארבע אחר-הצהריים יצאה מפלצתנו בכוח קיטורה מתוך הנמל בלוויית דולפינים רבים, אשר התאמצו שלא לסגר אחריה. אותו זמן ממש הפלג הלורד דאפרין להודו, כדי לקבל לידיו את המשרה שיועדה לו שם. איגני יודע אם נמצא בספינתנו; מכל-מקום היו שם בין הנוסעים כמה וכמה אנשי-שם, רובם אנגליים. מר אוליפנט הציגני לפני סופר של ה"טיימס", שיצא להודו כדי "לכסות" את טקס-קבלת-המשרה של הלורד דאפרין. שמו, אם זכרונני אינו מטעני, היה וייס. שבע שנים עשה ברוסיה וכתב ספר יקר-ערך על הארץ ועל עמיה. את מרבית זמני העברתי בשיתות עם האישה הזו. על שפת-עבר, היהדות וטבעם המופלא של דבריי-ימי-ישראל — על אלה בעיקר נסבו כל שיחותינו. מדי פעם לקחו חלק בוויכוחים מר ומרת אוליפנט.

"רגלי יורד-הים" אשר לי עמדו לי ולא נפלתו קרבן למגיפה הפורצת ברגיל בספינותינו החדישות. בערבים הייתי פורש לתאי כדי לשחק בדומינו וללגום יין בתברתו של אדון קשיש, שנתודעתי אליו בעת הנסיעה. הוא היה חייל משוחרר, מוזהיקי הצבא הבאווארי, אשר הלך אחר המלך אוטו ליוון. הוא היה מאיור. על אף זקנתו המופלגת — כבן שמונים היה — עדיין היה עונגש וחסון, כאחד המצילים הפארמרגיים. עדיין היה בכוחו לדבר את אויביו בשער. לאחר שהיה היין מלהיטו, היתה ניעורה בו רוחו של איש-הצבא הזוטיק והיה משעשעני בסיפורים ומעשיות על מסע-הכיבושים המפורסם ביוון.

"כאשר עבר גדודנו את גבולה של קורינתוס", כך פתח אחד מסיפוריו, "מצאנו ארץ שוממה. לא היו שם בתי-אוכל להרטיב את לועינו הנחזרים. שקועים עד ברכינו בבוץ צעדנו בתוך הביצות הנאלוזות. רוח-המלחמה שלנו ירדה סטה-מטה; והנה, שורר וראו: אחד האנשים פורץ מן השורה וצועק: עמוד! עמוד! עמוד! והוא פנה אלינו ואמר: 'אחי הלוחמים! יודעים אתם מדוע כתב פאולוס הקדוש את האיגרת שלו אל הקורינתיים?' 'לא', השבנו. 'בכך, אמר, 'הבה ואסביר לכם: הוא כתב אותה,

משום שאיש אינו מוכן לבוא בכבודו ובעצמו למקום מתועב כקורינתוס. צחוק מר פרץ מעברים; ואנו המשכנו צעידתנו ברוח קל יותר.

כט. הנסיעה לארץ-ישראל (המשך)

באיזמיר עליתי ליבשה והתהלכתי קצת על החוף בחברתה של מרת קאתפרט. בזמן שהיא עסוקה היתה בשרטוט פנייה של אחת מנשי המקום, ניצלתי את שעת-הכושר לחקור את מצבם של בני-דתי בעירו של משיח-השקר שבתי צבי.

איזמיר היא עיר עתיקה מאד. היא נזכרת בספר "החזיון" — עדות ברורה לכך שישבו שם יהודים בימים קדומים מאד. מן המפורסמות הוא שחסידיו של משיח-השקר שבתי צבי עדיין מצויים בקרב מאמיני שלוש דתות. חלקם מתקיימים ככת-סתרים בקרב המוסלמים בסאלוניקי, חלקם הצטרפו לחסידים, וחלקם יסרו כת גוצרית, הידועה בשם "שבתיינים" ברוסיה, בפולין ובהונגריה.

הכוח המניע להתעוררות המשיחית הזאת היה העיסוק בקבלה, שעודנה עיקר תלמודם של יהודי איזמיר. יהודים אלה עולים הרבה בכות שכליותם על אחיהם בני-המזרח. קהילתם מאורגנת היטב ורוב מוסדותיהם נעיד על הריצותם ומרצם. אף-על-פי שאיזמיר היא עיר-הנמל היותר חשובה באסיה הקטנה והתנועה רבה בה עד מאד, קפאו שם על שמריהם יותר מ-25,000 יהודים במשך זמן ניכר ולא התקדמו עם התקדמות התרבות. דבר זה אפשר להסביר בחלוקתה של העיר לרובעים (כל עם ועם — תורכים, יוונים ויהודים — יש לו שכונה משלו) ובכך שלא ישבו שם, באותו זמן, יהודים פולנים.

אבל כאשר נשא זרם ההגירה את אחינו אל-תוך גבולות אסיה, חלה אינו תמורה. הרבה מן המגהגים הישנים הרשלו אחר גו ורוח של חיות נעזרה בלב יהודי המקום. חייהם נשתפרו עוד יותר כאשר נטלו דוגמה מעשרים המשפחות היהודיות הפולניות, אשר נתיישבו בעיר, ואשר תודות לכשרון-הסוחרים שלהם ובקיאותם בלשונות הם מתקדמים במהירות רבה מאד. אין לי שום ספק שבזמן קצר תהיה הקהילה הזאת העשירה בקהילות יהודי פולין בכל אסיה הקטנה. הגהירה הזאת של יהודי פולין השיבותה רבה ליהודים הספרדים בני-המקום והיא משפיעה עליהם הן ברוח והן בחומר. מודעונים לתכליות פוליטיות ולהפצת שפת-עבר נוסדו כאן, ומאז נודע לי שכבר יש להם עתה כתב-עת משלהם, הנדפס בתזכית באותיות עבריות. השפעתם הממשית תיראה בדור הבא, עקב גישואי-התערובת בין שתי העדות.

הפלגנו מאיזמיר לרוח-בריזה נעימה ואני יצאתי משם מלא אמונה כי עתידיים יהודי איזמיר לשגשג ולפרוח. בלילה שכבתי והיראתי בדרך-חיי של שבתי צבי. בעל-כרחי באתי לכלל דעה כי שתי סיבות עיקריות היו לאי-הצלחתו. ראשית, הוא היה בעל-חלומות, איש חסר כל חוש מעשי, כי בשעה ששלושים אלף חסידים חיכו למוצא-פיו, נכונים לבוא למענו באש ובמים, הוא נשאר כל הזמן בכעין הזיה דתית, חוזה חזיונות, מתפלל ומרקד. שנית, הוא גשאו לו אשה פולניה בשם שרה, שלא היה בה שום כוח-אישיות והיתה להוטה אחר תענוגות גשמיים פשוטים.

בקפריסין ערכנו, מר אוליפנט וסופרו של ה"סיימס" ואנכני, שני מסעות כדי לתור

את האי הזו, שאנגליה רכשה לה לא מכבר, כאשר הגיעה התנועה הלאומית לשיאה, בשנת 1882, עשו בריטים טובים רבים לקיבוץ נידחי ישראל. ביניהם היתה גברת משכילה אחת, מיס פין, בקיאה גדולה בלשון העברית, אשר יסדה אגודה יהודית להקמת יישוב של יהודים באי שרכש היהודי ביקונספילד.

ל. שיחת-תולין עם הגנרל גורדון

בהציגי את כף-רגלי על אדמת הגליל, היתה מחשבתי הראשונה: כיצד זה הצליח אספסיאנוס להעלות 40,000 איש בחופה של עכו? הים שם רוגש והחוף הררי. בצפון מתנשא הר הלבנון האדיר, שראשו מעוטר שלג-עולמיים. העיר עצמה היא מאודה חזקה מאד, אף-על-פי שממשלת תורכיה הונתה למרבה הצער את ביצוריה ועתה הם צריכים מאד תיקון. על עמדה זו הרבו להשתער נסעיה-הצלב בימי-הביניים ואנשי-מלחמה חדשים (ובכללם בזנאפארטה הגדול עצמו) ולא יכלו לה. מול עכו, מהלך שלוש שעות מעבר למפרץ, יושבת חיפה (שם ירדה חבורתנו מן האניה), אשר חוף החול שלה סכנתו אינה פחותה מסכנת סלעיה של עכו. נחל קישון הגדוע, שבין שתי הערים ניתקים אז לעתים תכופות. הרים צזבאים עליהן מכל עבר; וכיצד הצליח אספסיאנוס, לאחר שעלה לחוף, לפרוץ לו דרך בין ההרים ועל-פני המצודות עד לירושלים — גם זהו אחד מפלאי תורת-המלחמה. בין המבצרים החריבים שלאורך החוף תמצא גם את ביתר — מעוזו האחרון של ברכוכבא במרד שהולל בכל הארץ נגד אדריאנוס. דרכי-הלעג המזורות של ההיסטוריה גרמו שהמושבה היהודית הראשונה נוסדה לא מכבר ממש באותו מקום שבו נפל המבצר היהודי האחרון.

אותו יום נכספה נפשי לחירות ישראל, ובמרירות חשבתי על אותו חייל-היסטוריון בוגד יוספוס, שאלמלא הוא אולי בכל-זאת היה העם היהודי נשאר בארצו ואחינו האומללים לא היו סובלים את תלאות 1800 השנים האחרונות. הלהט שבלבי מצא לו פורקן בשיר. כתבתי פואימה בשם "הבוגד, או טל-החרמון", אשר תירגמתיה למר אוליפנט, וממעיין של סלביוס יוספוס הוא נהפך מיד לאחר משונאי.

לעולם לא אשכח אותן שעות של אחרי-הצהרים שבהן ישבתי במחיצתו של גנרל גורדון בן-האלמוות על חולות חופה של חיפה. על ראשינו הצלה תאנה וגלים השתעשעו לרגלינו. שיחתנו סבה על עצם השאלה אשר ניקרה במוחי — שאלת הגנתה של ארץ-ישראל. ענין זה משך את לבו לא רק מצד משלת-ידו, אלא גם משום שהוא, כידוע לכל העולם, התעניין כל חייו בארץ התנ"ך. בפתח שיחתנו ציטטתי פסוק מן התלמוד, שלפיו לא הציף המבול את ארץ-ישראל משום שהיא מוקפת הרים. אחר-כך נסבה שיחתנו על הגנת ארץ-ישראל בימי-קדם מפני מבול הקלגסים הרומיים ועל הקלות או הקושי שבהגנת חוף-הים מיפו לעכו (מסע של 24 שעות ביבשה ו-12 שעות בים, בספינותיה של רומי העתיקה).

"היפה" (כך קרוי היה גורדון בפי אנשי-המזרח) השיב בקול שקט ובמבט-ראש: "את מלחמת היהודים בטיטוס ואספסיאנוס אני חוקר זה שנים רבות. תמיד נתקשיתי להבין את הנצחון הקל, ביחס, שנחל הצבא הזר; וקושייתי רבו כאשר באתי

לארץ-ישראל וראיתי כיצד גונן הטבע על עמך בשתי ידיו (ביבשה ובים). הבן לא אוכל כיצד עלה בידי האויב להבקיע כה בנקל לתוך הארץ כאשר עמד כנגדו עם גיבור כעמך (ובימי-קדם היה כל יהודי גיבור ותופש-חרב), ובראשו איש צדיק ויראה' (לפי דברי יוספוס עצמו). הטעמתי באוני ה"פחה" כי אהבת-המולדת אין לה כלום עם הדת ואמרת: "גם עתה רבים היהודים שהם אדוקים בדתם ואף-על-פי-כן אין בלבם רגש לאומי חזק. ומאידך גיסא, ליהודים רבים הדת היא דבר שאבד עליך כלת, ובכל-זאת לבם תרד לעמם".

גנרל גורדון יצא ללמד סניגוריה על יוספוס ואמר: "מצבו של המתגונן שונה הוא וקשה הרבה יותר ממצבו של המצביא המשתער. מעודי לא גקלעתי למצב כזה. אילו נקלעתי, אפשר שלא הייתי מצליח כמו שהצלחתי בהתקפה". (איזו נבואה מרה צפונו הייתה בלא-יודעין במלותיו אלה!) "בדברני-הימים למדנו כי גדולי הכובשים היו הגרועים שבמתגוננים. הנה, למשל, גאפוליון הראשון. הוא היה אלוף התוקפים. הוא עשה מלחמה עם אירופה כולה. כנשר היה בהשתערו. אבל בשעת ששם עליו צבא הברית מצור בעיר לייפציג, הוכיחה טעותו בדבר הגשר כי בהגנה אין כוח גדול. מתברר צרפתי נודע סבור שגורלה המר של מלחמת היהודים נחרץ משום שלא היה להם ליהודים חיל-פרשים. לעניות דעתך, סיבה כבדה יותר לכך היא שיוספוס, המפקד הנבחר, היה אז צעיר לימים ולא היה מגויסה בעניני צבא — דבר שהיה בו כמובן לתשפילו בעיני החיילים; ושלא היה להם צי-מלחמה. מוזר הדבר שהיהודים, אשר ארצם יושבת לחוף הים, לא העלו על דעתם, לא בתקופת המלוכה ולא בתקופת הרפובליקה, להחזיק צי ממלכתי אדיר. פליאני על מלך כהורדוס, אשר הירבה לעשות למען נתיניו, שלא זכר כי המושל בימים מושל גם בהרים. יהודה מונשרת הייתה להחזיק צי אדיר יותר מאשר רומי או צור. אילו בעזרו בצי קטן, די היה ב-15,000 חייל להגן על ארץ-ישראל מפני הרומאים. כיום יכול הייתי, בעזרת צבא של 10,000 איש וציוד של טורפדות ואניות-שריון וכל כלי-המלחמה החדשים, להגן על הארץ הזאת מחיפה ועד יפו, אפילו כנגד מדינה כבריטניה הגדולה".

השבתי לו כי אפשר שוכך הדבר כאשר המדובר באויב הבא מצד הים ומנסה לעלות על החוף באחד המקומות; אך מה יקרה אם יבוא הפולש ממצרים — כבימים עברו? "כך ירע לו עוד יותר לפולש", השיב הגנרל גורדון. "מאל-עריש, גבול ארץ פלישתים, ועד מצרים, הכול כמדבר. החול, ההרים והדרך הצרה מכבידים מאד על ההליכה — דוקא משום כך בחר אספסיאנוס בדרך הים".

אחר-כך ניסיתי להוכיח לו כי יוספוס היה בוגד. לבסוף תוצאתי את שירי "הבוגד" וקראתי אותו, קרוא ותרגם. "הפחה" נתרשם ואמר: "שירך מעלה הוכחות חותכות יותר מטענותי של מצביא". הוא אף תירגם חלק ממנו והצטער שלא שקד יותר על לימוד לשון-הקודש, אשר לדידו חייב כל איש נוצרי ללמודה.

general who takes the offensive. I never have been in such a position. Perhaps if I were, I should not be so lucky as I have been in offence." (What sad, unconscious prophecy lay in these words!) "History teaches us that the ablest conquerors have been the worst defenders. Take, for instance, the first Napoleon. He was a hero in offence. He spoke at the battle-gate with all Europe. He was an eagle for attack. But when he was beleaguered in Leipsic by the army of the Alliance, the mistake he made with the bridge showed he was not in his element as a defender. A well-known French author ascribes the fatal result of the Jewish war to the absence of Jewish cavalry. To my mind the result is better explained by the youth and lack of military experience of Josephus, the commander-elect, which would naturally lower his prestige among the soldiers; and by the absence of a fleet. It is curious that the Jews, although living in a country with an extensive sea-coast, never seemed to think, either in monarchical or republican periods, of maintaining a national navy. I wonder that such a king as Herod, who did so much for his subjects, should have forgotten that who rules the waves rules the mountains. Judea was more able to maintain a mighty navy than either Rome or Tyre. With a small fleet 15,000 men would have sufficed to hold Palestine against the Romans. To-day I could, with a force of 10,000 soldiers, and supplied with torpedoes and ironclads and all the modern material of war, defend this country from Haifa to Jaffa, even against a country like Great Britain."

I replied that that might be so when the enemy was trying to land at one point of the coast, but what if the invader came from the south, from Egypt as of old?

"So much the worse for the invader," answered General Gordon, "From Al Erisch, the border of the Philistine land, to Egypt is like a desert. The sand, the mountains, the narrow road, making the march bitter — these were the very reasons why Vespasian chose the sea route."

After this I tried to show him that Josephus was a traitor. At last I brought out my poem, "The Traitor", reading it and translating it as I went along. The Pasha was impressed and said: "Your poem adduces better proofs than the arguments of a general." He also translated a part of it, regretting that he had not devoted sufficient study to the sacred language, which he thought every Christian ought to learn.

That day my soul was filled with longings for Jewish independence; and I thought with bitterness of the renegade soldier-historian Josephus, but for whom I believed the Jewish nation might yet have survived in its own fatherland, and the miseries of the past 1,800 years might have been spared our unhappy race. The inward fever found vent in song. I wrote a poem called "The Traitor; or Hermon's Dew," which I translated to Mr. Oliphant, who, straight from admiration of Flavius Josephus, became one of his haters.

Never shall I forget the afternoon when I sat with the immortal General Gordon on the sandy shore of Haifa. Over our heads a fig-tree cast its shade; at our feet the billows played. The subject of our discussion was the very question which had been haunting my mind, the subject of the Defence of Palestine. The theme appealed to him not only because of his profession, but because, as all the world knows, his interest in the land of the Bible was lifelong. The discussion began in a quotation of mine from the Talmud to the effect that Palestine was not invaded by the Deluge, for it was protected by its girdle of mountains. Our talk then fell upon the ancient defence of Palestine against the deluge of Roman warriors and upon the ease or difficulty of protecting the sea coast from Jaffa to Acco (a journey of 24 hours by land and 12 by sea in the old Roman ships).

The Pasha (as Gordon was always called by the Orientals) answered in a soft, serious tone: "The Jewish war against Titus and Vespasian has been a subject of study with me for many years. I was always unable to understand the comparatively easy conquest of the invading army; and my difficulties were enhanced when I came to Palestine and saw how Nature had protected your race with both hands (land and sea). With a heroic race like yours to fight against (and of old every Jew was a hero and a warrior), under the command, too, of a pious and God-fearing man (according to Josephus' own narrative), the facility with which the enemy penetrated the country is almost inexplicable". I pointed out to the Pasha that patriotism had nothing to do with religion, saying "Many Jews even now are pious who yet possess little national feeling. On the other hand, too, many Jews' religion is a dead letter, while their hearts yet beat warmly for their race."

General Gordon, in defence of Josephus, replied: "The position of a defender is different from and more difficult than that of the

I lay reflecting on the career of Sabbathai Zevi. I could not help thinking that his non-success was due chiefly to two causes. First, he was a dreamer, and an entirely unpractical man, for when thirty thousand followers were awaiting his command, ready to go for him through fire and water, he remained continually in a sort of religious delirium, seeing visions, praying, and dancing. Secondly, he had married a Polish woman named Sarah, who had no force of character, and was endowed with passions for ordinary earthly pleasures.

At Cyprus, Mr. Oliphant and the correspondent of the *Times*, together with myself, went on two expeditions to view the island which England had then lately acquired. When the National movement in 1882 was at its height, many good Britons endeavoured to restore Jewish nationality. Among them was the learned lady, Miss Fin, well versed in Hebrew, who started a Jewish Aid Society for forming a colony of Jews in the island obtained by the Jew, Beaconsfield.

XXX. — A GOSSIP WITH GENERAL GORDON

When I set foot on the Galilean shore my first thought was, How could Vespasian have landed 40,000 men at Acco? The sea is stormy; the coast is mountainous. To the north rises the mighty Mount Lebanon, crowned with the snow of ages. The town itself is a very strong citadel, though its defences have been sadly neglected by the Turkish Government and are in great need of repair. Against this position mediæval crusaders and modern warriors (including the great Bonaparte himself) have often hurled themselves in vain. Opposite Acco and three hours' journey distant across the bay lies Haifa (where our party had disembarked), whose sandy shore is as dangerous as the rocks of Acco. The famous River Kishon connects the two, nearly dry in summer, but so swollen in the winter that postal communication between the two towns is often stopped. Mountains keep the ground on every side; and how Vespasian, having landed, forced his way through hills and past forts to Jerusalem is another military marvel.

Among the ruins of fortresses which are to be found along the shore are the ruins of Bettar, the last fortress held by Bar Cochba in his patriotic revolt against Hadrian. By a strange irony of history, the first Jewish colony was recently located on the very spot where the last Jewish fortress fell.

one of the native women, I took the opportunity of investigating the condition of my co-religionists in the city of the famous pseudo-Messiah, Sabbathai Zevi.

Smyrna is a very old city. It is mentioned in the Revelations of St. John, a clear proof that Jews were living there in very ancient times. It is well known that believers in the pseudo-Messiah, Sabbathai Zevi, are still to be found among the professors of three different religions. Some exist as a secret sect among Mohammedans at Salonika, some have jointed the Chassidim, and some form a Christian sect well known under the name of Sabbatarians in Russian Poland and Hungary.

The impulse of this Messianic rising was the study of Kabbalah, which still remains the chief subject of learning among the Jews of Smyrna. These latter are far superior in intellectuality to their Oriental brethren. Their community is well organised, and their numerous institutions give evidence of their zeal and energy. Although Smyrna is the most important port of Asia Minor, and is possessed of great traffic, more than 25,000 Jews kept at a standstill for a considerable time and made no advance with the progress of civilisation. This is to be accounted for by the division of the town into districts, each race, Turkish, Grecian, or Jewish, having its own quarter, and by the absence, at the time, of Polish Jews.

But when the stream of emigration carried our nation past the borders of Asia, some changes took place. Many of the old customs were abandoned, and the native Jews were suddenly aroused to vigour. Their improvement was further enhanced by the example of twenty Polish Jewish families, who settled in the town, and who, by their good business qualities and knowledge of languages, are making extremely rapid progress. I have no doubt whatever that in a short time this will be the wealthiest Polish Jewish community in Asia Minor. This Polish influx is of great importance to the native Sephardic Jews of the town, influencing them, as it does, both morally and physically. Clubs for political purposes and for promoting a knowledge of Hebrew have sprung up, and I have learned since that they have now their own journalistic organ, printed in Turkish with Hebrew type. Its physical influence will be seen in the next generation, owing to the intermarriages of the two.

We sailed from Smyrna with a fair breeze, and I departed full of confidence that Smyrna Judaism was bound to prosper. In the night

four in the afternoon when our monster steamed out of the harbour, accompanied by numerous dolphins, trying to keep pace with it. Lord Dufferin was just then sailing for India, to enter upon his duties there. I do not know if he was on board our steamer, but there was a number of notabilities among our passengers, who were chiefly English. Mr. Oliphant introduced me to a *Times* correspondent, who was going to India to "do" the installation of Lord Dufferin. His name, if I remember aright, was Weiss. He had spent seven years in Russia, and had written a valuable book on the country and people. With this gentleman I passed most of my time conversing. The Hebrew language, Judaism, and the marvellous nature of Jewish history, were our chief topics. Mr. and Mrs. Oliphant occasionally took part in these discussions.

Thanks to my sea-legs I did not fall a victim to the epidemic which usually breaks out in our modern arks. In the evenings I retired to my cabin to play dominoes and sip wine with an old gentleman whose acquaintance I had made on board. This was a veteran Bavarian volunteer who had followed King Otto into Greece. He was a major. In spite of his advanced age — he was nearly eighty — he was still bold and strong, like a young Pomeranian lifeguard. He was still able to speak with his enemy at the gate. Warmed by wine, the old soldier spirit rose in him, and he would amuse me with stories and anecdotes of the famous military occupation of Greece.

"When our regiment crossed the borders of Corinth," ran one of these stories, "we found a deserted country. There were no restaurants wherein to refresh our dry gorges. Up to our knees in mud we marched through the dirty marshes. Our military ardour was at a low ebb; our tempers were lost; when, Io! one of the men started from the line and cried 'Halt!' We halted, and he addressed us as follows: 'Brethren in Mars! do you know why St. Paul wrote his Epistle to the Corinthians?' 'No,' we answered. 'Well,' said he, 'I will explain. He *wrote* it because Corinth was too beastly a place to come to in person'. Grim laughter broke out on all sides; and we marched on with lighter spirits."

XXVIII. — THE VOYAGE TO PALESTINE. — Continued.

At Smyrna I landed and went for a little walk with Mrs. Cuthbert along the shore. While she busied herself in sketching the face of

of woman as in every other sphere of practical life."

XXVIII. THE VOYAGE TO PALESTINE

"Von zwei Jungfrauen nehme ich Abschied, von Europa und von Dir."

"I take my leave of two young ladies—Europe and thee." In these words of the great Heinrich Heine I wrote to my dear friend Hessa Auerbach the news of my intended departure from Europe. I was in a state of great excitement when I wrote thus, for was I not setting sail the next day for the "land flowing with milk and honey?" Never shall I forget the night on which our departure was resolved upon. It was a calm, peaceful night in September. Mr. Oliphant sent for me to his room. I found him looking very happy but somewhat flushed and with the look of a visionary in his eyes. For twenty minutes I sat in silence between husband and wife. Mr. Oliphant closed his eyes, as if looking into the invisible world of spirits. At last he addressed me: "Herzel," said he, "I am inspired by God and commanded to leave this place and to go to Palestine to live there. I have seen your good angel, and he is delighted that you have at last made room in your body for him to dwell after his long homeless wanderings. I have been also inspired to go to Haifa. There is a German colony there, and you will be able to speak your mother tongue." Here Mr. Oliphant paused and left his wife to take up the tale. "We are thinking of taking lodgings," said she, "in the house of a native, an Arab. I foresee that one day we shall be reduced to poverty, and then we shall fare on potatoes, like the Irish peasants." "What matter?" I interrupted, "so long as we see at our table people of various nations and races, all met in amity and love. It will be Paradise Regained." "I am sure, Herzel," she said, "you will be strong enough to undergo this trial of purification. You will suffer as much as we suffered under the discipline of Prophet Harris. I have, perhaps, smoothed the way a little for you; do you now smooth it for others, so that men shall be able to enter Paradise while alive." "Amen," I responded, fervently.

After being supplied with money and instructions, I went to bed. The next morning, after a ride on horseback to all my favourite haunts on the lovely Isle of Chios, I went to Constantinople, and after making the necessary preparations, joined the Oliphant family again, and embarked with them in a large Austrian steamer. It was

XXVII. — "LILITH" OLIPHANT. — Continued.

"This story not only shows that Jews have not been alone in refusing woman's evidence, but suggests that as the early Christians were all Jews, Jews could not have been so contemptuous towards such evidence.

"Remember, too, dear mother, that in the Middle Ages a Papal Council dealt with the question, whether Woman ought to be classified as animal or as human!

"According to the Talmud, then," I continued, in pursuance of my explanation to Mrs. Oliphant of the attitude of that work on the Woman Question, "woman is considered as belonging to another and a higher sphere. What can those who deny this make of our great Raba's sermon delivered to the congregation in Mechusa* (Babylonia), which had for text, "Honour your wives and you will become rich"? "The wisdom of woman is to spin," says the Talmud. Is this a depreciatory remark? Is it not, on the contrary, akin to your own opinion that God is more pleased with useful labour than with all the hymns of all the priests? All these regulations were intended to keep the Jewish woman pure and chaste; to preserve the spring of natural feeling undefiled, and not choked up by learning, even though it should be of the laws. King Solomon had experience of a thousand wives, yet it was only one — the industrious woman — that inspired him to that noble outburst of immortal poetry, the glorious description of the "virtuous woman." In what literature does there exist any finer picture of an ideal woman than that which was given the world by the race alleged to despise woman? And this song has not been left alone in the cold glory of the written page; it has been taken up into the hearts of the Jewish race; it has been incorporated into the liturgy. When on Friday night the housewife has cleaned the house, and dressed the table, and lighted the sacred lamps, and clothed herself and her children in their best in honour of Princess Sabbath, and the husband comes home and looks upon the sweet and solemn scene; he falls to reciting the wonderful description of a true woman, penned by the royal poet so many centuries ago."

"Enough, you have convinced me," said Mrs. Oliphant, with her sweet, sympathetic smile. "Judaism is as wonderful in its treatment

assemble in three groups in the gardens of Schila or "Ein Gedi" and go through *al fresco* dances, while the young men stood gazing at the dazzling living kaleidoscope. While the Jewish maidens were dancing the national circle-dance, the aristocratic girls sang a national song of which only the refrain remains to us.

"O youths, cast your eyes upon us.

Maidens of noble lineage.

"O youths, cast your eyes upon us,

While the lowly-descended sang—

"O false is grace, vain is beauty.

A wife who fears God — she alone is to be praised."

"It was to keep woman a sacred ideal, a pure soul untarnished by the petty degradations of life, that she was not allowed to give evidence nor to be brought into contact with the sordid realities of theft and murder. Her sphere was higher and apart. So, too, she was debarred from sharing the religious life of man, that she might be spared the contact with men whose religion is too often a cloak for all that is carnal. But that her value as a guide and an impulse was not therefore denied is plain from the fact that in her hand the Talmud placed the education of her children. Here she deals only with the pure and the guileless.

"In an old book I once read that at the time when Byzantium was beleaguered by the Turks a famine arose in the metropolis. A prior from one of the monasteries went to a Greek, a co-religionist, and asked him for a loan of 5,000 drachma. The merchant consented and the prior gave him a bill payable in two months. When, at the expiration of this period, the merchant, fearing no guile, presented his bill to the monk, the latter took it, tore it up, and then showed him the door. Only an old woman, the prior's servant, witnessed the affair. Deeply moved, the merchant summoned the prior before the Holy Synod. When he was asked if he had any witnesses he replied that an old woman was present. Thereupon he was told that a woman's evidence could not be taken and the case must be dismissed. 'So!' thundered the merchant, 'then if a woman cannot give evidence how can you believe in Christianity? For who witnessed the Resurrection? Was it not Mary Magdalen? I lose 5,000 drachma by this but you will lose 5,000 believers.'

to be taught the wisdom of the Law. How this doctrine is in opposition to the Bible! Deborah, Hulda and Miriam had the highest of all gifts and the spirit of the Lord rested upon them. I have asked many rabbis well-versed in the Talmud to explain this contradiction, but no one has been able to." After a few moments of reflection, I answered, "Dear mother,* if we carefully consider the state and position of the weaker sex according to the Mosaic and rabbinical law, we must come to the conclusion that Moses and the Talmud thought more highly of woman than our modern women-knights, the defenders of women's rights. So far from the woman being degraded in the Jewish world, she played a higher part than the man, as I shall try to prove to you. She is not the Zuleikha condemned to the glorified swaddling-clothes of the harem, but the Sulamite walking, a sacred priest, in the temple of freedom. Remember, my dear mother, that at the time of Moses (and even now) the Orientals regarded marriage as a business transaction.

XXVI — "LILITH" OLIPHANT. — Continued.

"Remember, my dear mother, that at the time of Moses (and even now) the Orientals regarded marriage as a business transaction. The man who wished to get married went to the father of his selected bride and bought her, as he bought an ox or a horse. The value even varied with the quantity. A fat bride fetched more than a lean one. But Moses gave the woman equal rights with the man. He set his face against matrimonial finance. A wife was to be won by love, not by money. The 30 shekels paid by the bridegroom was not the price of the bride, but only a sum to defray the expenses of her removal to her new home. The word *נדה*, or vulgarly, *נדן*, means travelling or moving expenses, and this tax was fixed for rich and poor alike to teach that a wife was not to be bought like a domestic animal. Therefore it was that according to the law a daughter could not inherit the property of her father. Woman's wealth was to be her Purity, and that gone, she was poor indeed."

"The famous "Bride Show" among the Jews in the days of the Temple, which took place twice a year, in Ab and Tishre, proves that women were regarded as to be won by love, not bought for money. As the Talmud tells us, the daughters of Israel used to

* A mode of address which I adopted at her express wish.

than with all the hymns of mortal lips. (This is a variation of Israel Baal Shem's sentiment anent smoking his pipe, and one of higher ethical quality than the original). Her goodness is indescribable. She was pure and passionless as an angel. Nor were her intellectual gifts below her moral endowments. Much of "Sympneumata" — the mystic book in which I was also to some extent a co-worker — was due to her. There the depth of her thoughts and her fondness for metaphysical speculation are abundantly evidenced. And to crown all, she had an undefinable spiritual sweetness which magnetised every man that came within the circle of her spell. Even the great misogynist, General Gordon, fell under her gentle sway and felt for her a kindly admiration. Of my own feeling for her I cannot trust myself to speak. Everything evil or unclean in me withered away before the clear fire of her glance. Of the many pleasant and unforgettable hours I passed with her I will only record one or two. One day Mr. Oliphant had gone to Constantinople to fetch a lady — Mrs. Cuthbert, an old friend of the Oliphant family and a member of the brotherhood, who had worked with them under the command of the Seer during the period of purification. She had now left America and was coming to live with us.

Mrs. Oliphant called me to her side. She did not feel well and wished to talk. It was the first time we had spoken at length and freely to one another. "Herzel," she said, "I know how great your love is for me. I will not enquire what 'love' is. We can no more define it than we can electricity. It is a celestial spark resulting from the contact of opposite natures — positive and negative. But what I marvel at is that you, a Jew, who have been brought up in the narrowness of a fanatical creed, and taught to consider woman a lower creature, should yet have felt affection for me who am not even one of the chosen people and before you knew anything of my character. Though I love and admire your religion and your race, still from the standpoint of my womanhood I feel grieved when I think of how Moses and the Talmudists have degraded my sex. According to Moses the value of a woman is only 30 shekels. According to the Talmud a woman is not admissible to give evidence. That means she is a liar. Yet Eve, amid all her guilt, told the truth. The Talmud also precludes woman from taking any part in religious matters. The duties which are enjoined on men are not for her. They cannot be preachers or ministers nor are they allowed

renaissance of its national life in Palestine. This was why I went to the Sultan to plead for the Jews. The Sultan received me very kindly, presenting me with a golden snuff-box. But His Majesty listened to tale-bearers and slanderers — I do not know whether Jewish or Christian, for I never care to make enquiries. (When I was a member of Parliament I was a very silent one, for I was too deeply engaged in thinking about my own little 'me' to bother about other people's affairs). But even the behaviour of the modern Sanballats inclines me to believe that the Second Restoration of the Jews is at hand." The grating of the boat against the beach of another isle here stopped the flow of Mr. Oliphant's confessions. We landed and indulged in coffee and narghiles, and then Mr. Oliphant, in return, asked me to give him a sketch of my own intellectual history. After I had briefly described my own emergence from fanaticism and misogyny to broad-mindedness and the worship of the "Ewig Weibliche," Oliphant exclaimed, "You have been an *Altiora Peto*."

During the row homewards Oliphant caught one solitary little fish, which he presented to me. On our return Mrs. Oliphant said: "Well, what have you caught?" "This!" said I, producing the little fish. "And you?" she said, turning to her husband. "*Altiora Peto*," he replied. And from that evening he set to work on his famous novel.

XXV. — "LILITH" OLIPHANT

My hostess, Mrs. Oliphant, was a highly-educated lady, who combined the elastic vigour and the polished manners of a French beauty with the grace and kindness of an English lady. She wrote and spoke fluently English, French, German, and Italian. Moreover she was a good singer and dancer and a splendid pianoforte player. And as she was a queen in the salon, so also she knew how to reign in the kitchen. There she was an incarnate cookery-book. True to the trinity of Harris — to love all, to be happy in all, to work for all — she devoted the greater part of her time to making others happy. Once, after a long spell of kitchen work, she went on to repair my shirts. I told her it would be better for her to rest. "No", she replied, with her magic smile, "in working I am resting. Idleness is the only thing that tires me. My supremest satisfaction and comfort come from working for others. My Church is my kitchen, to cook a good dish is my Service. God is more pleased when I repair your shirts

But no rest could I find till I entered the brotherhood of Prophet Harris. It was through his eyes that was revealed to me the mystery of the universe, and that I saw the ladder up which man must climb to attain to his former state. Harris's mysticism I afterwards found to be analogous to that of the Cabbala. But, Herzl, God has sent you to me to strengthen me in the truth. Here is the wonder—that you, a Jew, young, and a stranger to the language in which our prophet (Harris) proclaimed the glory of the Truth, should have come to the same conclusion as to the mystery of the divine union as the members of the brotherhood. I believe, therefore, that you have been sent to me by the divine will, which has also inspired your affection for Mrs. Oliphant. Assure me, then, that you will live according to your doctrine, and conquer your passions and rise from the son of dust to the angel which man has been before the Fall. Yours is the race which has been chosen as the divine medium for influencing the world. I know, Herzl, your opinion about Jesus, that you deny that he ever existed, and that to your mind he is only a Messianic idea made flesh and blood by popular imagination. But I believe in his personal existence, though I have no belief in his divinity. The son of a Jewish father, and himself a Jew, he was indirectly a teacher to the heathen, a medium for bringing the pagans a step nearer the truth. To show a man who has been incarcerated in darkness for years the full midday sun is to blind him. Little by little his eyes must grow accustomed to the light. So have the pagans been brought nearer to the truth of Israel by the medium of the Christian myth. You cannot expound Spinoza to a child; you can only tell it the history of Robinson Crusoe. So was it the case with the big babies of heathendom. Gods like Jupiter, Chronos, Bacchus, or Moloch, who passed their time in eating, drinking, and killing, gods of whom one killed his children, and another sniffed in delight the odour arising from roasted human beings sacrificed on his altar, would, in modern times, be sentenced to execution, gods or no gods. Now the god who is killed by his children is an improvement on the god who kills his children. The worship of such a god must prepare the minds of the heathen for the true conception of divinity. Your nation is really the Christ — the persecuted one among nations, because it is the apostle which declares to them the truth. The persecution of your race in Russia by fanatical monks who crucified it cannot prevent its resurrection and the

the doctor orders the room to be kept warm." Then the rabbi exclaimed, "Broken be the bones of the man who, though he cannot get his commands obeyed when alive, yet claims to be greater than Moses, whose prohibition against fire on the Sabbath is yet held sacred throughout the world."

So delighted was Mr. Oliphant with this story that he expressed his grief at being ignorant of Talmudical literature. After a few minutes he continued his narrative. "When I went to Japan as the first secretary under Lord Elgin, I made acquaintance with the religion and customs of the natives. I had previously been a great admirer of the enlightened Confucius, the founder of moral religion. On the dreadful night when the natives attacked our camp" (here he paused to show me a scar in his right hand), "on this evil night the idea came to my mind that even the greatest moral teacher cannot embalm his nation without the aroma of the Divine. Confucius is great, but his people will undergo vast changes through the influence of modern civilisation. Moses is a divine legislator and his people will be preserved so long as his Preserver wills. What I thought that night about Japan has been fulfilled. Japan is no longer to-day what it was thirty years ago. The golden age of Japan is at end; the iron age of cannon and bayonet has come. But the same Jew that beheld the sun rise on Mount Moriah looks now, unchanged, upon the sunset in Palestine."

XXIV. — A DAY'S FISHING WITH LAURENCE OLIPHANT

"The fall of man," continued Mr. Oliphant, after a meditative pause, "which is described in the Scriptures, and which I have found in the folklore of all nations, even among the Japanese, must have corresponded to some actual fact. A fall implies reaction. There must be a rise, and so I devoted my thoughts to finding a way how to emerge from this fallen state. On my return to Europe I bathed in the deep mysteries of the Zend-Avesta. Zoroaster's teaching as to the two principles of good and evil seemed to me, on reflection, to be true. Everything in the universe manifests these opposite qualities. But further reflection caused the two gods (Ormuzd and Ahri-man) to be ridiculous to me; for if the gods could be rivals, perpetually at odds with each other, in what way would they be superior to the sons of dust? So I left these two gods to fight it out between them while I attended to the quarrel of my own two natures.

tales of the Orient, and acquired thereby a passion for travelling. At the age of nineteen I made my first journey and published an account of the same. At that time my father was president of justice in Ceylon and so I devoted myself to a political career, in the course of which I was carried from place to place. I became a rolling-stone. There is hardly a spot on earth which I have not trodden. It was travelling that brought me in contact with your wonderful race. I was in Rome, but I found only ruins of buildings, with no traces of the mighty Romans. I was in the land of Pharaohs, but I found only dirty mummies, not the clever and industrious people of Ra. But the children of Abraham I found in every part of our continent, unchanged from what they were two thousand years ago. The secret of their preservation is a divine one; they have survived by the blessing of the Lord and according to the promise of the great seer, Isaiah: 'I, the Lord God, am not changed, and ye, O children of Israel, are not ended.' I found the divine promise had been fulfilled. I began to study more carefully the Bible and the history of your race and came to the conclusion that the Jewish law also is of God. The Roman law, which is the basis of our modern legal conceptions, has undergone alterations. It cannot be accommodated to all times, all seasons, all countries. But Jewish law is made for ever and is of universal applicability because it is divine."

At this point I ventured to interrupt him to tell him a Medrashic anecdote. The Emperor Diocletian said to a rabbi, "I am greater than Moses, for it is written that a living dog is better than a dead lion." "Not at all," said the rabbi. "People do not even keep your laws while you are alive, while the commands of Moses are kept so many thousands of years after his death; for instance, the commandment of Sabbath keeping." Diocletian replied that he would show him that his people would obey him, and on a certain day he commanded that nobody should light a fire in his house. He took the rabbi with him into the streets to convince him of the general observance of this edict. Soon they came to a house where a fire was burning right merrily. "How is this?" asked Diocletian. "Have you not heard the command of Caesar?" "Yes," answered the occupant, "but my wife is unwell, and the physician has ordered her a warm bath." The Emperor and the rabbi pursued their journey. Soon they came to another offending house. On the Emperor putting the same question, the reply he got was "Yes, but my wife is confined, and

moved. "I was born under the planet Mars, and was destined to shed blood. When I was eighteen years of age I killed a man. But even here is the secret of my power — born to be a murderer, I broke through my nature, and prevailed over the evil influence under which I was born. Therefore am I become a lawgiver." Hearing this, the Magian knelt down before Moses, crying. "Now art thou more than man, an angel upon earth. Thou alone art able to see into the secrets of time. But thy wonders and miracles are as naught set against this main miracle — that thou hast gained the mastery over thyself."

XXIII. — A DAY'S FISHING WITH LAURENCE OLIPHANT

Princes' Isle is a beautiful rocky island. Here the great merchants and financiers have their summer villas. It derives its name from the fact that it was the place where the Ottoman princes were banished when palace-revolutions were quelled. Local steamers ply between the isle and the metropolis, the distance being only thirty English miles. The home of the Oliphants was on the shore and we had for neighbour the famous Baker Pasha. Here the course of my life was as follows. I arose at six in the morning. After breakfast I retired to my room to study English. Difficult as it is to speak "English as it is spoken," it is still more difficult to read correctly "English as it is written." I worked at this fearful language till noon. When Mrs. Oliphant was in good health she guided me through the labyrinth. Before lunching I went into the garden of Baker Pasha to take a sea bath. After lunch I visited a friend, a German, who was at that time a teacher in the house of the Mudir (something like our Lord Mayor) of Constantinople. This Mudir had once been Turkish ambassador at the United States. Oliphant and he were friends, and through the influence of the former the German tutor was asked to teach me to ride on horseback. I took lessons from him three days a week. His talk was always of the glories of Germany since 1870, thus setting me dreaming on the "national restoration" of my own people. Some happy afternoons I passed, playing with the Mudir's children. When the weather was nice, Mr. and Mrs. Oliphant and I went out for a walk. One day Mr. Oliphant took me with him on a fishing expedition. When we had got a good way out to sea, he suddenly fell to telling me the history of his life. "I was born in Scotland," he said. "From earliest youth I was vividly impressed by the study of the Bible and the reading of the wonder-

He then goes on to protest against the worship of a Crucified One. According to him, every moment that we endeavour to subjugate our desires we are being crucified. His protest begins "Thorn crown no more." After this anti-Christian teaching he proclaims the glory of the Divine Womanhood in the great Union. Speaking of this *Ewige Weibliches* in nature, he says:—

"Not in starving Bethlehem,
Not there she appears;
Not dark Jerusalem
Narrows her years.
Earth is her own to take
Babes in her bosom, to wake
Stilled from their fears."

His saints are neither Paul nor Peter, but Garibaldi and Kossuth, the heroes of liberty. These he glorifies in his verse. To him every despot is as Anti-Christ in the Christian scheme. The purification wrought by manual labour on the soil is the medium by which man fits himself to receive the bride — the divine womanhood. Curiously enough, the Talmud (Abot di Nathon) likewise says, "The Holy one did not let his shechinah dwell with Israel till they began to work."

Every thinking man must agree with the "Prophet" as to the necessity of purifying our passions. The "duties of the heart" are far more difficult than the "duties of the limbs." To love all, to work for all, to be happy in all — this trinity would make the son of dust into an angel. The Talmud says: "Who is a hero? He who conquereth his passions." A beautiful legend tells how in the land of the morning lived a great Magian, Kimul, who, by reading the lines on a man's hand was able to tell his character, history and secret thought. The Magian heard of the wonders and miracles wrought by Moses, and started for the desert to meet the Lawgiver and investigate the secret of his power. Arrived in the desert he went to the tent of Moses, and taking his hand in greeting, seized the opportunity to read the lines graven therein. A cry of astonishment burst from his lips. Looking straight into the eyes of our divine legislator he enquired: "Art thou verily Moses, the worker of miracles? It cannot be that thou art gifted with divine power, for thou art a murderer." "Yea, I am a murderer," Moses replied, un-

Christian names, he from Laurence to "Woodbine," she from Alice to "Lilith," the legendary concubine of Adam. Mrs. Oliphant was probably unaware of the bad repute of this lady among child-bearing Jewesses.

How Mr. Oliphant came under the influence of Harris he once explained to me as follows: "Alice and I", he said, "once went to a meeting to hear Mr. Harris' preaching. It was a revelation to us. We at once decided to leave Christianity and become members of his society 'The Brotherhood of the New Life.' For seven years we worked very hard at digging, &c., dining mainly upon milk and potatoes. This manual labour was undertaken by the command of our new spiritual chief and was meant to purify us from earthly passions." I think that after the period of purification had expired, Oliphant founded a society of his own on the same lines at Brookton, his property in America. Probably some little disagreements between disciple and master hastened this separation, as Oliphant once said to me "If I have reason to be angry with Mr. Harris on money questions I still admire and honour him because he is our prophet."

Prophet Harris's doctrines are dark and mystic, though less so to an adept in Talmud and Cabbala. The prophet, who was an ex-clergyman in California, has left several books, all in poetical form. He thus follows the example of Mohammed, the chapters of whose Koran are called "Sura," verse-lines. In regard to God, his teachings resemble those already alluded to. God is dual; in every man is a feminine counterpart, in every woman a masculine counterpart. The more we purify our hearts from earthly passions, the more we approach the angels in purity and brightness. There is more than a touch of Swedenborgianism here. In a poem he writes (I quote from memory):—

"Joy of the world begun.
 In us finds birth;
 Bliss of the Two in One,
 Sweetness of mirth.
 We who were desolate,
 Bound by the martyr-gate,
 Rise to our bridal state,
 O men on earth."

bala. The Supreme, who is the essence of all, contains necessarily all principles, even as in the man is something of the woman's nature, and *vice versa*.

"How do you know this?" he asked, with much interest.

"Does not the Bible say that the first man contained the woman? The Talmud asserts in several places that Adam was a dual form. The Tractate Sanhedrin speaks of him as a *min*, a word signifying 'pair,'" I concluded by an appeal to physical facts.

During my explanation Mr. and Mrs. Oliphant exchanged glances of surprise and pleasure, and when I had done they cried out how wonderful it was that they should meet me, for they too believed in this dual nature of God. They said that God must have sent me to them. They invited me to dinner, and afterwards took my address. On leaving I kissed my host and hostess in Oriental fashion. Henceforward I was the attached and devoted slave and friend of the noble-hearted Mrs. Oliphant. I thought of her night and day. It is now nearly three years since she passed away into the world of peace, but in my heart she still lives, and still I feel her gentle influence over my soul.

After a few days I received a telegram from Mr. Oliphant asking me to come to him. I obeyed. This time he asked me if I would live with him. I consented. He then told me he had taken a house in Prince's Isle. I returned to Constantinople supplied by him with money wherewith to settle my affairs, and in eight days' time took up my abode in the house of Mr. Oliphant as a member of the family.

XXII. — THE PROPHET HARRIS.

"Wer Calderon versteht

Der weiss was Hafis gesungen." — GOETHE

Thus I entered upon my new life in Prince's Isle. I was allotted a nicely furnished, comfortable room on the ground floor. My new housemates called me Herzal. Mrs. Oliphant had asked me in her sweet, womanly way by what name my mother called me? I told her Herzal, and this she decreed was to be my name. This change of name was not without significance in their eyes. They thought changed relations should be emphasized by a change of name. When they first came under the influence of Mr. Harris they changed their

XXI. — MR. AND MRS. OLIPHANT

My acquaintance with Laurence Oliphant began badly. For I was at this period such a zealous nationalist that I was angry to hear that a Christian like Mr. Oliphant was mixing himself up with the Jewish national movement. What business had a Christian to interfere? I thought; and so I determined to pay the said Christian a visit and give him a piece of my mind. Accordingly on a nice summer's morning I sailed off in a local steamer for Bjuckdery, and on landing made straight for the house of the offending philanthropist. A servant led me into a small sitting-room. As I entered, my eye fell first on Mrs. Oliphant, and as it did so I felt myself thrilled by the same inexplicable fascination which her sweetness exercised over everybody with whom she came in contact. Now I seemed to understand who was the second woman of my mystic reverie, seemed to feel that henceforth her life was to influence my own.

Mrs. Oliphant, who was seated on a sofa, remained silent. It was her husband who began the conversation.

"What do you want?" was his natural query.

"Nothing," I replied, "I only wish to know why you, a Christian, interfere with the Jewish question?"

"Are you so fanatical as to object to that?"

"I am not in the least fanatical," I replied; "but I fail to see what right a man who is not merely a non-Jew, but a Christian, has to meddle with it."

For answer, Laurence Oliphant took from a drawer a number of the *Neue Freie Presse* and pointed to a certain passage. I took the paper and read a statement from his pen that he and his wife had definitely abandoned Christianity 25 years ago.

"Are you satisfied?" he said, kindly. Then he went on: "During my journey through Europe I have come across numbers of your race, but everyone who called upon me had some selfish object to gain by his visit — one money, another clothing, a third advice. You are the first Jew who has come to me for an impersonal reason. Since you have impressed me, will you allow me to question you about your beliefs respecting God, man, the world and the meaning of life?"

"With pleasure," I replied. "I am a Jew, a follower of the Talmud. I believe in one God and the divinity of the *Shechina*, which make the mystic union spoken of in the Talmud and expounded in the Cab-

Greeting, dear brethren and sisters.

Hear, O Israel, the Lord our God, the Lord is one, and our Land, Zion, is our one hope.

God be with us!

THE PIONEERS OF BILU.

Not since the long-distant manifesto of the Persian king, Kareth, has any manifesto so affected our nation as this one. Like a flash of electricity it went round the Exile, everywhere bringing new life and vigour. Branch national societies sprang up in a hundred towns and cities. In Russia many universities were emptied of Jewish youth. Many whom persecution had driven into concealment of their Judaism were transformed into zealous, nay, fanatical, patriots, ready to shed their last blood for the nation. Numbers went to Palestine with the idea of starting for the desert in Arabia to live a simple life like the Bedouins, to learn the customs of the natives, as well as to investigate the condition of the Jews in Chaiber and to get their alliance in the movement for the restoration to Palestine. Across the Sea of Marmora flowed the stream of hope and enthusiasm, only to dash itself in vain, to dissipate itself against the stony heart of Mr. Hirsch, then, as now, Director of the Agricultural School of the Alliance. This gentleman, whose merit is that he served in the French army, and who appears to have no national feeling whatever, put himself so in opposition to the members of the Bilu that many lost heart and sailed away to the unpoetic land of America, and the divine spark died away. I remember especially a student of Heidelberg who, walking with me one day in Jerusalem, asked me "When do you think the Restoration will take place?" "God knows," I replied. "Within two years," he cried enthusiastically. This patriot is now a prosperous banker in Jaffa. And the Alliance, which, by discouraging the national movement to Palestine, is largely responsible for the mass of Russian Jews left stranded in France on the drying-up of the stream of emigration, yet fills the newspapers with lamentations as to the growth of Jewish pauperism. The great misfortune was that when the ambassadors of the Powers sat in council to settle the Semitic question we had not a Baron Hirsch to represent to them the Jewish ideal and at the same time the Jewish solution. The hour came but not the man. For myself this movement led to one of the most striking episodes of my life. Through it I became acquainted with the late Laurence Oliphant.

behind us is a pillar of cloud, the pillar of oppression, threatening to destroy us. Sleepest thou, O our nation? What hast thou been doing up till 1882? Sleeping and dreaming the false dream of Assimilation. Now, thank God, thou art awakened from thy slothful slumber. The hordes of barbarian Cossacks have awakened thee from thy charmed sleep. Thine eyes are opened to recognise the cloudy structure of delusive hope. Canst thou listen silently to the flaunts and the mockery of thine enemies? Wilt thou yield before the might of rude barbarians? Where is thine ancient pride, thine olden spirit? Remember that thou wast a nation possessing a wise religion, a law, a constitution, a celestial Temple, whose wall is still a silent witness to the glories of the Past, that thy sons dwelt in palaces and towers, and thy cities flourished in the splendour of civilisation, while these barbarian enemies of thine dwelt like beasts in muddy marshes in the shadow of thy dark woods. While thy children were clad in purple and fine linen they wore the rough skins of the wolf and the bear. Art thou not, then, ashamed to submit to them?

Hopeless is your state in the West; the star of your future is gleaming in the East. Deeply conscious of all this, and inspired by the true teaching of our great master Hillel: "If I help not myself, who will help me?" we propose to build the following society for national ends:—

1. The Society will be named Bilu, according to the motto: "House of Judah, come, let us go!" It will be divided into local branches according to the number of members.

2. The seat of the committee shall be Jerusalem.

3. Donations and contributions shall be unfixed and unlimited.

What we want:

- I. Our country to belong to us again. It was given to us by the mercy of God; it is ours as registered in the archives of history.

- II. To beg it of the Sultan himself, and if it be impossible to obtain this, to beg that at least we may be allowed to possess it as a state within a larger state: the internal administration to be ours, to have our civil and political rights, and to act with the Turkish Empire only in foreign affairs, so as to help our brother Ishmael in his time of need.

We hope that the interests of our glorious nation will rouse the national spirit in rich and powerful men, and that everyone, rich or poor, will give his best labours to the holy cause.

XX. — THE JEWISH NATIONAL MANIFESTO

“Volksstimme ist Gottesstimme.” — (Old Proverb).

On the beautiful shore of the Bosphorus, in Bjuckdery, in a stately council-chamber, around the green table, sat the high assembly of the ambassadors of the Powers to decide upon the fate of the country of the Nile. At the golden gate of Dolma Bachche a Christian philanthropist, Laurence Oliphant, stood waiting for an audience to entreat the Sultan to give to the Jewish emigrants a refuge in the Holy Land which was once their own. And in this same year, 1882, in a little lodging-house in Galata, a meeting of Young Israelites was held. Most of those present were students, artisans, or scholars. Over a score of Jewish patriots attended this secret meeting. Never have I heard such fiery words, never have I witnessed such manifest inspiration in eye and tongue and bearing as that wherewith were moved the speakers in that dingy room. The assembly resulted in the formation of a Jewish National Society called “Bilu”, from the initials of the words *Beth Yakob lechu venelcha*, “House of Jacob, come, let us go!” The society had many branches, each bearing some name well-known to Jewish history, as *Kretitt Upleti*. There was an artisans’ branch called *Hecharosch Vehamasger* (carpenters and locksmiths). Later on at Cattowitz in Prussia a branch was formed called “The Lovers of Zion”, which is still flourishing. From headquarters was issued the following soul-inspiring Hebrew

MANIFESTO!

To our Brethren and Sisters in the Exile, Peace be with you.

“If I do not help myself, who will help me?” (Hillel).

Nearly 2,000 years have elapsed since, in an evil hour, after a heroic struggle, the glory of our Temple vanished in fire and our kings and chieftains changed their crowns and diadems for the chains of exile. We lost our country, where dwelt our beloved sires. Into the Exile we took with us, of all our glories, only a spark of the fire by which our Temple, the abode of our Great One, was engirdled, and this little spark kept us alive while the towers of our enemies crumbled to dust, and this spark leapt into celestial flame and shed light upon the faces of the heroes of our race and inspired them to endure the horrors of the Dance of Death and the tortures of the *auto da fé*. And this spark is now again kindling and will shine for us, a true pillar of fire, going before us on the road to Zion, while

and when he took the money, and said that he thanked me for it, I perceived that he loved money, and that he was to be caught chiefly by that means; and I said to him, 'If thou wilt but drink with us, thou shalt have a drachma for every glass thou drinkest.' So he gladly embraced this proposal, and drank a great deal of wine, in order to get the more money, and was so drunk that at last he could not keep the secrets he was intrusted with, but discovered them without my putting questions to him, — viz., That a treacherous design was contrived against me, and that I was doomed to die by those that sent him. When I heard this I wrote back this answer : — 'Josephus to Jonathan, and those that are with him, sendeth greeting. Upon the information that you are come in health into Galilee, I rejoice, and this especially because I can now resign the care of public affairs here into your hands, and return into my native country, — which is what I have desired to do a great while; and I confess I ought not only to come to you as far as Xaloth, but further, and this without your commands : but I desire you to excuse me, because I cannot do it now, since I watch the motions of Placidus, who hath a mind to go up into Galilee; and this I do here at Chabolo. Do you, therefore, on the receipt of this epistle, come hither to me. Fare you well.'

Thus did Josephus retain the leadership, and with it the power, which he was not slow to use, of betraying his country, and thus in a cup of Chios wine were drowned all the glories of Jerusalem. I have myself felt the inspiration of Chios wine. As I drank, the shadow of my old mysticism seemed to fall over me; in a sort of strange reverie my thoughts seemed drawn towards two women. One I knew — it was Hessa Auerbach. The other, who was she ?

From such dreams I was aroused by the storm of Russian persecution that broke out against my unhappy race. Walking one day on the strand, I lifted my eyes and saw two ships crossing each other on the sparkling ocean. One was thronged with the poor Jewish victims driven from Russia by the fanaticism of the Greek Church; the other bore the poor Greek victims driven from Egypt by the fanaticism of Arabi Pasha. Rarely have I seen a more suggestive sight — a more tangible illustration of the irony of history — Semite victimised by Greek, Greek victimised by Semite; the persecution of the West answering the persecution of the East. Was there no Hand moving the puppets ?

of "how great events from little causes spring" I would add that the loss of our country and our two thousand years of exile have come about all through a cup of (probably) Chios wine. When the war broke out between the Jews and the masters of the world, the Romans, and Vespasian was on his way to land in Aka with 40,000 soldiers, the High Court in Jerusalem, the Sanhedrin, which had charge of the national defences, appointed Josephus to be commander in Galilee.

Now Josephus, whatever his literary abilities, was undoubtedly of poor moral principles, and destitute of national feeling, as was proved by his getting married in the Roman Camp while famine and pestilence were raging. Too late the court discovered the error of appointing such a man, and decreed to replace him by another. They therefore wrote to him a diplomatic letter, asking him to come to Jerusalem and consult with them. The rest shall be told in Josephus's own words, and although he does not specify the kind of wine, there can be little doubt, judging from his frequent reference to his partiality for Chios wine, that this was the vintage used on this occasion:—

"Now it was a horseman who brought the letter, a man at other times bold, and one that had served in the army under the king. It was the second hour of the night that he came, when I was feasting with my friends and the principal of the Galileans. This man, upon my servant's telling me that a certain horseman of the Jewish nation was come, was called in at my command, but did not so much as salute me at all, but held out a letter, and said, 'This letter is sent thee by those that are come from Jerusalem; do thou write an answer to it quickly, for I am obliged to return to them very soon.' Now my guests could not but wonder at the boldness of the soldier; but I desired him to sit down and sup with us; but when he refused so to do I held the letter in my hands as I received it, and fell a-talking with my guests about other matters; but a few hours afterwards, I got up, and when I had dismissed the rest to go to their beds, I bid only four of my intimate friends to stay; and ordered my servant to get some wine ready. I also opened the letter so that nobody could perceive it, and understanding thereby presently the purport of the writing, I sealed it up again, and appeared as if I had not yet read it, but only held in my hands. I ordered twenty drachmae should be given to the soldier for the charges of his journey;

Capdun Pasha the population has declined to 100,000. The capital, Chios or Sakis, is on the coast.

The great bulk of the inhabitants are Greeks. Formerly a large Jewish community existed there—in silent witness thereof a cypress tree spreads its branches over the grave of the great rabbi and geometrician, Rabbi Jacob, popularly known under the name of Bal Haturim. The frequent earthquakes had doubtless gradually emptied it of Jews, till when I arrived there was only a Haham left with no congregation.

Chios is very mountainous, and its mountains are volcanic. I believe their mineral wealth is great, though it is left severely alone. The woods are rich in trees—olive-trees and mastic-producing trees. This sap, mastic, is one of the chief exports. I think this is the Hebrew incense “serof” which is spoken of in the Mishna as running from the tree “ketof” and being used in the Temple. Perhaps “ketof” is a Hebrew corruption of Chios. The natives distil brandy with this sap and produce a new kind of spirit, known in all Oriental public-houses under the name of mastic.

XIX. — A CUP OF CHIOS WINE

“Kein tropfen geht verloren.

Von dem, was Weise trinken.” — MIRZA SCHAFFY.

Chios is one of the birthplaces claimed for Homer. To my mind it is the very place to inspire a great poet. Nature, Woman and Wine — these three great incentives of song — are all attractively represented at this happy isle.

To take the Wine. This medium of inspiration is as full of fire as the volcanic soil on which the grapes grow. Naturally its fame has always been great. When Cambyses sat in council among his satraps, planning a new war expedition, this was the liquid with which he roused his martial spirit. It was in a cup of Chios wine that Cleopatra dissolved the pearl which the magi recommended her to drink. In the Jewish war against the Romans Josephus Flavius, the commander-in-chief for national defence in Galilee, and his officers passed their nights in copious libations of this same wine. The Talmud tells us that through a hen and chicken the Palestine town Tur Malka (King's Mount) was destroyed; and that Bar Cochba's last fortress fell through the breaking of an axle. To these instructive examples

Psalmist's picture: "By the waters of Babylon we sat down and wept when we remembered thee, O Zion. On the willows we hung our harps." Musing sadly, I wended my way to the Jewish quarter, the Mahalj by name. No traces were left to mark that here a Jewish settlement had been. The 25 families who constituted it had fled to our charitable brethren at Smyrna. At last in a small cabin I found an old Haham with his wife and children. After we had exchanged the national greeting "*Salem Aleikum*," he related to me in mournful tones his experiences of the earthquake. I told him that it would be best for the Jews to leave a place so honeycombed by volcanoes. He replied piously, "Not so. It is not an underground fire that has brought this misfortune upon us, but the Leviathan. It is the moving of his tail has wrought this havoc. It is Leviathan, the great fish upon which the world rests. You know that our earthly planet is surrounded by water and the Leviathan lies across it, sleeping. When from time to time he moves in his dreams, the world shakes." I explained to him the reason adduced by geologists, but he was incredulous. It was only when I pointed out that the Psalmist's language was decidedly against his theory ("He looketh upon the earth and it trembles; He toucheth the hills and they smoke") that he seemed at all ready to abandon it. But I believe he was more shaken by the new light than by the earthquake.

Another native, a son of ancient Hellas, explained to me the cause of the earthquake as follows: — "Our olden gods, lucky Jove and bold Mars and Bacchus the beautiful, and all the bright daughters of Olympos, driven off the earth by the new God with his Apostles, have taken up their abode in a celestial subterranean prison beneath our beloved isle. But from time to time, impelled by love for our race, which is descended from them, they endeavour to force their way again into the upper air to bring to the children of dust the smiling joy of the good old times. But the hour is not ripe. Their efforts are opposed by the spirits of evil, and in the struggle the isle is shaken to its foundations." On my enquiring how, as a Christian, he could believe anything of the sort, he answered, "Have our Aristotle and Socrates not worshipped the gods, and have not Christians worshipped our Aristotle and Socrates? Surely there must be some truth in the belief in the ancient gods."

Chios is a Greek isle in the Aegean Sea. It was once thickly populated, but since the Revolution of 1822 and the massacre under

them to their grave. In the Asiatic half of Constantinople is the great cemetery Beth-Elmin (House of Eternity, as it was likewise called by the old Egyptians). The Turks, by the way, also like to make their celestial journey via Asia. Their reason is to be sought in the national folk-lore. The Turks believe that a time will come when their race will leave Europe and return to Asia, their native cradle. The Spanish Jew's love for burial in Asia is attributed by some to a similar feeling. To my mind, however, it springs from a popular belief that on the Day of Judgment all bodies will roll till they reach the Mount of Olives before they can obtain their souls, and therefore the nearer they are the more convenient. They dread the thought of rolling under the stormy sea.

XVIII — CHIOS

“Und die Sonne Homerus sie lüchelt mir auch” (Schiller).

In such a big city as Byzantium is, in such a network of hilly, irregular streets, the life of a private teacher is not an enviable one. Besides I was at this period in a state of mental unrest, and unwell in body too. I pined for the absent sympathy and influence of my friend and protectress Hessa Auerbach, and was altogether in a limp condition. So by the advice of my friends I took a six months' holiday in Chios. A few months earlier the earthquake of 1881 had passed over the spot, destroying nearly all the houses of the isle and throwing the castle to the ground. The number of killed and injured amounted to 40,000; only a few of the coffee-houses along the shore were left standing. Landing at night, I took up my quarters in one of these coffee-houses and waited for the sunrise. My patience was at last rewarded by a glorious flood of purple light in the East, and now I could say with Schiller “The sun of Homer has smiled upon me also.”

But the light revealed to me also the devastation wrought by the subterranean elements — no houses, no palaces, only piles of stones. Curiously enough, the trees still retained firm root in the earth. Under the shade of these trees *al fresco* coffee establishments had been established. The guests sat around sipping the fragrant beverage in silence. Upon the branches of the roof were hung the earthly possessions of the proprietors. On one branch I saw a harp, the cold morning wind playing amid its strings. How vividly it recalled the

man is founded on a Talmudical legend, which says:

Who is afraid of Evil Eyes
Should place his fingers to his nose,
The while "Of Joseph's tribe," he cries,
"Am I; your power harmless grows."

According to Cabbalistical symbolisms, the door represents the nose of man as being the most advanced portion of the corporeal house. The special colour of the tribe of Joseph was blue. The combination of these two ideas yielded the grotesque artistic result visible throughout the houses of the *Spaniolen*.

The Poles, like all Semites, believe also in the Evil Eye. When a child falls ill certain wise old women are called in, who are named "*Absprechen*", or exorcisers. The method of exorcism consists in the old lady bending over the child, then spitting three times round the corner and intoning a charm, beginning as follows:—

Three women stand on one rock.
The first says "I'm ill;"
The second says "I'm not ill;"
The third says "I am ill."

I cannot remember the passage which constitutes the middle, but it ends something as follows: "Where are you going? Go to the desert. As you cannot drink the water of the sea, so you shall not drink the blood of this child." There is evidently a vampire-myth mixed up with the conception.

The belief in the Evil Eye is as old as any religion. God frequently says, in the metaphorical language of the Bible, "I will turn My eye upon you for good or for evil."

And now I must confess I have always had a sneaking sympathy with the beliefs in the influence of good and evil eyes. Why not? When the charm of a woman's eye has led men to sacrifice happiness, fortune, life, why should not an evil one have a corresponding effect? The magnetism of the human personality is concentrated in the apple of the eye, as is evidenced by the extraordinary tales told of the effect of a steady gaze upon furious animals. There is no doubt that the lion-tamer's power depends largely upon the quality of his glance. I do not, however, follow my fellow-believers in putting faith in the existence of any counteracting talisman.

The superstition which dogs their footsteps while living follows

dirty parts of Byzantium, in close proximity to the Turks. Inter-marriage between the two sections is rare. Quarrels are, however, of daily occurrence, and each has its pet unpleasant epithet to cast at the other.

The most deep-seated diversities between the two sections seem to me explicable by their historical conditions. While the Spanish Jew still bears traces of the galling Roman chain of slavery, the Polish-German Jew preserves more of the original Semitic nature because he emigrated *freely* after the disastrous battle under Bar Cochba. Perhaps also the latter belongs to the lost ten tribes. In proof of this conjecture I would cite their different dialects. In some parts they can only pronounce "shin" "sin", like the Ephraimites pronouncing the famous "shibboleth". Some roll their r's with much gutturalness. Speaking twelve years ago with Professor Kaufmann at Buda-Pesth, I found that he agreed with me as to the greater correctness of the Ashkenazic than the Sephardic pronunciation. The difference of dialects among the Polish-German Jews enables one to recognise the origin of the various sections; the "Spaniolen" all speak the same can only pronounce "shin" "sin", like the Ephraimites pronouncing the Semitic instinct of commerce, inherited from their sires who dwelt along the coast; the latter, descended from the inland-dwelling tribes of Judah and Benjamin, lack this energetic instinct. Nor has the Spanish Jew the national and racial feelings of his German brother, whose life was a continuous record of persecutions by Crusaders, judges, and mobs, while his own was passed under the peaceful shadow of the half-moon, and only now and then disturbed by the despotic temper of a satrap.

XVII. — THE BLUE HAND AND THE EVIL EYE.

If the Spanish Jew is free from a class of vampires in the shape of Wonder-Rabbis, he labours under a belief in palmistry. Every old Turk or old woman who professes to reveal the future by reading the lines of the hand is listened to with credulous awe. In every house of the Spanish Jew in the East you can see marked on the doorpost of every door a blue hand with spreading fingers. One almost thinks that the houses have been thus distinguished by some band akin to that of the famous Forty Thieves. The hand is, however, like the English horseshoe, set up by the inmates themselves. It is supposed to be a charm against the Evil Eye. I believe the idea of this talis-

keepers, bankers, physicians, proprietors of workshops, book-keepers &c. They possess a nice little synagogue and a school, where Hebrew, German, Turkish, and other obligatory subjects are taught. This education is much superior to that given in the school of the Alliance Israelite. It is supported by the members of the congregation, aided by a small and tardily given subsidy from the Alliance. The Austrian congregation is one of which Judaism would be proud in any country. The other congregation is an extremely mixed one, comprising elements from all parts of the Exile. Most of its members are publicans, tailors, shoemakers, lodging-house or restaurant keepers, others are most conveniently grouped under the "shady lot" already spoken of. This congregation has no real unity; there is no independent synagogal structure, though there are various makeshift places of worship. But various little charity organisations flourish for the assistance of the emigrant and the pauper. The settlement of the Polish Jews in Constantinople is very recent, dating only from the time of the Crimean War. In the battles of Balaclava and Sebastopol, the Turkish Government captured some Russian Jewish soldiers, who were brought to Constantinople. Here they earned a living by tailoring, shoemaking, saved a little money, brought up their children, and thus the little community began to grow. It is thus a self-made settlement, and is progressing daily, already possessing a good school and a nice little place of worship.

The relations between the Sephardic and Ashkenazic sections are unhappily not as amicable as they should be, and this is largely the fault of the Chachamim and the Rabbis. Surely, exiled as we are and environed as we are by hostile anti-Semitic elements, we should at least preserve that strength which comes from union. Our leaders might find other work to do than that of fighting about shibboleths. It is time that Judah should arise and control his guides, so that the people whose God is One shall likewise be one. Apart from their self-made differences there are natural differences between the Sephardim and the Ashkenazim — differences social and physical. The former are fonder of solitude, the latter of society. The Poles, who are indifferent to sanitary considerations in their dwellings, are scrupulously clean in their persons; the *Spaniolen*, on the other hand, whose houses are clean, are extremely careless and slovenly with regard to their persons. This is a paradox which I do not pretend to explain. The former reside in the Christian European district; the latter in the

For her buoyant walk has that impalpable magic which Byron sought to render by this lovely simile.

On Saturdays and holidays the women cover their heads with black toques, embroidered with gold or silver. The black is a sign of mourning for the destruction of the Temple, the Chachamim also favouring this colour. Curiously enough they are fond of wearing what in England is called "evening dress" at all hours, their bodices being cut extremely low. While the Arian lady likes stylishly-cut dresses the Semitic lady hankers after rich fabrics and gorgeous jewels. Necklaces of gold and silver coins are a frequent adornment of the Sephardic Jewesses. Dainty little shoes are also beloved of them.

Their cookery is, however, hardly as commendable as their persons. The variety of dishes of the Polish housewives is with them replaced by a wearisome monotony of oleaginous fare. This oil, oil, oil, everywhere. They seem to live, like sardines, in an environment of oil. The middle and lower classes eat very little; meat makes its appearance (of course in oil) only once a week. They live chiefly on fruit and fish. When the housewife has finished preparing her oily fish-meal over the movable stove, she joins, or is joined by, a company of gossips, with whom she drinks coffee, smokes her narghile and tells or listens to the never-cloying thousand-and-one tales of the Orient. At these domestic gatherings the dainty little shoes are replaced by sandals.

Meantime the husband is out at work. At dinner-time he purchases a modicum of bread and fish in the shops, or of bread and a species of semi-fluid sweet, and this satisfies his hunger till the evening, when he brings home a piece of liver or milt, which his wife steeps in oil and cooks for supper. And thus life goes.

And thus, too, beauty goes; the splendour of their womanhood fades; early marriages, slothful living and poor food coarsen the lovely complexion and destroy the lines of grace of the figure. Alas! the trail of decay is over all that is fair and glorious—

"THE FLOWER THAT BLOOMS TO-DAY TO-MORROW DIES."

XVI. — OF THE AUSTRIAN AND POLISH JEWS OF CONSTANTINOPLE

XVI. — Of the Austrian and Polish Jews of Constantinople.

The Ashkenazic Jewish community of Constantinople consists of about one thousand souls. They are divided into two congregations, the Austrian being the more important. They are merchants, shop-

harm than good. The teachers are, for the most part, young fellows educated at Paris, and the ability to speak French is their sole qualification. They bring into the schoolroom the unhealthy atmosphere of modern Babylon, and that is all. When the child has finished his studies he finds his knowledge is useless as a means of earning a living, for most Orientals are polyglots, and his smattering of French will not bring him an income. Nor can he be a good Jew, for the materialistic spirit of the "gay city," the voluptuous representative of the philosophy of "Let us eat and drink, for to-morrow we die," poisons the springs of Judaism. The millions of the Alliance would be far better employed in founding colonies for European Jewish emigrants, in planting the tree of life, than in planting the tree of such a knowledge, of which to eat the fruit is to die.

Poor as most of the *Spaniolen* are, they have the Semitic instinct of charity. The best of their numerous philanthropic associations is the "Chevrah Kedushah," "Holy Society;" the duty of providing for the honourable burial of the poor being rigidly invested with special sanctity. I have said the Semitic instinct of charity, and, indeed, before the greater part of Europe had been explored by the civilised dwellers on its southern shore, many of the organisations, popularly supposed to be of recent and of Christian introduction, already existed among the Jews in full vigour. Even now, when the Arian races form settlements the communal life finds its first expression in musical and gymnastic or sporting associations; the Jew marks the new social union by establishing a "Holy Society."

Perhaps in the tents of Shem and in the stone palaces of the Arians we may find an analogy with the softness and the hardness of the natures of these races. The fair sex of the *Spaniolen* form a link between the beauty of the Turkish women and the grace of the French. The sweet dark eyes of a Sephardic Jewess of Constantinople have that magnetic power which the universal fable of antiquity ascribed to the mysterious hill, the dread of mariners. A lovely light gleams from them like the dazzle of rich jewels. Raphael or Phidias would have been delighted to have had one of these Jewesses for a model. Not only is she more graceful in form than her Turkish rival, but she is more vigorous and elastic in movement. It was of such as her that the poet sang—

"She walks in beauty like the night
Of cloudless moon and starry skies."

caftans, so among these Sephardim it consists in intoning the Psalms and reading Cabbalistical books. If they do not understand what they are mumbling, that is a very minor matter. Nevertheless, it is a delight to visit a Sephardic synagogue, and to hear the whole congregation taking part in the singing of the hymns. Most of their tunes are plaintive "Melodies of the Exile" in the minor key — sweet, sad songs, which melt the soul with melancholy rapture. When they rise to say the silent "Eighteen Blessings," each first turns his face towards each of his neighbours, and uplifts his hand with an Oriental gesture — a form of asking permission and excuse for the impolite attitude each must necessarily take up towards the other. Greater propriety, too, reigns in the Sephardic than in the Ashkenazic synagogues.

XV. MORE ABOUT THE SPANIOLEN

Each congregation of the *Spaniolen* of Constantinople is under a Chacham, sometimes under more than one, and these in turn owe allegiance to the Chacham Bashi, who resides in the Kustenjuck and who is also the head of all Jews in the empire of the Crescent. The Chacham Bashi has great powers delegated him by the Government. In the ante-room of his house is a prison, guarded by two soldiers, to which he has the right of condemning Jewish culprits. He is often called to the Padishah to act in cases involving Jews, of whom he is the acknowledged representative. So in olden times were the Jews represented at the courts of the Persian king by "the prince of the Captivity." His chief functions, however, are those which spring from his position as ecclesiastical chief of the community.

The great professors at the great academies of Sura and Pumpaditha delivered sermons to the public but twice a year, the rest of their time they devoted to education. The decadence of Byzantine Judaism may be partially traced to the reversal of this method. It is true that the Sephardic shepherds do more, on the whole, for their flocks than the English; they do not flit like them from dinner to dinner and from dance to dance. Still they do not lay that insistence on Jewish education which their London brethren do. Even when the Alliance opens schools most of the pious inhabitants withhold their children from attending. And they are right. For the schools of the Alliance in the Orient, like the overgrown structure in Bell Lane, of which English Judaism is so foolishly proud, do far more

efflux from their native land, Mesopotamia, near Mount Ararat, the current setting towards the Turkish capital. This stream of emigration is accounted for by the intolerable oppressions of their nomadic neighbours, who are constantly making raids and forays from the country of the Kurds. In Constantinople they earn a living as porters or housekeepers. Their habits are peaceful, but their language is rough and uncouth.

Of strangers, the German and the English are the most prominent. French commercial influence is dwindling daily; almost all the trade is in the hands of the Austrians, whose freight steamers have the confidence of the whole Levant. The Jews are very numerous. There are over 100,000 of them, Sephardim, Ashkenazim and Karaites. The Sephardim — or the *Spaniolen*, as they are here named — form the great bulk of the Jewish population, having fled hither at the time of the expulsion from the Peninsula in 1492. They are mainly settled in small districts like Haske Kustenjuck. Their houses are tiny, but clean; the floor is carpeted, and the furniture consists of a small sofa, a few chairs that have the air of being made for children, a looking-glass, some books, several narghiles, a movable stove and a *Mizrach*. This, like nearly all the *Mizrachim* of the Continent and the Orient, has merely a two-lined motto written across it, "Man mourns after his money, but not after his days; yet his money cannot help him, nor his days return to him." It is only the Poles, who, taking the command not to make any likeness of anything in a less strict sense, adorn the *Mizrach* with the familiar picture of Moses with a halo round his head and Aaron with his beard descending to his breast.

The *Spaniolen* are porters, gondoliers, fruit-sellers, and a large number are money-changers. At intervals, all along the street between Galata and Stamboul, you may see them with their little tables, on which stand glass boxes containing banknotes, gold, silver and copper. When I saw them for the first time I understood why money-changers are called שלחני (table-men) in the Talmud. What the Bourse is to *la haute finance*, that these money-changers are in the daily financial life of an Oriental populace.

The Sephardim are mostly poor and mostly pious. Unfortunately their piety is rather the result of imitation of what they saw their parents do than of any genuine spirit of devotion. They live in the religion, but the religion does not live in them. As among the most ignorant of the Poles Judaism consists in wearing long hair and long

But I fail to see how the harem and the Koran can affect the economical position of the Government. To my mind the only hope for Turkey lies in the common people breaking the yoke of fatalism and forgetting the word "Kismet", and in the pashas erasing from their daily vocabulary the word "Backsheesh."

XIV. — THE MIXED MULTITUDE OF CONSTANTINOPLE.

After the Turks, the Greeks are the most important element of the population of Constantinople. They reside chiefly in "Galata," a suburb founded by Greeks from Galata. They are to be met with in every public-house, in every resort of doubtful morality. They spend their time and amuse themselves in drinking and gambling, and occasionally murdering one another. Degenerate sons of ancient Hellas, with no trace of the artistic temperament or the love of literature of their classic sires, they have only retained the kleptomaniac habit, which is perhaps a heritage from the Spartan cultivation of that art of stealing without being found out which was so encouraged by the legislation of Lycurgus. In short, they are what is emphatically, if not elegantly, called "a shady lot." Just as every Greek woman wears a cross, so every Greek male wears a knife, and often lurks in dark side-streets to pounce upon the unwary pedestrian. In their drinking-dens it is not unusual for a quarrel to end in a stabbing affray.

"When Greek meets Greek, then comes the tug of war,"

as the popular if wrongly-quoted proverb puts it, though in another sense. When a Greek has committed a murder he carefully cleans his knife by passing it through his mouth, from a superstitious belief that the murder will not "out" if he goes through this process. Naturally many of them are employed in immoral pursuits. In religion they are as fanatical as they are ignorant. To kill, to steal, to rob, is of small culpability weighed against the sin of eating meat on a fast-day. Their Russian co-religionists and the Jews call them derisively "the salted," from their custom of salting the body of the new-born child. The ancient Hebrews had this same custom, as Ezekiel tells us. The Greeks of Constantinople have a kindlier feeling towards the Polish-Jewish inhabitants than towards the Sephardim.

The Armenians, a secondary Semitic tribe, are also largely represented at the city of Constantine. They are a very stalwart race, and most of them have very broad shoulders. There is a large annual

Universal corruption reigns. He is *not* thrice armed who hath his quarrel just; legal right and wrong are questions of judicious tipping. The evil is doubtless not unconnected with their system of official appointment, the Effendis or aristocrats being the sole class to which the Governmental pickings are open.

The Turkish soldier is brave and loyal. He never grumbles against the Government, even when he does not receive his stipend regularly. He is satisfied with everything and puts up with anything. Turkish military life differs from that of the rest of Europe. A Prussian or English officer is not to be met with sitting at the same table with a common soldier; but in a Turkish coffee-house we can see all ranks of the military hierarchy sipping coffee together, "Hail, fellow, well met," and playing "table." This *camaraderie* produces more ready, because loving, obedience than much of the rigid discipline of Arian armies.

The material of the Turkish army is thus excellent; unfortunately the pashas or leaders, as already pointed out, are chosen only for their aristocratic birth. When the principle of promotion by merit shall be introduced by the Turkish Government, then will the crescent moon of the imperial standard shine over the empire with its olden brilliancy. The battle of Plevna in the last Russia war showed emphatically the advantages of having in Osman Pasha a man of the people for general. The nation is well aware where its weak point lies. Once walking in a street in Constantinople, I saw a blind singer playing on a lute and surrounded by the usual crowd. This was his song—

Pashahli,
Yokardie,
Nargelie,
Ishtie,
Moscow traftar
Geldie.

"The pasha on the balcony smokes his narghile. From the South comes the Russian army." But the Plebs does not trouble itself to end the system. The populace murmurs with its myriad voices "Kismet", and the pashas respond with their thousand tongues "Backsheesh." An English traveller, returning from a journey in the East, was asked whether there was any hope of a future for Turkey. He answered "Yes; if they will open their harems and shut their Korans."

tan of their race. Their method of worship is very simple. Like all Semitic peoples, they are independent of ministers. When the time of worship arrives, those assembled in the mosque commence the service without waiting for any minister, and wherever the Moslem be — in the bazaar, in the street, or in the bath — he washes his hands and face several times (like the Chassidim), beginning by laving the elbow, and kneels down in the direction of Mecca. In their shops you observe them reading the Koran with a conventional melody and gesticulation, like their Jewish brethren when reading the Talmud. The head of their religion is the *Schech ul Islam*. He is a sort of minister of public religion, and one of his duties is to make known the feastsdays, because the Turks proclaim the advent of a new moon by the testimony of witnesses, like the ancient Jews and the modern Karaites.

The methods of Turkish Government have often been criticised in the English press. I propose by a brief sketch to show where the weaknesses of these methods lie. The system was adopted from the Arabs, who are indebted for it to our own laws, which in turn derived it from Jethro, as related in Exodus. The Calipha (now called Sultan, which is the Hebrew Schultan, ruler) is the head of the believers and the protector of the faith. His rule is despotic, tempered only by the necessity of an external obedience to the doctrines of his religion. The word Caliph means "the first," being connected with the Hebrew Aleph (Greek Alpha), which literally means the wether who leads the flock. Aleph in Hebrew, by a transference of meaning, likewise signifies "prince" or "ruler," and is translated in the English Bible by "duke." The ministerial council is called the Divan, which means meeting or "collection"; the place of justice is called the "gate," which at once reminds of the many Biblical references to the judgments given at the gates of the cities.

In the civil *régime* Jethro's advice has been acted upon in the spirit; in the military *régime* it has been fulfilled to the letter. Every ten soldiers have a superior, every fifty of these officials are under a higher official, and so on. Unfortunately, however, they have forgotten to adopt the one indispensable condition laid down by Jethro for the due working of this symmetrical system — they have not taken care that the human elements of it should not be put out of gear by the clogging action of gold-pieces. "Backsheesh" (*Trinkgeld*, *Pourboire*) is to the Government what "Kismet" is to the Religion.

how, whereas in the lands where Christians and Mohammedans do congregate, the worshippers must be summoned by clangorous peal of bells or noisy human cry, Jews have never felt the need of an outward reminder of the time for seeking the face of God.

Another sign of the reverence accorded to Mohammed is the compulsion under which every true Moslem ("perfect one", as every nation calls itself) is of making a pilgrimage at least once in his lifetime to his grave. But this journey has probably quite as much the "Cabbah" for its goal as the tomb of the lawgiver. The "Cabbah" is a black stone which, according to their traditions, Gabriel brought down from heaven even before the era of Mohammed. It was held in such reverence by the Arabs, who already made pilgrimages to it, that Mohammed, probably finding it impossible to expel the belief in it, incorporated it into his own doctrines. I presume the truth at the bottom of the tradition is that the "Cabbah" is a meteoric stone whose fall was witnessed by some superstitious Arabs. They date their era from the Hegira as the Christians date theirs from the birth of Jesus. If the Mohammedans believe in one God as we do, they also believe in Kismet (fate), which creed is the black spot on their theology and the secret of their political and social stagnation.

XIII. — KISMET AND BACKSHEESH.

Kismet is identical in meaning with the Hebrew word *mazzol* (planet), and signifies that the fates of men and kingdoms are already fixed unchangeably by planetary influence. When the *Siarder*, or commander-in-chief, loses the battle, he does not care to enquire whether he was out-manoevred or outnumbered; he retires to his tent, lights his narghile, sips his black coffee, and murmurs, "It is Kismet." So in the practical life of every man he often yields without a struggle. The Kismet doctrine is a remnant from the pre-Mohammedan times, when Sabaism or star-worship was prevalent, just as the mistletoe is still a sacred symbol with various races, who nominally abandoned the worship of Thor for that of Jesus. Our own illustrious writer, Ibn Ezra, believes also in this planetary influence, which was indeed a very widespread mediæval belief, but the Talmud protests most vigorously against this paralysing doctrine. "*Ein mazzol leyisrael.*" "No stars rule the destinies of Israel. We are under the control of the Almighty God, who can change nature according to His will."

The Turks call themselves Osmannaliah, from Osman, the first sul-

them to the name of the French of the Orient. They are a handsome and vigorous race, and their women have been justly sung by a thousand poets. Their chief beauty is in their charming eyes; indeed the blue of their eyes is the very blue of the sky, and their magic glance is charged with a subtle magnetism. Their faces are covered like those of the Egyptian gods, when they walk in the streets. Mahomet knew his people when he drew up his Paradise. In consequence of the Turks being a Tartar-Mongol race they differ in customs and occupations from their co-religionists, the Arabs. It is perhaps a result of the poverty of their profane literature that they are more fanatical than the latter, whose profane literature is such a magnificent one.

This narrowness of mind comes out in their treatment of their wives. No married woman is allowed to go out without a silken mask. With the Arabs, on the contrary, the weaker sex suffers from no such restriction. The frequent lack of grace in the movement of Turkish women is a result of their enforced slothful and indolent lives; the Arab women, who take part in house and field work like our English women, have a sprightly and active walk. Turks are frequently in the service of the Government — they are pashas, civic dignitaries, &c.; but Arabs are not to be met with in these posts, as the Government does not trust them. Turks who are not officials are mainly shopkeepers or artisans; they have not the grand commercial instinct of the Arabs, for that is the mark and the privilege of the Semitic race.

The religion of the Turks is, as everybody knows, the same as that of the Arabs, Mohammedanism. They believe in one God, whom they call by one of the hundred proper names given to Him in the Koran, Allah, which is obviously related to the Hebrew *Elahim*. Koran means "reading," like one of the Hebrew names for the Scriptures, Mikrah. The main points of agreement and difference between Judaism and Mohammedanism are too well known for me to dwell upon them here, but one or two points may be briefly touched upon. The Mohammedans pay much more external honour to their prophet than we do to Moses. Though we reverence our great teacher, we, after all, regard him as God's instrument; nor do we celebrate any episodes of his life, as the followers of Islam celebrate the Hegira, or flight of Mohammed from Mecca to Medina. When the *muzem*, summoning the faithful to worship, calls five times a day from the tower of the mosque, *Lei allah allah, la Mohamed razullala!* "Allah is our God, and Mohammed is His messenger!" I cannot help noting

(Spanish and Portuguese Jews) differs from that of their brethren in Galicia and Russia. This is what we should expect according to the tradition that the Jews in Poland came there from Asia across the Caucasus and the Caspian Sea.

The Ashkenazim (German Jews) have retained the customs and character of their Semitic ancestors; unlike the Sephardim, who, subjected to a different environment and banished to Spain, the Sibera of ancient Rome, have undergone corresponding changes. To this history, legend and the record written in stone and metal alike testify. The long-continuous local existence of the German Jews is shown first by the old-new synagogue in Prague, erected in the early centuries of Christianity, the oldest Jewish building in the Semitic gentile world, whose foundation stones are traditionally claimed to be taken from the stones of the Temple, and by the early Polish coins with their Hebrew inscription; secondly, by the written history of Poland, which states that long before the Poles became Christians slave-dealing Jews dwelt among them, and that several pious Roman bishops went to this country to buy off the slaves; thirdly, by the legend that during the trial of Jesus the high court of Jerusalem, the Sanhedrin, sent a messenger to the Jewish court of Worms, the oldest Jewish European colony, asking for advice as to how to deal with this recalcitrant member of their community, the counsel given being: "if his influence is from God, no power of man can stop it; if not, let him go his own way to destruction." (Give him rope enough and he will hang himself.)*

XII. — OF TURKS.

Naturally the great bulk of the inhabitants of Constantinople are Turks. Though a warlike people, these Turks are good-hearted and their language is so soft and sweet that it is a pleasure to the ear of the stranger. Their politeness of language and manner, the smartness of their dress (which, except for the fez and the shape of the upper portion of the coat, does not differ from that of the loungers in Bond Street or the Boulevard Italien), their personal cleanliness, entitle

* Curiously enough a similar answer is recorded in the Gospels as given by Rabbi Gamaliel. The legend concludes by stating that this counsel reached Jerusalem too late, the journey to Worms and back taking two years.

When Christianity progressed, Constantine the Great, who chose Constantinople for his residence, uplifted the banner of Christianity (symbolically expressed by Gabriel going down to put a reed in the sea). The Talmud goes on to give us a hidden sketch of the history of Constantinople since Constantine.

XI. — NATIONAL CURSES

As in olden times before the Christian era, Constantinople was the meeting-place of the barbarism of the Crimea and the fine arts and the learning of Greece, so in the nineteenth century it is the point of junction of the civilisation of the West and the fanaticism of the Orient. The "chimney-pot" hat of the briskly walking European nods to the red turban of the grave, slow-sauntering Moslem. How many people there are in Constantinople Allah alone knows. According to the opinions of some authors (including Baedeker) the resident population exceeds a million, but the stream of strangers flowing daily into the Golden Horn considerably augments the number of those in the city on any given day. The Constantinoplites are of four species — Turks, Greeks, Jews, and Armenians. The Turks themselves are a branch of this Mongol-Tartar race. I am neither a medical man, nor an ethnologist, nor a phrenologist, and I cannot identify a man's race by the shape of his skull. Therefore I hit upon the idea of discovering a man's nationality by the way he curses. By this method I found out that the Russians, the Hungarians and the Turks belong to the same race, viz., the Mongol-Tartar.

One special obscenity which rises to the lips of all three, even to the lips of men of good position, shows the deep blood-sympathy of this trinity of peoples. The German and English have many oaths in common. The Arabs in Asia and the Polish Jews in Half-Asia (Galicia) and Russia are marked by the same unanimity of imprecation, for which their common Semitic origin doubtless accounts. The Arab's "*In alla book*" is identical with the "*Ariach in dein Taten arein*" of the Pole, both signifying "May the spirit (of the Evil One) enter into thy father." I have also observed that the popular curses of the Arabs in Africa differ from those of their Asiatic brethren. The diversity of race thence inferable is corroborated by history, which tells us that the so-called Arabs and Moors of Africa were living in the Dark Continent before the invasion of Africa by the Asiatic Arabs. One last remark on this interesting point — the cursing of the Sephardim

X. CONSTANTINOPLE

And now behold me at Constantinople, the city of Constantine, or Istamboul as it is named by the Turks. When the hordes of the Turks under Mahommed III. conquered the city, they ran about asking in their language *Istamboul?* which means "Where is the city?" for Constantinople was divided into many cities, and since then Constantinople has been named Istamboul by the Turks — so I have been told by an old Turk. Like Rome on seven hills, so is enthroned the city of the Padishah on several hills, surrounding it like golden towers; the glance of their green and the splendour of their innumerable minarets, which are reflected in the sea, rejoice the eye. On the frontier of two worlds, on the shores of two seas rises the beauty of the worlds, rears herself as though appointed to reign as queen of all cities. In the history of our nation the city has a mournful and grievous part. The Talmud tells us that on the nuptial day of King Solomon with the daughter of Pharaoh, King of Egypt, Gabriel the archangel went down and put a reed in the sea, and this was the foundation of the great city in the Roman Empire. The meaning of the *סדר גדול שבירומי* of this allegory is explained in the history of Constantine the Great, the first Christian emperor and oppressor of our nation. The name of Solomon represented in the Talmud the divine ideas; the daughter of Pharaoh represented Christianity* (according to the Talmud, the founder of Christianity studied in Egypt*.) The reed, according to the Christian monks, represented Christ himself. Now in ancient times the Jews supposed that every nation has its guardian angel in heaven, and when two nations make war, their angels also contend in heaven, and whichever angel gained the victory, his nation prevailed on earth. The four mighty nations in olden times — the Jews, the Greeks, the Romans, and the Persians — have, according to tradition, the four archangels for their protecting angels. The archangel Michael, *מיקאל*, is the guardian of the Jewish race (Michael means, *who is like our God?* because the Jewish race has the mission to proclaim the divine union of the eternal God); Gabriel is the protector of the Grecians (Gabriel means *the power of manhood*); Raphael, of the Romans (Raphael means *giant or mighty*); Uriel, of the Persians (Ur is *light*, and the Persians were worshippers of light or fire).

After this explanation we can understand the legend of the Talmud.

* Query. — Ed.

ground that "on the Sabbath no man shall go out of his house." I then proceeded to draw the moral as to the worldliness often lying beneath the cloak of religion, and denounced the prohibition of wonder rabbis against studying the Bible as being merely the result of their fear lest devotees who got to know too much of genuine religion might find out the humbug of their superstitious substitute. The result of my persistent pegging away was that many young men who had received a Chassidical education (?) flocked to me for instruction in the Torah and modern Hebrew. During this time I was myself engaged in studying the real Kabbalah, "the book of creation," ספר יצירה, which, according to legend, is the earliest book of our glorious literature, being ascribed to none other than the patriarch Abraham, the father of our eternal race. This little book contains within the space of a few pages more wisdom and true knowledge than all the books of all the libraries in the world, the library of the British Museum included. This book is the real source and fountain of Kabbalah—not the Zohar, which is a union of exegetical hypotheses and mythological mysticism in a marriage certainly not made in heaven. After I had become weary of the rôle of agitator I went off to Brodj to take farewell of my friend Heshi Shor*, the Nestor of the Galician Jews and editor of the famous *Pioneer*, with the idea of starting for Palestine. At Lemberg I said "good-bye" to my friends Dr. Loewenstein,** the poet Samuël Sperling, and S. Baber*** (learned in Midrashim). I was not without money, the emperor having granted me 50 florins on one occasion and 25 florins on another, and with these and other sums and the good wishes of my friends I took train to the capital, Buda Pest. Here, however, I was engaged by the bankers, Braun and Co., as an agent for Bulgaria and Roumania. For a whole year I worked in the Balkan States. During my stay in Roumania the well-known Dr. Schwarzfeld published in his yearbook, *Annuare Pentru Israelit*, my Hebrew prize translation from the Roumanian poem "Ginta Latina." (A contribution from Dr. Gaster was, if I remember aright, a feature of the same number). After losing a good deal of money, I travelled from Varna to the capital and seat of the Padishah, Constantinople.

* יה"ש — יהושע העשיל שור, עורך "החלוץ".

** הרב ד"ר יששכר לוזנשטיין.

*** ר' שלמה בובר.

"Austria" (and where the City Council was good enough to grant me a subsidy), my friends advised me to go to the then Wonder-Rabbi at Sadagora. When I brought him my book, which, being printed in poetical form, was quite a novelty to the Rabbi, he was extremely puzzled by it and spent some time looking at it upside down. Laughing in my sleeve I exclaimed, "I beg your pardon, Rabbi; it reads the other way." And I adjusted the book so that the ox and the house and the other letters were no longer topsy-turvy. In return for my book the Rabbi gave me a five-rouble note. When I went out I was followed by a wealthy-looking gentleman, who had the air of a Russian government contractor, and who asked me to sell him this five-rouble note for a ten-rouble note. "For", said he, "this is the first money I've ever seen the Rabbi give away; you must be, indeed, a great man to have the *zechiyah* to get money out of the Rabbi's own pocket. Do sell it to me, for it cannot fail to be a very potent talisman." I agreed to the bargain on condition it should be clenched by a glass of tokay (at his expense of course). The exchange having been effected, I proposed the health of "The Foolish—by whom alone we can make a living."

IX.

The method of my agitation against the wonder-rabbis was extremely simple, but none the less effective. As an explainer of the Haggadical portions of the Talmud to the congregation of Zloczow I seized every occasion of leading up, sometimes by the most round-about routes, to inveigh against them. For instance, the passage where King Solomon orders his people to make ער־בִּוֶן (Sabbath boundaries, beyond which nothing could be carried without violating the day of rest), and the voice of the בתקול (Bathkol) was heard exclaiming, "Be wise, my son, and my heart will rejoice," I explained as follows: We know that King Solomon in his old age became an oppressor, and, as we are told in Scripture, many plots were formed against him. But Solomon knew his people. He knew that in the week days everyone was busy at work and took no care about him, but that on the Sabbath day, when they came together in the Temple and had time and opportunity for noting how they were governed, there was a danger of popular outbreaks. Therefore he commanded the streets to be marked with boundaries, beyond which arms could not be borne. This politic measure he founded on the religious

cious is better than the high and transcendental religion under which such things can flourish."

I have just been to take the last look at my dear friend and benefactor. He lies, as peacefully asleep, in his bed in the house of Sir Mountstuart Grant Duff, at Twickenham, in a bright and lofty room. As I gazed, in deep emotion, upon his noble features, there flitted through my mind all that he had been, and all that he had done for me; and I murmured the high Hebrew saying: "The pious of all nations have a share in the world to come." Near his bed lie his books and manuscripts. He must have been working up to the last moment. His funeral (which Mrs. Oliphant has kindly invited me to attend, and which will be strictly private) will take place at Twickenham Cemetery at mid-day on Thursday, the 27th inst. Peace to his ashes!

VIII.

The *élite* of the Galician Wonder-Rabbis are the three brothers in Tzorkow, Husatyn, and Sadagora. They are immensely rich, being proprietors of whole villages. They need not lead the wandering life of their colleagues. Their coats are cut in modern fashion. They dwell in palaces like princes. Their singing and dancing does not reach so high a devotional frenzy as that of their humbler colleagues. The presents made to them, however, vary in inverse manner, their lowest fee (I beg pardon, present) being higher than the highest of those of the common Wonder-Rabbis. 25 roubles is the least one could offer them. As might be expected from the foregoing, they are even more ignorant than the rest of their profession. The circumstances of their education and early development sufficiently account for their lack of knowledge. Looked upon as prodigies from their birth, visited in infancy by hosts of devotees, by whom each smile, each baby-word is invested with oracular meaning, what time or inclination can these petted phenomena have for the sober studies of ordinary childhood? Married, too, at the age of 13, and thus burdened with a weight beyond their years, they cannot be expected to shun the pleasures of society, gossip, and adulation,

"To scorn delight and live laborious days."

Sadagora is the Mecca of the Chassidim. On my visit to Tzernowitz, the capital of Bukowina, where I went to sell my pamphlet

tical doctrines of the *pneuma*. After the death of his first wife he began to write under, as he alleged, her spiritual dedication his recently-published mystical masterpiece. I parted company with him when he was half-way through this book, but of all this more in my "Leaves."

His admiration for the Jewish religion, and his love for the Jewish nation were very intense. His journey to Palestine was only undertaken in connection with the colonising movement in the Holy Land. He believed that peace could not come into the world till the words of the Jewish prophets had been fulfilled, and the children of Israel should be restored to their own land. Before the eighty families in Hâifa came under the protection of Baron Edmond de Rothschild they were nearly starving, and Mr. Oliphant helped them lavishly with money and clothes for some months, and his house was thrown open to the hungry and the thirsty. Once in the middle of night a German brought nearly a score of Jewish colonists, men, women and children, famished, parched, wet and weary from their journey, and Mr. and Mrs. Oliphant and myself got up, prepared coffee and warm dry clothes for them. "Herzel," Mrs. Oliphant said to me, "You are a noble Samaritan; run to the Hotel Carmel, and carry off all the bread they have, for your brethren are starving." She herself waited upon them, handing round the coffee and the food to these poor sufferers.

Some of the Jews, perhaps naturally on account of his active charity, thought Mr. Oliphant must be a missionary. A proof that he was not — if any were wanted — is supplied by the following anecdote: — When at about the age of 30 Mr. Oliphant acted as *Chargé d'Affaires* in Japan. Years after, when he was in London, two sons of a native minister with whom he had become acquainted during his residence in Japan paid a visit to the great metropolis. Overwhelmed by its splendours, dazzled by its opulence, they sought their friend, Mr. Oliphant, and asked him to convert them to Christianity, as it must be to the national religion that the English nation was indebted for all this prosperity and happiness. Thereupon Mr. Oliphant said no word in opposition, but he engaged a detective, who took the party through all the rookeries of London, and showed them the awful squalor and vice of the "City of Dreadful Night." Then the young Orientals repented, and said, "Surely the pure philosophy of Confu-

shock to me. I had been in constant communication with the family during the whole course of his illness—which has, alas, proved fatal—and the last accounts had been favourable, so that the sudden relapse has quite overwhelmed me. My relations to him and his family will be sketched in due course in the "Leaves of my Diary," but I should like to say something now about the man himself. He called himself a rolling stone. I, too, have been a rolling stone. And if rolling stones gather no moss, they at least knock up against one another; and that is how I have had the privilege of knowing him.

Twenty-five years ago he abandoned Christianity under the influence of his friend Mr. Harris, an American ex-clergyman, who is still alive. Mr. Harris is a man of extraordinary poetical powers. His chief doctrine is that God is bi-sexual, a dual conception which is not unknown to the Talmud and the Cabbalah. As is the Maker so is His creation. In the male being resides something of the feminine, in the female something of the masculine. These mystic theories are connected with visions of social regeneration, and the seer calls upon his brethren

"To feel the worlds new order,
Like fire, and life, and wine."

He exhorts them

"To feel the world's new order,

and thanks the great "One of Two" for the wonders of Creation.

Mr. Oliphant and his wife took up these ideas and developed them. Altruism, pure and simple, working heart and souls for others, was proclaimed by him as the best, and indeed the only true method of worship. "The Religion of Labour" was the name he gave the new faith, and he and his first wife worked hard for seven years at manual labour, eating only bread and potatoes, so as to purge themselves of earthly desires and prepare themselves for absorption into the Divine essence. I first met him and his wife in 1882, at Constantinople. My own Cabbalistical mysticism no doubt was not without influence on him, and he began to write at Prince Isle (near Constantinople), his "Altiara Peto", which, under the guise of a novel, is really a foreshadowing of his "Sympneumata." This latter book was begun at Hâifa, and was largely the work of his wife, a true genius in her way. In this book, too, I was myself to some extent a co-worker, Mr. Oliphant drawing upon such knowledge as I possessed of the Cabbalis-

barred by another man—not an independent business-man like the writer, who exists to supply a genuine demand, but a satellite of the Rabbi's—who also extracts his obolus. When she enters she sees before her an impressive sight. The Rabbi is seated with that air of studious meditation with which stage-pictures of *Faust* have made us familiar, and before him lies an open Cabbalistic book. She puts the scrap of paper before him, together with certain other pieces of paper of a more valuable description. The Rabbi then closes his eyes as if lost in ecstasy, and mumbles a language certainly not “understood of the people,” and very likely not “understood” of himself. This is the blessing; and having received it the pious devotee takes a cheerful departure, to make room for another fool. Sometimes merchants—both Jews and Gentiles—come to the Rabbi to consult him on questions of business. The Rabbi's utterances on these occasions bear a strong resemblance to those of the ancient oracle of Delphi—being pithy, ingenious and capable of alternative explanation according to the issue of the event. When the wonder-Rabbi worships on his own behalf, his spirituality expresses itself by frantic dancing, crying, singing, and springing. Sometimes all the Chassidim break out into a delirious frenzy of worship, from which even the followers of General Booth* might take a lesson.

But perhaps the most important of the Chassidic services is the great Shabbas dinner. After the chief has uttered the blessing over the bread, a lot of his followers swarm about the table, and then ensues a grand scramble for “kuggol” (Shabbas pudding). The man who can snatch a morsel of “kuggol” feels happier than an Englishman who has found a diamond. The Rabbi of Nadwerna keeps his “kuggol” many days after Sabbath, and his admirers esteem it a great honour and privilege to be allowed a crumb, as they believe it operates as a sort of ticket of admission to the grand festival banquet on the Leviathan in the future world. The Havdalah he makes on Tuesday night. Of him can we say with the prophet, “Mad is such a prophet, fool a man of such spirit.”

VII. A FEW WORDS ON THE LATE LAURENCE OLIPHANT

The news of the death of my friend and patron, Mr. Oliphant, to whom I dedicated my volume of poems (Barkai), has been a great

* ויליאם בוט — מייסד ומפקד “צבא הישועה”.

that of Isaac Lurja, proclaims the necessity of freeing ourselves from all sensuous desire, of living apart from the world, of starving the body, of washing in specified ways, &c. The third, which is the doctrine of Baal Shem, is to cultivate happiness. By rationally enjoying all that God has given us, we worship Him best. It is only when our body is physically well that we can receive the Divine (feminine) *Shechinah*. A curious and characteristic sentence of his may be cited : "When I am enjoying myself, smoking my pipe, God is more pleased than at the praying of certain other Rabbis." This must be read in the spirit in which it was written, and not taken as a piece of self-conceit. "To the pure all things are pure." It was my admiration for this doctrine of Baal Shem that inspired me with the antagonism I now displayed towards the sham forms of it that held the field.

VI.

Israel Baal Shem, the founder of Chassidism, was truly a friend of humanity. His great joy was to help the poor, to visit the suffering. Like Moses, he did not appoint his son as his successor, choosing his pupil Rabbi Bäer, of Mesritsch. No better proof of his unselfish and unworldly character could be demanded. Far different are the modern wonder-Rabbis who profess to walk in his footsteps, but whose sole thought is to turn their reputation to profit, like the Dail Lahmah, of Thibet, who is never to be seen except through a golden medium. These gentlemen's heaven opens easily with a golden key. Some are wonder-Rabbis, travelling from town to town, selling their blessings to country boobies, like the wandering alchemists and charlatans of the Middle Ages. It would be well if these pedlars were compelled, like the other members of the profession, to take out a license for benedictions. For the rest, the wonder-Rabbi is a very picturesque personage. He wears a long, black silk caftan; his piôs are longer than the mane of a horse; his breast is always exposed, like the modern mountebank's and tumbler's. In the ante-room of his apartments is the seat of the "writer." A throng of people, men and women, cluster round the writer's table, each explaining to him his or her want, which he puts down on a scrap of paper. Here follows a specimen of the form of application to the great magician : "I, Haanah, daughter of Miriam, wish to have children." After paying some *kreuzer* to the writer, she enters with the application to the Rabbi. At the Rabbi's door her way is again

streets of Cracow and Lemberg in their long black caftans, will prepare the traveller to understand the analogous, if slower, movements and gestures of our Ishmaelitic brethren parading the streets of the Orient in their long *talars* and their gay turbans.

I arrived at Galicia from the invisible world in which I had sojourned before my birth in the year 1855. The name of my birth-place is Zloczow. I received the ordinary education of a Galician Jewish boy; qualified by special studies, to which my love of mystical books led me. From an early age the thought of Jerusalem haunted me day and night. Abarbanel's book on the Creation was the first book of profane science which I studied, under the tuition of Ben Tsiyon Dreyfuss. After coming under the educational influence of a rich and pious lady of much modern knowledge, Hessa Auerbach, and an Austrian officer (who taught me German), I migrated to Lemberg, leaving behind me the contradictory reputations of a mystic and an Epikouros. At Lemberg the celebrated philosopher, Abraham Krochmal paid the expenses of publication of my first literary work, a little Hebrew pamphlet of some 20 pages, called "Austria," made up of congratulatory songs on the 25th anniversary of the ascent of the Emperor to the throne; and which it is not perhaps inappropriate to recall at the present period of His Majesty's jubilee.

At Lemberg I began to prepare myself to enter the gymnasium. In this task I received aid from the political society 'Shomer Yisroel,' and from Dr. Löwenstein, then, as now, Rabbi of Lemberg. I cut off my "Piôs" and dressed myself after the modern German fashion. Hearing of this, my mother came in much alarm to the town, and took me back to Zloczow. If I have always been a great admirer of the system of the Cabbalah according to Israel Baal Shem, I have been as great an agitator against the impostures of the wonder-Rabbis who infest Galicia, and who have corrupted the pure doctrines of the founder of Chassidism. The object of the Cabbalah is to prepare the human being to enter into the secrets of the Divine nature, and to come into communion with the spirits (Shaidim) which form a link between man and the angels, and to obtain a mastery over the elements. There are three systems of Cabbalah. The first is that of Cordoway and Dunale, which teaches that these ends may be obtained by abstracting the mind from all earthly things and concentrating it on the philosophy of things Divine. The second,

monarch fell. The Druses, however, believe that he is still alive, and that at the end of days he will come again to be the temporal and spiritual ruler of the whole world.

IV.

The lawgiver of the Druses is Hamza, who is believed to have been inspired, and who gave them the sacred "secret books." Under their hero, "Fakir Edin", they invaded Palestine and chose the Mounts for a settlement. Their name for God is "Kadimah," קדימה, and this word will be our key to open the dark chambers of their "secret religion." For קדם is the Hebrew for East and in Chaldic-Aramaic means "olden times." The verb יקר means "to burn" or "to light." Therefore the Hebrew word for the East is derived from the idea of the sunrise. Now there was a strong ancient belief that man, like everything else, was made up of the "four elements," fire being one of them. Zoroaster proclaims the dual principles of light and darkness. In the opposing deities of Persian Manichaeism, Ormuzd and Ahriman, note that Or (אור =) — muzd = God of Light, while the latter (of which the first syllable is also connected with אור, which, according to the Talmud, means "darkness" as well as "light") = the God of Darkness. Moses also figuratively speaks of God as "a fire which burns fire."

We see therefore why the River Kishon, which rises in Mount Tabor and flows along the plain of Esderelon till it flows into the sea between Ako and Chaipa, is also called "The River Kedumim," גזל קדומים. It is evidently because of the ancient tribe of "fire-worshippers" who dwelt along its shores. Thus by the light of קדימה we can look into the "secret" of the religion of the Druses, though not into the secret of their form of cult, their religious practices remaining still unknown.

V.

Before initiating the reader further into the thousand delights of the Holy Land of Asia, I will ask him or her to be kind enough to accompany me to my native land of "Half-Asia", as my famous countryman, Karl Emil Franzos, has dubbed it. Indeed, "Half-Asia" is to "Asia" as its preface is to a book; it is the *a, b, c* school in which to prepare for the great Semitic college, Asia. The sight of the rapid movements of the Galician Jews as they run along the

—return in love to his chosen bride—Zion—to dwell with her for ever. O God, only thou knowest!

III.

The inhabitants of Carmel, or the mountaineers, are Druses. They are an agreeable variety of the great Semitic family. Their settlement is situated on the hills of "Hauran" (as the province is called) and on Mount Lebanon. In the heart of this tribe lives and burns the love of freedom and liberty. Like all mountaineers, too, they are warlike. They are more industrious than the Arabs, and more hospitable to the stranger than the Christian natives. They live very simply; they do not drink brandy or beer, like the Christians; nor do they smoke tobacco, like the Turks, their "narghiles" being filled with a peculiar weed grown only in Persia. According to the traditions of the local Sephardim, they are a remnant of the Philistines, who existed in the time of David in the five federated towns under a constitution like that of our modern Hanseatic towns. The etymology of the word "Druse" I do not know, but I believe it is a corruption from the German *Druden* or *Druden-fuss*, which means the foot of the devil. (The soft "d" in Arabic is like the "s" in German or English). This idea seems probable to me because in the Middle Ages the Druses were believed to be devil-worshippers in secret. But there is a great diversity of beliefs about their belief. The present generation of Sephardim believe that they worship a calf (I am very sure it is not the golden one). The Arabs and Christians believe that they worship "womanhood" (a conception which seems to be akin to Goethe's *das ewig weibliche*).

This idea may have arisen from the fact that the women of the Druses take part with the men in their religious services, which is opposed to the Semitic instinct on the subject. But I am convinced that they do not carry on such worship, and that they have no connection with the tribe called *Abadin ell farz* (worshippers of womanhood), who live in the north of Palestine, in the district near Beyrout. All the legends about the religion of the Druses agree in representing it as secret. So it is a secret, but an "open secret". We know that they believe in "Hakim," king and ruler of Egypt, the Arabian Caius Caligula. This Hakim represented himself as a god, and was very harsh towards the Jews in his kingdom. Happily he met with the usual fate of tyrants. A revolt took place, in which the

light of the true religion streams eternally from this mount—a guide to the children of Israel in the stormy seas of exile?

The name Carmel is alleged to be derived from כרם, a vineyard. In my opinion, however, it means exactly the same as itself, viz, the Hill of Corn (Heb. כרמל, corn), for on the table-land corn flourishes, while the culture of the vine is very thankless. The chalk, which is one of the main constituents of the soil, is much more suitable for the cultivation of the olive, and olive trees grow abundantly along the shore of the Sea of Galilee.

In ancient times the mountain had a very extensive population, divided into many tribes, under one of the kings of the federation, of which the head was the King of Jerusalem, of the dynasty "Zedek".

Once many towns and cities were built on its slopes, and in the great battle of the 36 federated kings against Joshua we read, among the names of the warrior sovereigns, of Joknoem the King of Carmel.

How desolate is the mount now! Where once was the fierce activity of human life and the bustle of human industry is now an almost uninhabited desert. A sad silence reigns, broken only from time to time by the melancholy, monotonous chaunts of the Carmelites or the savage grunting of wild swine that run about the mount. Of all the towns only two are left—memorials of departed splendour—Esfia and Dahlia, the latter mentioned in the Talmud "Aba, the priest, of Dahlia."

Dahlia, situated on the summit of Carmel, is a pretty little village. Here Laurence Oliphant has a summer residence, "far from the madding crowd," where he writes his novels and carries on those deep, mystic meditations on the divine nature of things which have been given to the world in his "Subnumita"* and other books. How often have I stood outside the house under a fig-tree, looking down on the Plain of Sharon, where the lovely Shulamite maiden once sang a song of love in harmony with the sweet song of the nightingales in the wood, or gazing on the Plain of Esderelon, where the heroes of Judah shed their blood for their fathers and their land.

Often as I stood there, under the silver moonlight, I dreamed on the golden days of the past and thought of the perils of the present. When shall our exile end? When shall the bridegroom—Yeshurun

smoke narghiles and sip coffee. More industrious are the Jews from "Mogreb" (west), from Tunis and from Morocco. On Mount Carmel, which by Elijah's fearlessness, shared with Sinai the glory of having the Unity of God proclaimed on it, there is a Catholic monastery, occupied by the "Carmelites," while on Sinai a Greek monastery has been built.

At the foot of Mount Carmel is a cave, whither, according to tradition, Elijah fled to escape from Jezebel, the wife of Ahab. The natives, Arabs and Jews, Druses and Christians, hold this cave, which they have named *Chadar* (chamber), in high sanctity. Each community has its day in the year for making pilgrimages to it and spending a night there in prayer and song. It is believed that a sick man who spends a night in it becomes healthy. The Saturdays after the Black Fast, the Jews of Pakien*, a little town some hours' distance from Chaifa, come with their wives and children and hold a religious service, sacrificing a lamb or sheep in honour of "Mar Elijah" (Herr Elijah). I think this small community is a pure remnant of the lost ten tribes. They have neither the intellectual rigour of the Poles, nor the indolence of the Sephardim. They live of the land. I think it would be more interesting to make investigations in Pakien than in Gondar, and more reasonable to help the Pakienites than the dubious Abyssinian Jews.

II.

Mount Carmel has not the dubious honour of figuring in the Book of Kings in association with some sanguinary action. It has no war-like hero as Gilboa has its Saul, no heroine as Tabor has its Deborah. It is indeed associated with a struggle and with a hero, but the battle was a battle of peace, *מלחמה בשלום*, and its history was written not in letters of blood but in celestial fire. For here was the daylong fight waged between truth and falsehood, light and darkness. Here was the Jewish standard — *יה נסי* — uplifted in the hand of the conqueror, the prophet Elijah. The tradition goes that he is still alive, and, indeed, the figure and the thoughts of the seer are still vivid in the minds of men. Flaming from the top of the monastery tower on Mount Carmel is a beacon which guides the vessels that wander amid the darkness of the waters. May we not say that even so the

LEAVES FROM MY PALESTINE AND OTHER DIARIES.

By *Naphtali Herz Imber.*

I.

In the year 1882 I was one of those who, stirred by the Jewish national emigration movement, was carried by the wave and the waves to Palestine. Under the protection of the well-known Laurence Oliphant family I sailed from Constantinople to the Holy Land in an Austrian steamer. After an uneventful voyage, I was awakened one morning by Mrs. Oliphant (who died, alas! two years ago) with the words "Herzl, we are near Chaipa! Arise, and behold Mount Hermon and Mount Lebanon. We are bringing you into the land of your forefathers." No surer proof of the deceased lady's love for our nation could be adduced than these few sympathetic words. How her behaviour contrasted with that of Mr. Scheid*, at that time manager of the colony founded by Baron Edmond de Rothschild, who is credited with the beautiful sentiment: *Die Jüden müssen krepiren* (Let the Jews die like dogs!)

Caipa, Chaifa or Haifa is an ancient little town mentioned in the Talmud—Rabbi יצחק of Chaifa. Chaifa is so named from its good natural port, חוף. If spelt Caifa, its name would be derived from the stones about the shore (איפא, a stone). The town is growing since the Germans have settled there. The emigration brought many of our brethren to the projected Zichroun Yakob colony, but Mr. Scheid and his satellites were hardly sufficiently unselfish to give the colony a fair chance. We had a Zerubbabel in the Baron, but we had no Ezra or Nehemiah for manager.

The Jewish inhabitants are Sephardim. They are shopkeepers and merchants. Like the natives, they love the *dolce far niente* — to

* אליהו שיד
** זכרון-יעקב